MARKAS AURELIJUS

SAU PAČIAM

... juk bet kur ir bet kada panorėjus galima pasitraukti į patį save. Ir niekur žmogui nėra nei ramiau, nei maloniau kaip savo sieloje, ypač jeigu joje yra tai, į ką įsižiūrėjęs žmogus pasijunta visiškai ramus.

Alma littera

MARKAS AURELIJUS

SAU PAČIAM

Iš senosios graikų kalbos vertė
Eugenija Ulčinaitė

Alma littera

VILNIUS / 2013

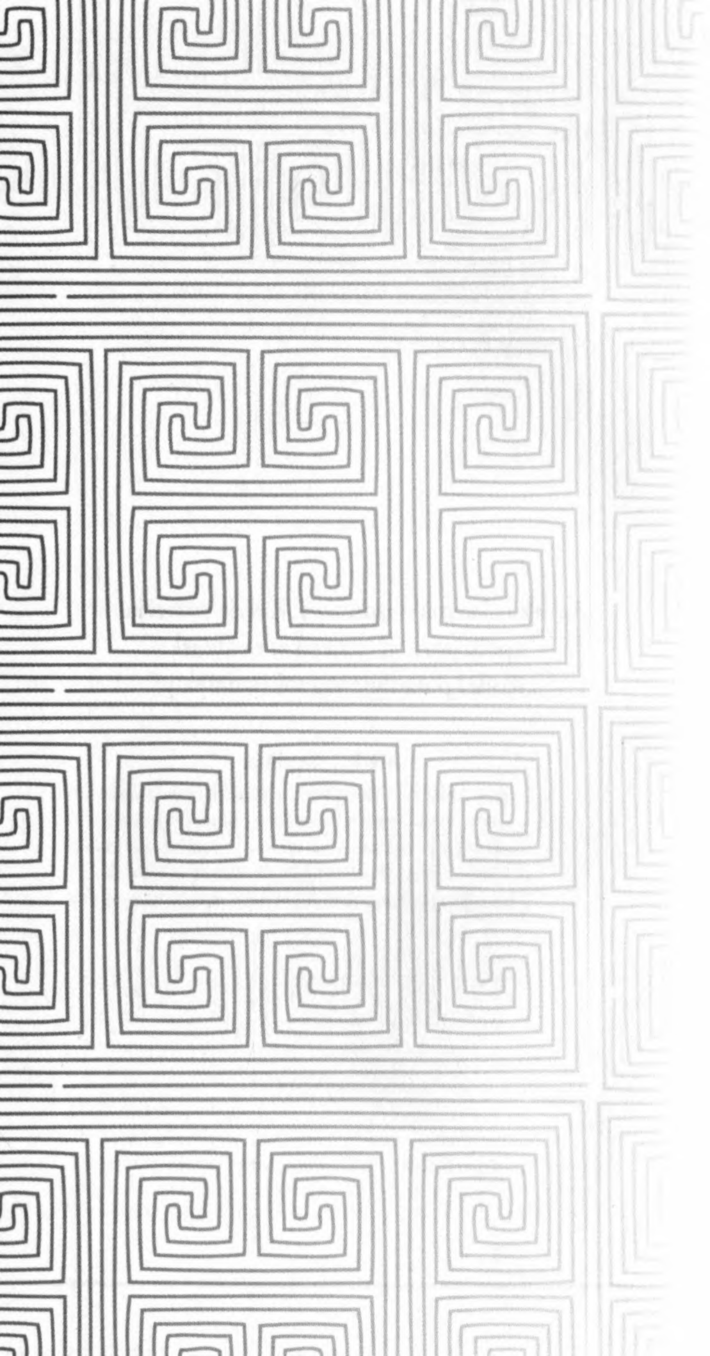
UDK 1(37)
Ma425

Versta iš:
Marcus Aurelius.
Ad se ipsum libri XII. –
Leipzig, 1979

ISBN 978-9955-38-553-0

Agurkas kartus – išmesk jį. Kelyje erškėčiai –
apeik juos. To užtenka; neklausk:
„Kodėl pasaulyje yra tokių dalykų?“

Markas Aurelijus

PIRMA KNYGA

1. Iš senelio Vero[1] [aš mokiausi] gerumo ir susitvardymo.

2. Iš gerą vardą bei atminimą palikusio tėvo[2] – kuklumo ir vyriškumo.

3. Iš savo motinos[3] – pamaldumo ir dosnumo, susilaikymo ne tik nuo blogų darbų, bet ir nuo blogų minčių. Iš jos taip pat [perėmiau polinkį] į paprastą gyvenimo būdą, kuriam svetima bet kokia prabanga.

4. Savo proseneliui[4] [aš dėkingas už tai], kad nelankiau viešosios mokyklos, bet turėjau gerus mokytojus namie. Iš jo išmokau nieko negailėti siekdamas žinių.

5. Mano auklėtojas[5] mokė mane cirke nebūti nei už žaliuosius, nei už mėlynuosius[6], o gladiatorių kautynėse – nei už palmularijus, nei už skutarijus[7]. Iš jo mokiausi ištvermės, sugebėjimo tenkintis mažu, viską daryti pats, nesikišti ne į savo reikalus ir nesiklausyti šmeižtų.

6. Iš Diogneto[8] išmokau neužsiiminėti niekais, netikėti tuo, ką kalba burtininkai bei magai apie piktųjų dvasių užkeikimus, išvarymus ir t. t. Jo dėka aš nesižaviu putpelių auginimu[9] ir panašiais niekais. Jis išmokė mane nevaržyti [kitų] atvirumo ir suartino su filosofija. Jo patariamas, pirmiausia klausiau Bakchėjo, paskui Tandasido ir Markiano[10], dar vaikystėje rašiau dialogus, pamėgau graikišką gyvenimo būdą, paprastą guolį, užklotą žvėrių kailiais.

7. Rustikas[11] mane įtikino, kad turiu gerinti ir tobulinti savo būdą. Jam esu dėkingas už tai, kad nesileidau į sofistiką, nekūriau tuščių teorijų, nesakiau pamokomų kalbų, nebandžiau dėtis išmanančiu arba kilniu žmogumi, už tai, kad atsisakiau retorikos, poetikos ir gražbylystės, kad nustojau namuose vilkėti stolą[12] ir apskritai mečiau visa, [kas lepina kūną ir sielą]. Iš jo išmokau rašyti paprastus laiškus, tokius, kokius jis rašė iš Sinuesos[13] mano motinai. Išmokau ramiai ir nuolaidžiai elgtis su žmonėmis, kurie mane įžeidė ar supykdė, jeigu tik jie patys panorėdavo taikytis. Iš jo išmokau knygas skaityti atidžiai, nesitenkindamas paviršutinišku susipažinimu, ir nepasitikėti iškart visokiomis šnekomis. Pagaliau jam esu dėkingas už tai, kad susipažinau su Epikteto[14] samprotavimais iš knygų, kurias jis man davė.

8. Apolonijas[15] ugdė mano savarankiškumą ir ryžtingumą. Jis išmokė mane nepaisyti nieko, išskyrus protą. Išmokė išsaugoti pusiausvyrą, ištikus didžiausioms nelaimėms, netekus kūdikio, sunkiai susirgus. Jis buvo man gyvas pavyzdys, kad žmogus gali būti kartu ir tvirtas, ir nuolaidus. Mokydamas jis buvo nepaprastai kantrus; savo patirtį ir sugebėjimą išaiškinti kokias nors tiesas jis laikė nereikšmingu dalyku. Apolonijas išmokė mane priimti vadinamąsias geradarystes iš draugų per daug nepažeminant savęs dėkingumu už jas ir kartu neparodant visiško abejingumo.

9. Iš Seksto[16] aš išmokau būti palankus kitiems. Jo namai buvo tėviškai valdomų namų pavyzdys. Jis

puikiai suprato, kaip reikia gyventi pagal prigimtį. Jo paprastumas derinosi su orumu. Jis jautriai įspėdavo draugų norus, buvo kantrus nemokšoms ir žmonėms, kurie kalbėjo negalvodami. Jis taip sugebėjo su visais sutarti, kad bendrauti su juo buvo maloniau už bet kokį pataikavimą, ir kartu visiems kėlė pagarbą. Jis mokėjo lengvai rasti ir pritaikyti gyvenimui būtinas taisykles. Niekada jis neparodydavo nei pykčio, nei kitokių jausmų, tačiau, būdamas toks bešališkas, sugebėjo būti jautrus. Jo šlovė buvo didelė, bet neįkyri; jis nesigyrė savo mokytumu.

10. Iš gramatiko Aleksandro[17] aš išmokau nepriekaištauti. Jis niekada nebarė tų, kurie pavartojo netikusį ar neskambų žodį arba padarė kitą klaidą, tik pasakydavo tą patį teisingai atsakydamas, patvirtindamas ar prieštaraudamas dėl paties dalyko, o ne dėl žodžio, arba kaip nors kitaip primindavo, kaip dera sakyti.

11. Iš Frontono[18] aš sužinojau, kas yra šmeižtas, klasta ir veidmainystė, būdingi tironijai, ir kokie beširdžiai yra tie mūsų vadinamieji patricijai.

12. Iš platoniko Aleksandro[19] aš išmokau nesakyti ir nerašyti, kad esu užsiėmęs, išskyrus būtiną reikalą, ir neatsisakyti padėti artimiesiems, teisindamasis neatidėliotinais darbais.

13. Iš Katulo[20] aš išmokau atsižvelgti į draugo priekaištus, net jeigu jie neteisingi, ir stengtis atgaivinti ankstesnius santykius, o apie savo mokytojus kalbėti taip karštai ir giriamai, kaip kalbama atsiminimuose apie Domicijų ir Atėnodotą[21], taip pat nuoširdžiai mylėti savo vaikus.

14. Iš brolio Severo[22] išmokau mylėti artimuosius ir teisingumą. Jo dėka aš pažinau Trazėją, Helvidijų, Katoną, Dioną ir Brutą[23] ir įgijau supratimą apie valstybę, kurios įstatymai visiems vienodi ir kuri valdoma visų piliečių lygybės pagrindu, apie valstybę, kuri labiau už viską vertina savo valdinių laisvę. Iš jo aš išmokau visados gerbti filosofiją, būti kilnus ir dosnus, puoselėti gerą viltį ir pasitikėti draugų rodoma meile. Tačiau jis neslėpė ir savo nepasitenkinimo jais, nevertė jų spėlioti, ko jis nori iš jų ir ko nenori, – visiems tai buvo aišku.

15. Iš Maksimo[24] aš išmokau susitvardyti ir niekad nepasimesti, išlikti žvalus ligose ir kitose nelaimėse. Maksimas pasižymėjo vidine pusiausvyra, buvo malonus, kėlė pagarbą. Nemurmėdamas jis atliko savo pareigas. Visi tikėjo, kad jis kalba nuoširdžiai, ir visi žinojo, kad tai, ko jis imasi, bus padaryta gerai. Jis niekuo nesistebėjo ir nieko nesibijojo, niekad neskubėjo, bet ir niekad nedelsė, nesutrikdavo ir nebūdavo prislėgtas, nepiktdžiugiavo, ant nieko nepyko, nieko neįtarinėjo. Visada jis buvo kilnus, atlaidus, tiesus ir panėšėjo į žmogų, kuris tebėra nesugadintas, o ne perauklėtas. Niekas nemanė, kad Maksimas jį niekina, tačiau niekas nebandė laikyti savęs geresniu už jį. Jis mokėjo ir tinkamai pajuokauti.

16. Tėvas[25] man buvo gerumo ir atkaklumo pavyzdys: jis visada laikėsi sykį padarytų sprendimų, nesivaikė tuščios garbės, buvo darbštus ir ištvermingas. Jis mielai išklausydavo visus, norinčius pasiūlyti ką nors naudinga visuomenei, ir kiekvieną

vertino pagal jo nuopelnus. Jis gerai žinojo, kada reikia spausti, kada – būti atlaidžiam. Jis atsižadėjo meilės jaunuoliams ir ėmėsi visuomeninės veiklos. Jis leido draugams nepietauti ir nekeliauti kartu su juo svetur, o tuos, kurie dėl kokių nors priežasčių jį laikinai palikdavo, jis vėl draugiškai sutikdavo. Jis sąžiningai ir atsidėjęs sprendė klausimus pasitarimuose ir nepasitenkindavo pirmu pasitaikiusiu sprendimu, bet kruopščiai įsigilindavo į visas aplinkybes. Jis sugebėdavo išsaugoti savo draugus, nė vienu iškart nenusivildamas ir nė vienu per daug nesižavėdamas. Visada jis buvo viskuo patenkintas ir gerai nusiteikęs, įžvalgiai numatydavo ateitį ir iš niekų nedarė tragedijos. Jis nepakentė liaupsinimo ir pataikavimo, iš širdies rūpinosi valstybės reikalais, uoliai sekė jos išlaidas, nepaisydamas kaltinimų, kurie jam dėl to buvo pateikiami. Jis neturėjo prietarų dėl dievų, nesistengė įsiteikti žmonėms, pritarti miniai, bet visur buvo blaivus, tvirtas, doras, nesivaikantis naujovių. Tomis gėrybėmis, kurios puošia gyvenimą ir kurių likimas jam nepašykštėjo, jis naudojosi kukliai, bet ir nesikratė jų, pasitenkindamas tuo, kas yra, ir netrokšdamas to, ko nėra. Niekas negalėjo pavadinti jo nei plepiu, nei lengvabūdžiu, nei pedantu; tai buvo subrendęs vyras, nepasiduodantis pataikavimui ir sugebantis tvarkyti ir savo, ir kitų reikalus. Be to, jis gerbė tikrus filosofus, tačiau neniekino ir kitų, nors nesileido jų apgaunamas. Jis mokėjo lengvai bendrauti su žmonėmis ir pajuokauti, tačiau neprarasdavo saiko. Jis rūpinosi savo kūnu, nors ir ne taip, kaip

rūpinasi mėgstąs gerai gyventi arba puošeiva, bet ir neniekino jo, todėl retai jam prireikdavo gydymo meno, išorinių ar vidinių vaistų. Tačiau geriausias mano tėvo bruožas buvo tai, kad jis be pavydo pripažindavo kitų pranašumą ar iškalbos, ar įstatymų, ar papročių, ar kitų dalykų išmanymo atžvilgiu ir padėjo išgarsėti kiekvienam, kuris pasižymėjo kokiu nors talentu. Jis visur laikėsi protėvių papročių, tačiau nesistengė atrodyti esąs senųjų papročių saugotojas. Jis nemėgo blaškytis ir kilnotis iš vienos vietos į kitą, bet buvo prisirišęs prie tų pačių vietų ir užsiėmimų. Praėjus kankinantiems galvos skausmams, jis su naujomis jėgomis ir energija imdavosi visuomeninių darbų. Paslapčių jis turėjo labai nedaug, ir tos buvo susijusios daugiausia su valstybės reikalais. Jis buvo apdairus ir nuosaikus, ruošdamas įvairius renginius, statydamas visuomeninius pastatus, dalydamas liaudžiai pinigus. Visais šiais atvejais jis atlikdavo savo pareigą, bet nesistengė šiais poelgiais pelnyti šlovę. Jis nemėgo ne laiku maudytis, nesusiviliojo gražių pastatų statymu, buvo neišrankus valgiui, nesirūpino drabužių spalva bei medžiaga, nekreipė dėmesio į jaunuolių kūno grožį. Jis dėvėjo kaimišką stolą, atsivežtą iš Lorijaus[26], o dažniausiai – [chitoną], išaustą Lanuvijuje. O kaip jis elgėsi su atsiprašinėjančiu mokesčių rinkėju Tuskule[27]! Būta ir daugiau panašių atvejų. Nebuvo jis nei žiaurus, nei begėdiškas, nei ūmus, nei toks, apie kurį sakoma „dirba iki devinto prakaito“. Jis viską kuo smulkiausiai apgalvodavo, tarsi turėtų marias laiko, ramiai, nuosekliai, tvirtai,

atsižvelgdamas į patį dalyką. Mano tėvui tiko tai, kas buvo kalbama apie Sokratą, – kad jis galįs ir susilaikyti, ir mėgautis tuo, nuo ko daugelis negali susilaikyti, o naudodamiesi piktnaudžiauja. Būti stipriam, ištvermingam ir blaiviam pritinka vyrui, turinčiam tobulą ir nepalaužiamą sielą; toks jis ir pasirodė Maksimo ligos metu.

17. Dievai man davė gerus protėvius, gerus tėvus, gerą seserį[28], gerus mokytojus, gerus namiškius, giminaičius, draugus, geri buvo beveik visi žmonės, [su kuriais susidūriau]. Dievams esu dėkingas, kad nė su vienu iš jų nepasielgiau negarbingai, nors dėl savo būdo progai pasitaikius galėjau padaryti ką nors panašaus. Dėl dievų malonės niekada taip nesusiklostė aplinkybės, kad prisidaryčiau gėdos. Dievams esu dėkingas už tai, kad neilgai man teko būti senelio sugyventinės priežiūroje, kad išsaugojau tyrą savo jaunystę ir netapau vyru pirma laiko, bet netgi kiek per ilgai susilaikiau nuo šito. Dievams dėkui už tai, kad buvau atiduotas valdovui ir tėvui, kuris stengėsi sunaikinti manyje bet kokią puikybę ir įtikinti mane, jog ir gyvenant rūmuose galima apsieiti be sargybinių, be puošnių drabužių, be fakelų, statulų ir kitokių prabangos dalykų ir gyventi taip, kaip gyvena paprastas žmogus, bet dėl to nebūti nei menkam, nei lengvabūdžiam atliekant valdovo pareigas ir tvarkant bendrus reikalus. Dievams dėkui ir už tai, kad turėjau tokį brolį[29], kuris dėl savo būdo privertė mane rūpintis savimi ir kartu džiugino mane savo pagarba ir meile man. Kad mano vaikai gimė ir nekvaili, ir neluoši[30]. Kad man

ne itin sekėsi retorika, poetika bei kiti dalykai, kuriems, galimas daiktas, būčiau atsidėjęs, jei būčiau pamatęs, jog darau juose pažangą. Ir už tai, kad skubėjau atsilyginti savo mokytojams tokia garbe, kokios jie, atrodo, troško, neversdamas jų laukti, kol padarysiu tai ateityje, nes dabar jie dar jauni. Kad pažinau Apolonijų, Rustiką, Maksimą. Ir už tai, kad aš dažnai ir atkakliai galvodavau apie prigimtį atitinkantį gyvenimą ir aiškiai įsivaizdavau, koks jis turi būti; kiek tai priklausė nuo dievų, nuo jų dovanų, pagalbos ir įkvėpimo, niekas man nekliudė gyventi pagal savo prigimtį ir, jeigu aš kur nors prasilenkiau su ja, tai tik dėl savo kaltės ir dėl to, kad nesilaikiau dievų prisakymų bei pamokymų. Dėkui dievams už tai, kad mano kūnas taip ilgai atlaikė tokį gyvenimą. Kad nesuartėjau nei su Benedikta, nei su Teodotu[31] ir kad vėliau, susirgęs meilės aistromis, greitai pasveikdavau. Ir kad, dažnai pykdamas ant Rustiko, nepadariau nieko tokio, ko vėliau būčiau turėjęs gailėtis. Ir kad mano motina, kuriai buvo lemta numirti jaunai, paskutinius gyvenimo metus praleido su manimi. Ir kad niekada nepasitaikė, jog, norėdamas padėti vargšui arba reikalingam pagalbos, neturėčiau pinigų ir negalėčiau šito padaryti. Ir kad man pačiam neteko atsidurti tokioje būklėje, jog reikėtų imti iš kitų. Ir kad turėjau tokią paklusnią, mylinčią ir paprastą žmoną[32]. Ir kad mano vaikams netrūko tinkamų mokytojų. Dėkui dievams už tai, kad sapnuose jie man nurodė vaistus nuo mano ligų – nuo spjaudymo kraujais ir galvos svaigimo; ir kad Gajetos[33] orakulas buvo

man palankus. Ir už tai, kad, pajutęs potraukį filosofijai, nepakliuvau į rankas kokiam nors sofistui, kad nesigilinau nei į istoriją, nei į įrodinėjimų kūrimą ir neatsidėjau dangaus reiškinių tyrinėjimui. Juk visam tam reikalinga dievų pagalba ir laimė.

[Rašyta] kvadų krašte prie Grano[34] upės.

ANTRA KNYGA

1. Rytą pasakyk sau: „Šiandien reikės susidurti su įkyriais, nedėkingais, įžūliais, klastingais, pavydžiais, nedraugiškais žmonėmis. Visos šios jų ydos kilusios iš nežinojimo, kas yra gėris ir kas – blogis. Tačiau man, pažinusiam gėrio prigimtį, kuri yra graži, ir blogio prigimtį, kuri yra bjauri, ir prigimtį klystančio, kuris yra mano brolis – ne dėl kraujo ir kilmės bendrumo, bet dėl to, kad turi protą ir dievišką prigimtį, – man nė vienas iš jų negali pakenkti ir nė vienas negali įtraukti manęs į gėdingus darbus. Aš negaliu nei pykti ant savo artimo, nei jo neapkęsti. Mes esame sukurti bendram darbui, kaip kojos, rankos, akys, viršutiniai ir apatiniai dantys. Prieštarautų prigimčiai, jeigu vienas veiktų prieš kitą. O pykti arba nusigręžti [nuo savo artimo] ir yra veikti vienam prieš kitą."

2. Tai, kas aš esu, susideda iš kūno, dvasios ir vadovaujančio prado (τὸ ἡγεμονικόν). Mesk į šalį knygas ir nesiblaškyk! Dabar tam ne laikas. Tačiau, tarsi jau mirtum, pažvelk su panieka į savo kūną. Juk tai tik kraujas ir kaulai, nervų, venų ir arterijų raizginys. Pažvelk ir į dvasią, kas ji yra? Dvelkimas, be to, ne visada vienodas, o kas akimirką čia įkvepiamas, čia iškvepiamas. Trečioji dalis yra vadovaujantysis pradas. Taigi pasvarstyk pats: esi jau senis[1], tad neleisk jam vergauti, neleisk, kad jis būtų tampomas kaip lėlė savanaudiš-

kų troškimų, kad pyktų ant savo likimo ir bijotųsi ateities.

3. Visa, kas sukurta dievų, yra kupina apvaizdos. Tai, kas skirta likimo, taip pat susiję su prigimtimi, surišta ir supinta su tais dalykais, kuriuos valdo apvaizda. Viskas kyla iš to paties šaltinio. Iš jo atsiranda ir tai, kas būtina, ir tai, kas naudinga visam pasauliui, kurio dalis tu esi; kiekvienoje prigimties dalyje yra gėrio, kurį sukuria visumos (τοῦ ὅλου) prigimtis ir kuris padeda jai išlikti. Pasauliui padeda išlikti tiek pradinių dalelių, tiek sudėtinių daiktų pakitimai. Tau šito turi pakakti; tegu tau tai būna svarbiausi dalykai. O knygų troškimą numalšink[2], kad mirtum ne murmėdamas, bet iš tikrųjų patenkintas ir nuoširdžiai dėkingas dievams.

4. Prisimink, kaip seniai tu atidėlioji [šių klausimų apmąstymą] ir kiek kartų, kai dievai suteikdavo tam progą, tu ja nepasinaudodavai. Tačiau vieną sykį reikia suprasti, kokio pasaulio tu esi dalis ir koks pasaulio valdovas davė tau pradžią. Tau skirtas laikas yra ribotas, ir jeigu nepasinaudosi juo, kad tobulintum save, jis praeis, o praėjęs jau nebesugrįš.

5. Kiekvieną akimirką rimtai galvok apie tai, kad visa, kas nuo tavęs priklauso, padarytum su tikru ir neapsimestu kuklumu, su meile, laisvai ir teisingai, kaip dera vyrui ir romėnui. O visokių kitokių minčių stenkis atsikratyti. Šitai tau pavyks, jeigu į kiekvieną savo poelgį žiūrėsi kaip į paskutinį gyvenime, jeigu viską darysi nepasiduodamas lengvabūdiškumui ir protą atimančioms aistroms, be veid-

mainystės, savanaudiškumo ir nepasitenkinimo likimu. Matai, kiek nedaug tereikia laimingam ir dievobaimingam gyvenimui. Juk dievai nieko daugiau nereikalauja iš to, kuris laikosi šių dalykų.

6. Niekink, niekink save, o siela; tačiau įvertinti save tu jau nebeturėsi kada. Kiekvieno žmogaus gyvenimas yra trumpas. Tavasis jau artėja prie pabaigos, o tu nevertini savęs, bet ieškai savo laimės kitų žmonių sielose.

7. Kodėl tave traukia pašaliniai dalykai? Surask laiko išmokti ką nors gera ir liaukis klaidžiojęs. Saugokis ir kitokių paklydimų. Bepročiai tie, kurie visą gyvenimą nugyvena paskendę darbuose, neturėdami svarbiausio tikslo, į kurį nukreiptų visus savo siekimus ir sumanymus.

8. Tie, kurie nesirūpina tuo, kas dedasi kitų žmonių sielose, retai būna nelaimingi. Tačiau tie, kurie nepaiso savo pačių sielos virpesių, neišvengiamai turi būti nelaimingi.

9. Visada reikia atsiminti, kokia yra visumos prigimtis ir kokia – tavo paties, kaip ji susijusi su visumos prigimtimi ir kokią jos dalį sudaro, ir kad niekas negali sukliudyti elgtis ir kalbėti pagal prigimtį, kurios dalis tu esi.

10. Filosofas Teofrastas[3], lygindamas nusikaltimus (mat paprastai toks lyginimas yra įmanomas), pasakė, kaip dera tikram filosofui, kad tie nusikaltimai, kurie padaryti iš polinkio, yra sunkesni už padarytus iš pykčio. Mat tas, kuris pyksta, kamuojamas liūdesio arba slaptos nelaimės, tarsi praranda protą. O tas, kuris nusikalsta iš polinkio,

siekdamas malonumo, darydamas nusikaltimus atrodo blogesnis, silpnesnis ir labiau ištvirkęs. Taigi teisingai ir taip, kaip dera filosofui, pasakė Teofrastas, jog kaltesnis yra tas, kuris nusikalsta dėl nuodėmės saldumo, negu tas, kuris tai padaro iš skausmo. Pastarasis panašus į neteisingai nuskriaustą žmogų, kurį iš skausmo apėmė pyktis. O pirmasis pats stengiasi padaryti bloga, skatinamas įgimto polinkio veikti.

11. Reikia taip elgtis, kalbėti ir galvoti, tarsi turėtum tuoj pat pasitraukti iš gyvenimo. Juk išeiti iš žmonių pasaulio, jeigu tikrai yra dievai, visai nebaisu: jie nepadarys tau nieko bloga. O jeigu dievų nėra arba jiems nerūpi žmonių reikalai, tai kam gyventi pasaulyje, kuriame nėra nei dievų, nei apvaizdos? Tačiau dievai tikrai yra ir rūpinasi žmonių reikalais. Jie davė žmogui viską, kad jis išvengtų tikrų nelaimių. Jeigu yra dar kitokių blogybių, tai dievai iš anksto numatė, kaip žmogui nuo jų apsisaugoti. Kaip gali padaryti žmogaus gyvenimą blogesnį tai, kas nepadaro blogesnio paties žmogaus? Taigi visumos prigimtis negalėjo apsirikti dėl nežinojimo arba dėl to, kad, nors ir žinodama, būtų neįstengusi apsaugoti [nuo blogio] arba jį ištaisyti. Tai, kad gėris ir blogis tenka geriems ir blogiems žmonėms be jokio skirtumo, nėra jos klaida, atsiradusi dėl negalėjimo ar nesugebėjimo. Mirtis ir gyvenimas, šlovė ir nešlovė, kentėjimas ir malonumas, turtas ir neturtas – visa tai lemta ir geriems, ir blogiems žmonėms; savaime tai nėra nei puiku, nei gėdinga, todėl negali būti nei gėris, nei blogis.

12. Kaip greitai viskas išnyksta – patys daiktai pasaulyje ir atmintis apie juos laike. Tokie yra visi jutimais suvokiami dalykai, o labiausiai tai, kas gundo mus malonumais, baugina kančiomis, žada šlovę. Kaip visa tai menka, niekinga, žema, laikina ir negyva – štai apie ką turi mąstyti mūsų proto galia. Kas yra tie, kurių kalbos ir nuomonės sukuria šlovę? Kas yra mirtis? Jeigu imsime ją pačią, atmetę visa, kas apie ją pramanyta, tai pamatysime, kad ji yra ne kas kita, kaip prigimties dalykas. Vaikiška bijoti to, kas yra prigimties dalykas. O mirtis ne tik yra prigimties dalykas, bet ir naudinga jai. [Pagalvok ir apie tai], kaip ir kokia savo dalimi žmogus prisiliečia prie dievo ir kokia tada yra tos žmogaus dalies būsena.

13. Nėra nieko labiau verto pasigailėjimo už žmogų, kuris išmaišo viską aplinkui, skverbiasi, kaip sako [poetas], į žemės gelmes[4], bando įspėti, kas dedasi jo artimųjų sielose, ir nesupranta, kad jam pakanka rūpintis jame pačiame glūdinčia dievybe (δαίμων) ir nuoširdžiai jai tarnauti. O tarnauti jai – vadinasi, pažaboti aistras, nepasiduoti tuštybei, būti patenkintam dievų ir žmonių darbais. Tai, kas sukurta dievų, mes garbiname dėl jų kilnumo; o tai, ką gauname iš žmonių, turime mylėti dėl artimumo jiems. Kartais jie kelia pasigailėjimą, nes nepažįsta gėrio ir blogio. Tai ne mažesnė nelaimė kaip nesugebėjimas atskirti balta nuo juoda.

14. Net jeigu tu gyventum tris tūkstančius metų arba dešimt tūkstančių kartų ilgiau, atmink, kad niekas nepraranda kito gyvenimo, o tik tą, kurį dabar gyvena, ir kad niekas negyvena kito gyvenimo,

o tik tą, kurį praranda. Taigi ilgiausias gyvenimas niekuo nesiskiria nuo trumpiausio, nes dabartis visų yra vienoda ir vienoda tai, kas prarandama. Tai, ko netenkame, yra tik akimirka. Juk negalima prarasti to, kas jau praėjo, arba to, kas dar bus. Kaip galima atimti iš žmogaus tai, ko jis neturi? Todėl atmink du dalykus: pirma, kad viskas nuo amžių vyksta vienodai ir nuolat kartojasi, todėl nėra jokio skirtumo, ar stebėsi tą patį šimtą metų, ar du šimtus, ar visą amžinybę. Antra, kad ir tas, kuris miršta jaunas, ir tas, kuris sulaukia žilos senatvės, praranda tą patį. Jie netenka tik dabarties, nes žmogus turi tik dabartį, o to, ko jis neturi, negali ir prarasti.

15. Viskas yra tik mūsų įsitikinimas (ὑπόληψις). Tai akivaizdi tiesa, kurią pasakė kinikas Monimas[5]. Akivaizdi ir šio posakio nauda, jeigu žmogus sugebėtų išgauti naudos iš to, kas teisinga.

16. Didžiausią gėdą žmogaus siela užsitraukia tada, kai tampa tarsi kokiu augliu arba skauduliu pasaulyje. Būti nepatenkintam tuo, kas vyksta, – vadinasi, nutolti nuo prigimties, kurios dalį turi visų kitų dalykų prigimtys. Toliau, ji užsitraukia gėdą, kai nusigręžia nuo kokio nors žmogaus arba stoja prieš jį, ketindama jam pakenkti; tokios yra visų pykstančių žmonių sielos. Trečia, žmogaus siela užsitraukia gėdą, kai pasiduoda malonumams arba sielvartui. Ketvirta, kai ji veidmainiauja arba daro ką nors apsimesdama ir nenuoširdžiai. Penkta, jeigu ji imasi kokio nors darbo arba ko nors siekia, neturėdama aiškaus tikslo, ir daro tai tuščiai ir neapgalvotai; juk net ir menkiausi dalykai turi būti daromi atsižvelgiant į tikslą. O protingų būtybių

tikslas yra paklusti seniausios valstybės ir santvarkos[6] nurodymams ir įstatymams.

17. Žmogaus gyvenimo laikas – tai tik akimirka, jo esmė – nuolatinis tekėjimas, pojūčiai – migloti, viso kūno sandara – pasmerkta suirti, siela – klaidžiojanti, likimas – neįžvelgiamas, šlovė – nepastovi. Trumpai sakant, visa, kas priklauso kūnui, yra tekanti upė, o tai, kas priklauso sielai, yra sapnas ir migla. Mūsų gyvenimas – tai kova ir klaidžiojimas svetimame krašte, pomirtinė šlovė – užmarštis. Tai kas gi gali vadovauti žmogui? Tik viena – filosofija. Ji moko saugoti mumyse glūdinčią dievybę sveiką ir nepažeistą, siekti, kad ji būtų stipresnė už malonumus ir sielvartus, nieko nedarytų lengvabūdiškai, neveidmainiautų ir nemeluotų, nežiūrėtų, ką kiti žmonės daro ar nedaro, kad visa, kas atsitinka ir yra likimo skirta, laikytų kilus iš ten, iš kur ir ji pati atsirado, o svarbiausia – kad lauktų mirties gerai nusiteikusi, suprasdama, jog mirtis yra ne kas kita, kaip tų dalelių, iš kurių susideda kiekviena gyva būtybė, suirimas. Juk jeigu pačioms dalelėms visai nebaisus jų nuolatinis virtimas vienų kitomis, tai kodėl turėtume bijoti visų dalelių pasikeitimo ir suirimo? Juk šitai atitinka prigimtį, o tai, kas atitinka prigimtį, negali būti bloga.

TREČIA KNYGA

[Rašyta] Karnunte[1].

1. Mes turime galvoti ne tik apie tai, kad su kiekviena diena mūsų gyvenimas trumpėja ir lieka vis mažesnė jo dalis, bet ir apie tai, kad jeigu jis būtų ilgesnis, tai dar neaišku, ar išliktų vis toks pat mūsų sugebėjimas suprasti dalykų esmę ir apmąstyti dieviškų ir žmogiškų dalykų pažinimą. Juk jeigu senstant silpsta žmogaus protas, tai šitai neatsiliepia kvėpavimui, virškinimui, vaizduotei, geismams ir panašiems dalykams, bet vis dėlto silpsta sugebėjimas valdyti save ir tinkamai atlikti savo pareigas, aiškiai suvokti visa, kas dedasi, spręsti, ar ne metas būtų pačiam pasitraukti iš gyvenimo, ir visa kita, kas reikalauja aiškaus proto. Taigi reikia skubėti ne tik todėl, kad kas kartą vis labiau artėja mirtis, bet ir todėl, kad [laikui bėgant] nyksta sugebėjimas pažinti ir suprasti dalykų esmę.

2. Reikia atkreipti dėmesį, kad net ir tai, kas pagal prigimtį sukurtuose daiktuose atsirado vėliau, yra savaip gražu ir patrauklu. Antai iškeptos duonos pluta vietomis sutrūkinėjusi, ir nors tie įtrūkimai neįėjo į kepėjo sumanymą, jie daro duoną patrauklią ir žadina apetitą. Ir figmedžio vaisiai prinokę susproginėja. Ir pernokusios alyvos, kai jos jau beveik pradeda pūti, įgauna savotiško grožio. Nulinkusios varpos, gauruoti liūto antakiai, putos, tykštančios iš šerno nasrų, ir daugelis kitų dalykų,

kurie patys savaime yra negražūs, tampa gražūs ir patrauklūs, kai jie pritampa prie to, kas sukurta pagal prigimtį, ir puošia tai. Todėl jeigu kas sugeba jausti ir giliau suprasti tai, kas vyksta visame pasaulyje, tam vargu ar kuris nors ir iš vėlesniųjų reiškinių atrodys nemalonus ir netinkamas. Toks žmogus į gyvų žvėrių nasrus žiūrės su ne mažesniu malonumu negu į nupieštą ar nulipdytą jų atvaizdą; jo išmintingas žvilgsnis sugebės pastebėti ir senio ar senutės brandą ir patrauklumą, ir jaunuolių žavesį, ir daugelį kitų dalykų, kurie ne visiems yra suprantami, bet tik tam, kuris gyvena prisitaikydamas prie prigimties ir jos darbų.

3. Hipokratas[2], išgydęs daug ligų, pats susirgo ir numirė. Chaldėjai[3] išpranašavo mirtį daugeliui žmonių, bet ir juos ištiko ta pati lemtis. Aleksandras, Pompėjus, Gajus Cezaris[4], iki pamatų sugriovę daugybę miestų, išžudę mūšiuose tūkstančius raitininkų bei pėstininkų, ir patys pagaliau pasitraukė iš gyvenimo. Herakleitas[5], tiek samprotavęs apie tai, kad pasaulį sunaikins ugnis, susirgo vandenlige ir mirė visas mėšlinas. Demokritą[6] užėdė utėlės, Sokratą[7] irgi – tik kitokios. Ką visa tai reiškia? Tu įsėdai į laivą, perplaukei jūrą, pasiekei krantą – išlipk! Jeigu tavęs laukia kitas gyvenimas, tai ir jame bus dievai. Jeigu tai yra jutimų praradimas, tai nebejausi nei skausmo, nei malonumo ir nebevergausi indui – juk jis yra kur kas blogesnis už tą, kuris jam tarnauja, nes viena – tai protas ir dievybė, o kita – dulkės ir dūlėsiai.

4. Neeikvok tau likusio gyvenimo galvojimui apie kitų reikalus, nebent jie teikia kokią nors visuomeninę naudą. Jeigu imsi galvoti apie tai, kas ką ir kodėl daro, kas ką sako, ką mano, kuo yra užsiėmęs ir panašiai, – visa tai atitrauks tave nuo rūpinimosi savo paties vadovaujančiuoju pradu. Taigi išmesk iš savo minčių tai, kas nereikalinga ir neprasminga, o labiausiai saugokis perdėto stropumo ir pykčio. Reikia mokytis galvoti tik apie tokius dalykus, kad, kam nors staiga paklausus: „Apie ką tu dabar galvoji?", laisvai ir nedelsdamas galėtum atsakyti: „Apie tai arba apie šitai." Tada iš karto būtų aišku, kad visos tavo mintys yra paprastos ir kilnios, tinkamos visuomeninei būtybei, kuri negalvoja apie juslinius džiaugsmus ir malonumus, kuriai svetimas pavydas, pyktis, įtarinėjimas ir kiti panašūs dalykai, dėl kurių parausi, jei teks prisipažinti juos turėjus mintyse. Žmogus, neatidedantis ateičiai siekimo būti tarp geriausiųjų, yra kaip žynys arba dievų pagalbininkas, bendraujantis su jame glūdinčia dievybe, kuri padaro iš jo žmogų, nesuteptą aistrų, nepalaužiamą sunkumų, nepaliestą jokių šmeižtų, nelinkusį į jokias blogybes, drąsų kovotoją didžiausioje kovoje, turintį įveikti visas aistras, didžiai teisingą, nuoširdžiai priimantį iš visumos prigimties tai, kas įvyksta ir ką skiria likimas. Toks žmogus retai, tik esant dideliam reikalui ir visuomenės labui galvoja apie tai, ką kalba, ką daro ar ketina daryti kitas žmogus. Jis užsiėmęs tik savo paties reikalais, nuolatos galvoja tik apie tai, kas jam skirta visumos. Jis stengiasi

viską padaryti gražiai ir tiki, kad jo lemtis yra gera. Juk kiekvienam iš mūsų skirtas likimas yra susijęs su visumos likimu ir mus su juo riša. Jis prisimena, kad visos protingos būtybės yra jam giminiškos ir kad rūpintis kitais žmonėmis būdinga žmogaus prigimčiai, tačiau [supranta], kad reikia siekti ne visų žmonių pritarimo, bet tik tų, kurie gyvena pagal prigimtį. Jis nuolatos turi galvoje, kokie yra tie, kurie negyvena pagal prigimtį – ir namuose, ir už jų, dieną ir naktį, – ir su kokiais žmonėmis jie bendrauja. Jis nesiekia tokių žmonių pagyrimo, juo labiau kad jie patys yra savimi nepatenkinti.

5. Nieko nedaryk prieš savo valią arba nežiūrėdamas visuomenės naudos, neapgalvojęs ar nenusprendęs; tegu tavo mintis būna paprasta, nepuošni; nebūk nei labai plepus, nei devyndarbis. Tegul tavyje glūdinti dievybė vadovauja vyriškai, subrendusiai, visuomenės reikalais besirūpinančiai būtybei – romėnui ir valdovui, kuris yra pasiruošęs tuoj pat, gavęs ženklą, pasitraukti iš gyvenimo be priesaikų ir be liudininkų. Be to, būk visada gerai nusiteikęs, išsiversk be kitų pagalbos ir nesiek ramybės, kurią suteikia kiti. Reikia pačiam būti teisiam, o ne laukti, kad kiti tave prilaikytų.

6. Jeigu surasi žmogaus gyvenime ką nors geresnio už teisingumą, tiesą, nuosaikumą, vyriškumą, žodžiu, ką nors geresnio už pasitenkinimą, kurį patiria tavo siela, kai ji įgalina tave elgtis protingai ir susitaikyti su tuo, kas tau skirta, kai neturi pasirinkimo, – jeigu, sakau, pamatysi ką nors geresnio, tai veržkis prie to iš visos širdies ir naudokis surastuoju

gėriu. O jeigu tau niekas neatrodo geresnis už tavyje glūdinčią dievybę, kuri valdo savo troškimus, tiria savo mintis, kuri išsivadavo, kaip sako Sokratas, iš aistrų nelaisvės, kuri klauso dievų ir rūpinasi žmonėmis, – jeigu visa kita tau atrodo menkiau ir niekingiau, palyginti su ja, tai neįsileisk nieko kito, nes, kartą pasidavęs ir pasukęs į šalį, tu nebegalėsi su ankstesniu susikaupimu rūpintis savo paties gėriu. Gėriui, kurį teikia protas ir visuomeninė veikla, negalima priešinti ko nors kitos rūšies – pavyzdžiui, žmonių pagyrimo, valdžios, turtų, mėgavimosi malonumais. Visi tie dalykai, jeigu jiems nors truputį pasiduosi, tuoj pat užvaldys tave ir nusineš tolyn. O tu, sakau, nuoširdžiai ir laisvai pasirink tai, kas geriau, ir to laikykis. „Geriau tai, kas naudinga." Taigi saugok tai, kas naudinga tau kaip protingai būtybei, o to, kas naudinga tau kaip gyvuliui, atsisakyk ir išsaugok aiškų protą; rūpinkis tik tuo, kad tavo sprendimas būtų tikrai teisingas.

7. Nemanyk, kad tau naudinga tai, kas privers tave sulaužyti duotą žodį, prarasti garbę, ko nors neapkęsti, įtarinėti, prakeikti, veidmainiauti, užsigeisti ko nors, ką reikėtų slėpti už sienų ir uždangų. Juk tas, kuris labiau už viską vertina savo protą, dievybę ir jos dorybių garbinimą, tas nevaidina tragedijų, nedejuoja, neieško nei vienatvės, nei minios prieglobsčio. O svarbiausia, tas gyvena nieko nesivaikydamas ir nieko nevengdamas. Jis visiškai nesirūpina, ar jo sielai dar ilgai lemta išbūti kūne, ar trumpai. O kai jau reikia numirti, jis pasitraukia lengva širdimi, tarsi atlikdamas kokį nors kitą

darbą, kurį galima padaryti kukliai ir gražiai. Visą gyvenimą jis rūpinasi tik vienu dalyku – išsaugoti savo sielą vertą protingos visuomeninės būtybės.

8. Doro ir tyro žmogaus sieloje nerasi nei sugedimo, nei bjaurasties. Ir lemtis neužklups jo neužbaigusio gyvenimo, kaip apie aktorių kartais sakoma, kad jis nuėjo nuo scenos, nebaigęs vaidinti. Nėra jame nieko vergiško, dirbtinio, jokio priklausymo nuo kitų ar jų šalinimosi, nieko smerktino, ką reikėtų slėpti.

9. Vertink mąstymo galią. Nuo jos priklauso, kad tavo vadovaujančiame prade neatsirastų įsitikinimo, kuris neatitiktų prigimties ir protingos būtybės sandaros. Ji įgalina nedaryti skubotų sprendimų, mylėti žmones ir klausyti dievų.

10. Taigi, atmetęs visa kita, laikykis tiktai šių nedaugelio dalykų ir atmink, kad kiekvienas gyvena tik dabartim, o dabartis tėra akimirka. Visa kita jis arba jau nugyveno, arba tai jam dar nežinoma. Menkas yra laiko tarpas, kurį kiekvienas gyvena; menkas ir tas žemės kampelis, kuriame jis gyvena; menka ir pomirtinė šlovė, net ir pati ilgiausia. Ji išblėsta, keičiantis greitai mirštančių žmonių kartoms, nepažįstančioms net pačių savęs, o ką jau kalbėti apie seniai mirusius.

11. Prie to, kas buvo pasakyta, belieka pridurti dar vieną pamokymą: visada stenkis apibrėžti arba apibūdinti kiekvieną dalyką, iškylantį tau prieš akis, kad matytum jį tokį, koks jis yra – tiek visas, tiek suskaidytas į dalis, – ir galėtum įvardyti ir jį patį, ir tas dalis, iš kurių jis susideda ir į kurias susiskai-

do. Mat niekas taip neišaukština sielos, kaip sugebėjimas tinkamai ir teisingai išnagrinėti kiekvieną gyvenimo reiškinį, įžvelgti, su kuo jis yra susijęs ir kokią teikia naudą, kokia jo reikšmė pasauliui ir atskiram žmogui, piliečiui tos aukščiausios valstybės, kurioje kitos valstybės yra tarsi namai [mieste]; koks yra tas dabar mano vaizduotę užvaldęs dalykas, iš ko susideda, kiek laiko egzistuos ir kokios dorybės jam reikia: santūrumo, narsumo, teisingumo, ištikimybės, paprastumo, savarankiškumo ir t. t. Todėl apie kiekvieną dalyką reikia pasakyti, ar jis kyla iš dievo, ar atsiranda atsitiktinai susijus ir susipynus įvykiams, ar yra nulemtas; ar jo kaltininkas yra mano tėvynainis, giminaitis ar draugas, nežinantis, kas tinka jo prigimčiai. Tačiau aš tai žinau, todėl elgiuosi su juo pagal prigimtinį bendravimo dėsnį, draugiškai ir teisingai. Kartu aš stengiuosi nustatyti ir tam tikrą tiesiogiai su manim nesusijusių dalykų vertę.

12. Jeigu tu, vadovaudamasis protu, dirbsi savo darbą kruopščiai, ištvermingai, su meile ir nepasiduosi pašaliniams dalykams, bet saugosi tavyje glūdinčios dievybės tyrumą, tarsi tau jau reikėtų ją atiduoti, – jeigu taip elgsiesi, nieko netrokši ir nieko nevengsi, bet būsi patenkintas veikla, atitinkančia tavo prigimtį, ir jeigu savo žodžiais ir kalbomis atkakliai sieksi savo tiesos – būsi laimingas. Ir nėra nieko, kas galėtų tau šitai sukliudyti.

13. Kaip gydytojai visada turi po ranka savo įrankius ir priemones, reikalingus suteikti skubiai pagalbai, taip ir tu turėk parengtas taisykles, kad

galėtum suprasti tai, kas dieviška ir žmogiška, ir viską, net menkiausius dalykus, galėtum daryti atmindamas tų dalykų tarpusavio ryšį. Juk negalima gerai padaryti žmogiškų darbų, neatsižvelgiant į dieviškus, ir atvirkščiai.

14. Daugiau nebesiblaškyk. Kitaip neperskaitysi nei savo paties atsiminimų, nei senovės graikų ir romėnų darbų, nei ištraukų tų veikalų, kuriuos atsidėjai senatvei. Taigi skubėk į tikslą ir, metęs tuščias viltis, padėk pats sau, kol dar nevėlu, jeigu nors kiek rūpiniesi savimi.

15. Žmonės nežino, kokie daugiareikšmiai yra tokie žodžiai, kaip vogti, sėti, pirkti, ilsėtis, žiūrėti, kas padarytina; tai įžvelgiama ne akimis, bet kažkokiu kitu regėjimu.

16. Kūnas, siela, protas: kūnui būdingi pojūčiai, sielai – troškimai, protui – sprendimai. Patirti įspūdžių dėl vaizdinių sugeba ir gyvuliai, aistrų gali būti draskomi ir žvėrys, ir sumoteriškėję vyrai, ir tokie žmonės, kaip Falaridas ar Neronas[8]; vadovautis protu, siekdami dalykų, kurie atrodo tinkami, sugeba ir tie, kurie nepripažįsta dievų, ir tie, kurie išduoda tėvynę, ir tie, kurie daug ką daro, užsisklendę duris. Taigi, jeigu visa tai yra bendra visoms išvardytoms būtybėms, tai geram žmogui lieka būdinga tik viena: su meile ir pasitenkinimu priimti tai, kas vyksta ir ką jam siunčia likimas; nesuteršti jame glūdinčios dievybės, nedrumsti jos ramybės visokiais vaizdiniais, žiūrėti, kad ji nuolankiai paklustų dievui, nekalbėtų netiesos ir nesielgtų neteisingai. Ir jeigu kiti nepatikėtų, kad geras žmo-

gus gyvena paprastai, kukliai ir patenkintas, jis nesupyks ant jų ir neiškryps iš kelio, vedančio į gyvenimo tikslą, kurį jis turi pasiekti tyras, ramus, laisva valia susitaikęs su jam skirtu likimu.

KETVIRTA KNYGA

1. Jeigu mūsų vidinis vadovas atitinka prigimtį, tai jis yra taip nusiteikęs visko, kas vyksta, atžvilgiu, kad lengvai prisitaiko prie to, kas galima ir kas yra jam skirta. Jam nereikia kokios nors apibrėžtos medžiagos, jis nesiveržia į tikslą be atodairos, o tai, kas jam kliudo, paverčia medžiaga sau, kaip ugnis užvaldo visa, kas į ją įmetama: jeigu liepsna maža, tai ji užgęsta, tačiau didelė liepsna kaipmat apglėbia ir praryja tai, kas į ją pateko, ir dėl to dar smarkiau įsidega.

2. Nieko nedaryk tuščiai, bet visada paisyk nustatytų meno taisyklių.

3. Žmonės ieško vienatvės, bėga į kaimą, į kalnus, prie jūros; ir tu įpratai užvis labiau geisti šito. Tačiau neprotingi yra tokie norai, juk bet kur ir bet kada panorėjus galima pasitraukti į patį save. Ir niekur žmogui nėra nei ramiau, nei maloniau kaip savo sieloje, ypač jeigu joje yra tai, į ką įsižiūrėjęs žmogus iš karto pasijunta visiškai ramus. Ramybe aš vadinu sielos pusiausvyrą. Taigi kuo dažniau pasišalink į šį prieglobstį ir atsinaujink. Tegu būna trumpos ir esminės tos taisyklės, kurių pakanka išsklaidyti liūdesiui, kad grįžtum susitaikęs su tais dalykais, prie kurių grįžti. Ir kuo tau piktintis? Žmonių sugedimu? Pagalvok dar kartą apie tai, kad protingos būtybės yra sukurtos viena kitai, kad pakantumas yra teisingumo

dalis, kad žmonės klysta prieš savo valią ir kad daugybė tų, kurie pykosi, įtarinėjo, nekentė, varžėsi, galų gale numirė ir pavirto dūlėsiais, ir nusiramink. O gal tu nepatenkintas tuo, kas tau skirta visumos? Tada prisimink dvejopą požiūrį, kad [viską lemia] arba apvaizda, arba atomai, ir tuos teiginius, kuriais įrodoma, kad pasaulis primena valstybę. O gal tave kamuoja kūno negalavimai? Prisimink, kad siela nesusimaišo su lygesniu ar šiurkštesniu kvėpavimu, jeigu tik ji apsiriboja pati savimi ir suvokia savo galią; prisimink visa, ką esi girdėjęs apie sielvartą ir džiaugsmą, ir susitaikyk. O gal tave vilioja šlovė? Pažiūrėk, kaip greitai viskas užmirštama ir kokia neišmatuojama amžinybė tęsiasi prieš mus ir po mūsų; kokia tuščia ta šlovė, kaip nepastovu ir abejotina tai, kas laikoma šlove, ir kokia maža ta erdvė, kuria šlovė apsiriboja. Juk visa žemė yra tik taškas, ir koks mažytis tas kampelis, kuriame tu gyveni; o kiek čia tokių, kurie tave šlovins, ir kas jie? Taigi prisimink pagaliau tą savo prieglobstį, į kurį gali pasitraukti, ir, svarbiausia, nesiblaškyk ir nesiplėšyk, bet būk laisvas ir žiūrėk į visus dalykus, kaip dera vyrui, žmogui, piliečiui, mirtingai būtybei. Iš tiesų, kuriomis privalai vadovautis, ypač turėk galvoje dvi: pirma, kad išoriniai dalykai nepaliečia sielos, bet nejudėdami pasilieka už jos, o visi nerimai kyla vien tik iš vidinio įsitikinimo. Antra, visa, ką tu matai, keičiasi ir nyksta; nuolatos galvok apie tai, kiek pasikeitimų tu jau pats pergyvenai. Pasaulis – kitimas, gyvenimas – įsitikinimas.

4. Jeigu sugebėjimas mąstyti mums visiems yra bendras, tai bendras ir protas, dėl kurio mes esame protingos būtybės; jeigu taip, tai bendras ir valdantysis protas, įsakantis, ką daryti ir ko nedaryti; taigi bendras yra ir įstatymas, o jeigu taip, tai mes esame piliečiai, priklausantys tam tikrai santvarkai, ir pasaulis yra tarsi valstybė. Juk ką kita galėtų turėti galvoje sakantis, kad visa žmonių giminė priklauso bendrai valstybinei santvarkai? Iš čia, iš tos bendros visų valstybės, kyla ir mūsų sugebėjimas mąstyti, ir protas, ir įstatymas – iš kurgi kitur? Kaip mūsų žemiškoji dalis yra kilusi iš kokios nors žemės, skysčiai – iš kito prado, dvasia – irgi iš kokio nors šaltinio, šiluma ir karštis taip pat turi savus šaltinius (nes iš nieko niekas neatsiranda ir niekas į nieką nepavirsta), taip ir sugebėjimas mąstyti turėjo iš kur nors atsirasti.

5. Mirtis yra tokia pat gamtos paslaptis kaip ir gimimas; vienu atveju vyksta dalelių susijungimas, kitu – suskilimas į tas pačias daleles; čia nėra nieko gėdinga, nes nėra nieko, kas būtų priešinga mąstančios būtybės prigimčiai ar jos sandarai.

6. Būtina, kad tokie žmonės taip elgtųsi, nes taip jiems liepia prigimtis. Jeigu kas nenori, kad taip būtų, tai tas pat, kaip norėti, kad figmedžio vaisius neturėtų sulčių. Apskritai atmink, kad per trumpą laiką ir tu, ir jis numirsite, ir greitai net jūsų vardo niekas neminės.

7. Pašalink įsitikinimą, ir išnyks skriaudos pajautimas, pašalink skriaudos pajautimą, išnyks ir skriauda.

8. Kas nedaro žmogaus blogesnio, negu jis yra, tas nedaro blogesnio ir jo gyvenimo ir negali jam pakenkti nei išoriškai, nei vidujai.

9. Pati naudos prigimtis verčia daryti tai, kas naudinga.

10. Visa, kas vyksta, vyksta teisingai. Jeigu atidžiai įsižiūrėsi, įsitikinsi tuo. Aš tai sakau, turėdamas galvoje ne tik įvykių nuoseklumą, bet ir jų teisingumą, tarsi kažkas skirstytų juos pagal vertę. Taigi ir toliau galvok taip, kaip pradėjai, ir tai, ką padarysi, daryk tam, kad taptumei geras tikrąja šio žodžio prasme. Galvok apie tai, pradėdamas kiekvieną darbą.

11. Nepersiimk tokiu požiūriu, kokio laikosi piktadarys, nei tuo, kurį jis nori tau primesti, bet žiūrėk, koks kas yra iš tikrųjų.

12. Reikia visada turėti prieš akis du dalykus: pirma, visada daryti tik tai, ką žmonių labui liepia valdantis ir įsakinėjantis protas; antra, atsisakyti savo nuomonės, jeigu kas nors ją pataisys arba pakeis. Tačiau tas nuomonės pasikeitimas turi atsirasti iš įsitikinimų, jog tai teisinga ir naudinga visuomenei, o ne todėl, kad tai atrodo malonu ar žada šlovę.

13. Ar turi protą? Turiu. Tai kodėl juo nesinaudoji? Juk jeigu jis darys tai, ką jam reikia daryti, tai ko tau dar norėti?

14. Atsiradai kaip [pasaulio] dalis ir vėl išnyksi tame, kas tave sukūrė; teisingiau, pasikeisi ir būsi grąžintas kuriančiajam protui.

15. Daug smilkalų grūdelių yra ant aukuro. Vieni nukrenta anksčiau, kiti vėliau, tačiau tai nesudaro jokio skirtumo.

16. Per dešimt dienų tapsi dievu tiems, kas dabar tave laiko žvėrimi ir beždžione, jeigu grįši prie proto nurodymų ir jo garbinimo.

17. Negyvenk taip, tarsi ketintum gyventi dešimt tūkstančių metų. Neišvengiama lemtis kybo virš galvos. Kol gyveni, kol įmanoma, būk geras.

18. Kiek laiko sutaupo tas, kuris nekreipia dėmesio, ką pasakė, padarė ar pagalvojo jo artimas, bet žiūri vien tik to, kad tai, ką jis daro, būtų teisinga ir dora; kaip ir dera geram žmogui[1], nesidomėk blogais kitų žmonių įpročiais, bet eik tiesiai savo keliu, neiškrypdamas iš jo.

19. Tas, kuris vaikosi pomirtinės šlovės, nepagalvoja, kad visi tie, kurie jį atmena, ir patys greitai numirs; numirs ir tas, kuris tą atminimą perėmė, kol pagaliau jis visai išblės, perduodamas iš kartos į kartą žmonių, kurie jį įžiebia ir [patys] užgęsta. Tačiau įsivaizduok, kad tie, kurie atsimins tave, yra nemirtingi ir nemirtinga tavo šlovė. Kas tau iš to? Jau nesakau – po mirties, bet ir gyvam esant? Ką duoda šlovė, išskyrus tam tikrą praktinę naudą? Apleidi dabar be reikalo prigimties dovanas, siekdamas priklausyti nuo kažkieno kito nuomonės.

20. Visa, kas vienaip ar kitaip gražu, yra gražu savaime ir savimi apsiriboja, ir pagyrimas neturi su tuo nieko bendra. Juk iš tikrųjų tas, ką giriame, netampa dėl to nei bjauresnis, nei geresnis. Sakau

tai, turėdamas galvoje visa, kas paprastai vadinama gražiais dalykais, – pavyzdžiui, materialius daiktus ir meno kūrinius. Tam, kas savaime yra gražu, nieko nereikia – ne daugiau kaip įstatymui, tiesai, palankumui, dorumui. Ar kuris nors iš tų dalykų yra puikus dėl pagyrimo arba gėdingas dėl papeikimo? Ar smaragdas taps blogesnis, jeigu nebus giriamas? Arba auksas, dramblio kaulas, purpuras, lyra, kardas, gėlė, medis?

21. Jeigu sielos gyvena amžinai, kaip jas visas nuo neatmenų laikų sutalpina oras? O kaip žemė sutalpina nuo amžių joje laidojamus kūnus? Kaip čia kūnai po kurio laiko pasikeičia, suyra ir padaro vietos kitiems lavonams, taip ir pakilusios į orą sielos, pabuvusios jame kurį laiką, pasikeičia, išsisklaido ir sudega visumos kuriančiajame prote, kuris jas priima į save, ir užleidžia vietą atkeliaujančioms naujoms sieloms. Štai ką būtų galima pasakyti apie sielų nemirtingumą. Tačiau reikia turėti galvoje ne tiktai daugybę laidojamų kūnų, bet ir tuos gyvius, kuriuos kasdien suvalgome mes ar suėda kiti gyvūnai. Kiek daug jų šitaip sunaikinama ir tarsi palaidojama kūnuose tų, kurie jais minta. Bet vis dėlto jiems užtenka vietos, nes jie virsta krauju, oru ar ugnimi. Taigi koks šiuo atveju yra teisingas paaiškinimas? Kad reikia skirti materialiąją ir kuriančiąją priežastį[2].

22. Nesiblaškyk; kiekvienas tavo troškimas tebūnie teisingas, o visi vaizdiniai – pagaulūs.

23. O pasauli, visa, kas derinasi su tavimi, derinasi ir su manimi; tai, kas tau įvyksta laiku, negali man

būti nei per anksti, nei per vėlai. Kiekvienas vaisius, kurį subrandina tavo, o gamta, metų laikai, yra ir mano vaisius; viskas kyla iš tavęs, viskas yra tavyje, viskas grįžta į tave. Kažkas pasakė: „O mielas Kekropo[3] mieste!“ Kaipgi tau nepasakyti: „O mielas Dzeuso mieste!“

24. Sakoma: jeigu nori būti patenkintas, nedirbk daug darbų. Ar ne geriau pasakyti: daryk tik tai, kas būtina ir ką liepia visuomeninės prigimties būtybės protas, ir taip, kaip jis liepia? Mat pasitenkinimą teikia ne tik tai, kad tu ką nors darai gerai, bet ir tai, kad darai nedaug. Juk didžioji dalis to, ką mes kalbame ar darome, nėra būtina, ir jeigu šito nedarytume, tai būtume ir laisvesni, ir ramesni. Taigi kiekvienu atveju reikia priminti sau, kad nedarytume to, kas nebūtina. Reikia atsisakyti ne tik nebūtinų darbų, bet ir nebūtinų minčių. Juk jeigu nebus nereikalingų minčių, tai jų nelydės ir nereikalingi poelgiai.

25. Pamėgink, kaip tau seksis gyventi gyvenimą gero žmogaus, t. y. tokio, kuris patenkintas tuo, kas jam skirta visumos, ir tuo, kad elgiasi teisingai ir yra palankiai nusiteikęs kitų atžvilgiu.

26. Tu pamatei vienus dalykus, pažiūrėk dabar ir į kitus. Nekamuok savęs. Būk paprastesnis. Kas nors blogai elgiasi? Tuo blogiau jam pačiam. Tau kas nors atsitiko? Puiku; visa, kas įvyksta tavo gyvenime, nuo pat pradžių buvo visumos tau skirta ir yra su tavimi susiję. Žodžiu, gyvenimas yra trumpas; naudokis dabartimi protingai ir teisingai. Būk santūrus ir tada, kai niekas tavęs nevaržo.

27. Arba pasaulis yra gerai sutvarkytas, arba jis yra mišinys visokių dalykų, be tvarkos suverstų. Ar gali tavyje būti tam tikra tvarka, o pasaulyje jos nebūti? Kai viskas yra atskirta, suskaidyta ir nuolat sąveikauja?

28. Yra niūrus būdas, moteriškas būdas, užsispyręs būdas, žvėriškas, gyvuliškas, vaikiškas, kvailas, veidmainiškas, juokdariškas, verteiviškas, valdingas.

29. Jeigu svetimas pasauliui tas, kuris nežino, kas jame yra, tai ne mažiau jam svetimas ir tas, kuris nesupranta, kas jame dedasi. Bėglys tas, kuris bėga nuo visuomeninio proto; aklas tas, kuris užmerkia akis savo protui; elgeta tas, kuriam reikia kito, nes jis neturi savyje to, kas reikalinga gyvenimui. Pasaulio atstumtasis yra tas, kuris atitrūksta ir nutolsta nuo bendros prigimties dėsnių, būdamas nepatenkintas jam skirtu likimu: juk visa tai kyla iš tos pačios prigimties, kuri ir tave sukūrė. Valstybės atplaiša yra tas, kuris atskiria savo sielą nuo [kitų] protingų būtybių [sielos], nors ji yra viena.

30. Vienas filosofuoja be chitono[4], kitas – be knygos, trečias – pusnuogis. „Duonos neturiu, – sako, – bet laikausi proto nurodymų." Ir aš negyvenu iš mokslo, bet laikausi [proto nurodymų].

31. Mylėk tą menką meną, kurio išmokai, ir pasitenkink juo; likusį savo gyvenimą nugyvenk kaip žmogus, kuris iš visos širdies patikėjo dievams visa, ką jis turi, ir nenori būti nė vieno žmogaus nei tiranas, nei vergas.

32. Pamąstyk, pavyzdžiui, apie Vespasiano[5] laikus ir pamatysi, kad ir tada viskas buvo taip pat:

žmonės tuokėsi, augino vaikus, sirgo, mirė, kariavo, šventė, keliavo, dirbo žemę, pataikavo, priešgyniavo, įtarinėjo, rezgė žabangas, troško kitų žmonių mirties, priekaištavo likimui, mylėjo, kaupė turtus, siekė būti konsulais ir valdovais. Nė vienas iš jų jau nebegyvena. Pereik toliau prie Trajano[6] laikų: vėl viskas taip pat, ir vėl visi jau mirę. Panašiai pažvelk į kitus laikus ir kitas tautas ir pažiūrėk, kiek daug jų, pasiekusių tai, ko troško, greitai numirė ir pavirto į dulkes. Pagaliau prisimink tuos, kuriuos tu pats pažinojai ir kurie veržėsi prie tuščių dalykų, nesistengdami daryti tai, kas atitinka jų pačių prigimtį, tvirtai nesilaikydami šito ir nepasitenkindami tuo. Būtina prisiminti ir tai, kad dėmesys, skiriamas kiekvienam dalykui, turi atitikti jo vertę. Taigi, jeigu nereikšmingiems dalykams neskirsi daugiau dėmesio, negu jie yra verti, tai tau nebus ko būti nepatenkintam.

33. Seniau visiems žinomi žodžiai dabar jau yra pasenę. Taip pat dabar jau reikia aiškinti ir seniau visiems žinomus vardus: kas buvo Kamilas, Cezonas, Voluzas, Dentatas[7]; netrukus [reikės aiškinti], kas buvo Scipionas ir Katonas[8], pagaliau Augustas, Hadrianas, Antoninas[9]. Viskas greitai išnyksta ir virsta mitais, o paskui ir visai nueina užmarštin. Ir visa tai aš kalbu apie tuos, kurie buvo nepaprastai garsūs. O kiti, vos tik numiršta, išnyksta ir dingsta be pėdsako. Kas gi galų gale yra amžina atmintis? Visiškai niekas. Tai ko reikia siekti gyvenime? Tik vieno: kad mintys būtų teisingos, darbai – naudingi visuomenei, o žodžiuose niekada nebūtų melo;

kad siela džiaugsmingai priimtų viską, ką siunčia likimas, kaip tai, kas būtina, savaime suprantama, kyla iš to paties prado ir to paties šaltinio.

34. Laisva valia atsiduok Klotei[10], tegu ji verpia tavo likimo siūlą taip, kaip nori.

35. Viskas yra laikina – ir tas, kas prisimena, ir tai, kas prisimenama.

36. Nuolatos turėk galvoje, kad viskas vyksta dėl kitimo; įprask manyti, kad visumos prigimtis nieko nemėgsta labiau, kaip keisti tai, kas egzistuoja, ir kurti naujus panašius dalykus. Visa, kas egzistuoja, tam tikra prasme yra tarsi sėkla to, kas iš jo atsiras. O tu manai, kad sėkla yra tik ta, kuri nukrenta į žemę ar patenka į moters įsčias; bet taip manyti yra kvaila.

37. Greitai numirsi, o dar neišmokai būti paprastas, ramus, vis dar baiminiesi, kad kas nors tau nepakenktų, nesi visiems palankus ir nesupranti, kad visa išmintis – tai teisingai elgtis.

38. Žiūrėk, kuo vadovaujasi protingi žmonės, ko jie vengia ir ko siekia.

39. Tai, ką tu laikai blogiu, glūdi ne kito žmogaus vadovaujančiame prade ir ne tavo kūno pakitimuose ir virsmuose. Tai kur? Toje tavo dalyje, kuriai būdingas sugebėjimas spręsti apie blogį. Tegu ji nelaiko šito blogiu, ir viskas bus gerai. Ir net jeigu tavo kūnas, kuris yra artimiausias jai, būtų pjaustomas, deginamas, jeigu jis pūliuotų ar pūtų, toji tavo dalis, kuri sprendžia apie viską, turi išlikti rami; tegu ji supranta, jog tai, kas gali ištikti ir gerą, ir blogą žmogų, nėra nei gera, nei bloga. Juk tai, kas

ištinka ir žmogų, gyvenantį priešingai prigimčiai, ir tą, kuris gyvena pagal prigimtį, nei prieštarauja prigimčiai, nei atitinka ją.

40. Visada galvok apie pasaulį kaip apie būtybę, turinčią vieną esmę ir vieną sielą; žiūrėk, kaip viskas sueina į vienintelį jos pojūtį, kaip viskas daroma pagal vienintelį jos troškimą, kaip visi dalykai sąlygoja vienas kitą, kaip viskas susiję ir susipynę.

41. Esi sieliūkštė, velkanti lavoną, kaip yra pasakęs Epiktetas.

42. Nieko nėra blogo pasikeisti ir nėra nieko gero egzistuoti dėl to pasikeitimo.

43. Laikas yra tarsi veržli upė, nešanti visus įvykius; vos tik kas nors pasirodė, tuoj nunešamas; į jo vietą atplaukia kitas, bet ir tą tuojau nuneš srovė.

44. Kiekvienas įvykis yra įprastas ir žinomas, kaip rožė pavasarį ir vaisiai vasarą; tokie pat yra liga, mirtis, šmeižtas, klasta ir visi kiti dalykai, kurie kvailius džiugina arba liūdina.

45. Paskesnieji įvykiai visada yra artimai susiję su ankstesniaisiais, ir tai nėra eilė skirtingų dalykų, einančių tik vienas po kito, čia yra protingas ryšys; ir kaip visa, kas egzistuoja, yra harmoningai susiję, taip ir visa, kas atsiranda, atspindi ne paprastą nuoseklumą, bet nuostabų tarpusavio ryšį.

46. Visada atsimink Herakleito pasakymą, kad žemei mirtis yra tapti vandeniu, vandeniui mirtis – tapti oru, orui mirtis – tapti ugnimi, ir atvirkščiai. Atsimink ir žmogų, kuris užmiršo, kur veda kelias, [ir tai], kad žmonės nesutaria su visumą valdančiu protu, su kuriuo nuolat turi reikalų, ir kad tai, su

kuo jie kasdien susiduria, jiems atrodo svetima; ir kad nereikia daryti ir kalbėti tarsi sapne, nes ir sapne mums atrodo, kad mes ką nors kalbame ir darome, ir kad nereikia elgtis kaip mažiems vaikams, kurie seka tėvais, t. y. negalvojant, vien todėl, kad taip esame išmokyti.

47. Jeigu kuris nors iš dievų pasakytų tau, kad mirsi rytoj arba vėliausiai poryt – tu per daug nesikrimstum dėl to, ar tai atsitiks rytoj, ar poryt, jeigu nesi visiškas bailys, – juk skirtumas labai menkas; taigi nemanyk, kad labai svarbu, ar numirsi po daugelio metų, ar rytoj.

48. Nuolatos prisimink, kiek daug numirė gydytojų, dažnai raukusių kaktą prie ligonio patalo, kiek astrologų, kurie išpranašavo mirtį kitiems kaip kažką nepaprasta; kiek filosofų, daug samprotavusių apie mirtį ir nemirtingumą; kiek narsių karvedžių, pražudžiusių daugybę žmonių; kiek tiranų, išdidžiai rodžiusių, kad jų valioje yra kitų gyvybės, tarsi patys būtų nemirtingi; kiek išmirė, jeigu taip galima sakyti, ištisų miestų: Helika, Pompėjai, Herkulanėjas[11] ir nesuskaičiuojama daugybė kitų. Prisimink vieną po kito ir tuos, kuriuos pats pažinojai: vienas laidojo kitą, o netrukus ir pats numirė, tada kitas jį laidojo, ir visa tai atsitiko per trumpą laiką. Apskritai pažiūrėk, koks trumpalaikis ir niekingas yra žmogaus gyvenimas: kas vakar buvo dar tik gyvybės užuomazga, rytoj jau taps mumija ar dūlėsiais. Todėl tą trumputį laiko tarpą reikia nugyventi pagal prigimtį ir atsisveikinti su gyvenimu ramiai, susitaikius su likimu, kaip prinokęs alyvmedžio

vaisius krenta, šlovindamas jį pagimdžiusią žemę ir dėkodamas jį užauginusiam medžiui.

49. Būk panašus į uolą – bangos be paliovos dūžta į ją, o ji stovi tvirtai, ir, atsimušęs į ją, nurimsta putojantis vanduo.

Nesakyk: „O, aš nelaimingas! Kodėl man taip atsitiko?" Bet sakyk: „Aš laimingas, ir nors mane ištiko ši nelaimė, aš nesielvartauju, nesu palaužtas dabarties ir nesibaiminu ateities." Nelaimė gali atsitikti kiekvienam, tačiau ne kiekvienas gali pakelti ją nesielvartaudamas. Ir kodėl vieną dalyką mes laikome laime, o kitą – nelaime? Argi pavadinsi nelaime tai, kas neprieštarauja žmogaus prigimčiai? O gal tu manai, kad žmogaus prigimties neatitinka tai, kas neprieštarauja jos reikalavimams? Tai kaip? Prigimties reikalavimus žinai; įvykusi nelaimė negali sutrukdyti tau išlikti teisingam, kilniam, išmintingam, protingam, apdairiam, nuoširdžiam, kukliam, laisvam ir pasižymėti kitomis savybėmis, būdingomis žmogaus prigimčiai. Taigi visada, kai atsitinka kas nors, kas verčia tave kentėti, prisimink šiuos žodžius: ne šis įvykis yra nelaimė, bet vyriškai ją pakelti yra laimė.

50. Paprasta, bet veiksminga priemonė, išmokanti niekinti mirtį, yra galvojimas apie tuos, kurie godžiai laikėsi įsikibę gyvenimo. Kuo jiems geriau negu tiems, kurie numirė anksti? Visi jie kur nors guli: ir Kadicianas, ir Fabijus, ir Julianas, ir Lepidas[12], ir kiti į juos panašūs, kurie daugelį palaidojo, o paskui ir patys buvo palaidoti. Žodžiu, trumpas yra mūsų gyvenimas, ir dar kokiose nelaimėse, tarp

kokių žmonių ir kokiame apgailėtiname kūne jis nugyvenamas. Taigi nemanyk, kad jis turi kokią nors vertę. Pažiūrėk, koks begalinis laiko tarpas tęsiasi už tavęs ir kokia amžinybė – prieš tave. Koks skirtumas tarp to, kuris tegyveno tris dienas, ir to, kuris nugyveno tris gyvenimus, palyginti su juo?

51. Visada eik trumpiausiu keliu. Trumpiausias yra tas kelias, kuris atitinka prigimtį. Visada kalbėk ir elkis taip, kaip protingiausia. Taip elgdamasis išsivaduosi nuo visokių vargų ir abejonių, nuo bet kokio apsukrumo ir tuštybės.

PENKTA KNYGA

1. Jei rytą nenorėsi keltis, pagalvok taip: „Keliuosi dirbti žmogaus darbų. Argi galiu būti nepatenkintas, jeigu einu daryti to, kam esu gimęs ir kam atsiradau šiame pasaulyje? Argi tam esu sukurtas, kad tvarsyčiausi šiltame patale?“ – „Tačiau tai maloniau.“ – „Ar gimei malonumui, o ne darbui ir veiklai? Argi nematai, kaip augalai, žvirbliukai, skruzdės, vorai ir bitės daro tai, ką privalo daryti, ir pagal savo jėgas prisideda prie pasaulio tvarkos? O tu nenori daryti to, kas pridera žmogui? Nesistengi elgtis pagal savo prigimtį?“ – „Tačiau reikia ir pailsėti.“ – „Sutinku, reikia, tačiau prigimtis nustatė saiką poilsiui, kaip ir valgiui bei gėrimui, o tu nori peržengti tą saiką, nepasitenkini tuo, kas pakankama; bet juk darbe esi ne toks, nepadarai tiek, kiek gali. Vadinasi, nemyli pats savęs, nes jeigu mylėtum save, tai mylėtum ir savo prigimtį, ir jos reikalavimus. Kiti, mylintys savo amatą, atsideda jam ir dirba, užmiršdami nusiprausti ir pavalgyti; o tu savo prigimtį vertini mažiau negu skulptorius – skulptūros meną, šokėjas – šokio meną, šykštuolis – pinigus, garbėtroška – šlovę. Šitiems žmonėms, kai jie atsideda tam, ką mėgsta, nesvarbu nei valgis, nei miegas, kad tik pasiektų tikslą, į kurį veržiasi. Argi tau atrodo, kad dirbti visuomenės labui yra mažiau svarbu ir mažiau verta pastangų?“

2. Kaip lengva nuvyti ir nuslopinti bet kokį įkyrų ar netinkamą vaizdinį ir vėl pajusti visišką ramybę.

3. Kiekvieną žodį ir poelgį, kurie atitinka prigimtį, laikyk vertais savęs, ir tegu tavęs neatitraukia nuo jų nei kieno nors priekaištai, nei kalbos; ir jeigu ką nors gražaus padarysi ar pasakysi, nemanyk, jog tai neverta tavęs. Kiti vadovaujasi savomis taisyklėmis ir siekia savų tikslų; tu nekreipk į juos dėmesio, bet eik savo keliu, kuris atitinka tavo paties ir bendrąją prigimtį – juk jų abiejų kelias yra vienas.

4. Aš einu keliu, kurį skyrė prigimtis, kol krisiu [amžinam] poilsiui ir iškvėpsiu savo kvapą į tai, iš kur jį kasdien įkvėpdavau; krisiu ant žemės, iš kurios mano tėvas gavo gyvybės sėklą, motina – kraują, o žindyvė – pieną; ant žemės, kuri tiek metų kasdien maitino ir girdė mane, kurią mindau, kuri mane nešioja ir kuria visokiausiais būdais naudojuosi.

5. Tu nieko negali nustebinti nuovokumu. Tiek to! Tačiau yra daugybė kitų dalykų, apie kuriuos negali pasakyti, kad nesi jais apdovanotas. Tad parodyk tai, kas priklauso tik nuo tavęs: nuoširdumą, rimtumą, ištvermę, abejingumą malonumams, susitaikymą su likimu, pasitenkinimą tik būtiniausiais dalykais, palankumą kitiems, laisvę, paprastumą, santūrumą, kilnumą. Argi nematai, kokia daugybe dorybių gali pasižymėti – tokių, apie kurias negali pasakyti, kad neturi joms įgimtų gabumų ar sugebėjimų, – o tu savo valia jų nepanaudoji. O gal kokia nors įgimta kliautis verčia tave aimanuoti, būti godų, pataikauti, kaltinti kūno negalią, stengtis įtikti, girtis ir kitaip neduoti ramybės savo sielai? Pri-

siekiu dievais, ne! Tačiau tu seniai galėjai atsikratyti visų šių blogybių; o jeigu įsitikinai, kad tavo protas yra bukas ir nepaslankus, tai jį reikia lavinti, bet ne numoti ranka ir mėgautis savo vangumu.

6. Yra žmonių, kurie, padarę kam nors paslaugą, tuoj pat laukia dėkingumo. Kiti, nors ir nereikalauja dėkingumo, tačiau širdies gilumoje tą, kuriam padarė paslaugą, laiko savo skolininku ir suvokia savo poelgio svarbą. Pagaliau dar kiti visai negalvoja apie tai, ką jie padarė; jie panašūs į vynmedį, kuris augina vynuoges ir, subrandinęs savo vaisių, niekuo daugiau nebesirūpina. Kaip šuoliavęs arklys, kaip šuo, susekęs žvėrį, kaip bitė, surinkusi medų, taip ir žmogus, kuris padarė gerą darbą, neims apie tai kalbėti, bet darys kitą darbą, panašiai kaip vynmedis išaugins naują vaisių, kai ateis laikas. „Argi reikia būti tokiam, kuris, darydamas gera, neįprasmina to, ką daro?“ – „Žinoma, taip.“ – „Tačiau žmogus turi suvokti, ką darąs; juk, kaip sakoma, visuomeninė būtybė turi žinoti, ar tai, ką ji daro, naudinga visuomenei, ir – prisiekiu Dzeusu – turi norėti, kad ir kiti tai žinotų.“ – „Tiesą kalbi, tačiau tu nesupranti šių žodžių prasmės; todėl būsi vienas iš tų, kuriuos minėjau anksčiau: juk ir juos klaidina įtikinami samprotavimai. Jeigu nori suprasti, apie ką dabar kalbama, tai nesibaimink, kad dėl to teks atsisakyti kokio nors visuomenei naudingo darbo.“

7. Atėniečių malda: „Atsiųsk lietų, mylimas Dzeuse, atsiųsk lietų atėniečių arimams ir lygumoms.“ Arba iš viso nereikia melstis, arba tik taip – paprastai ir laisvai.

8. Kaip sakoma: „Asklepijas[1] paskyrė kam nors jodinėti arkliu, maudytis šaltame vandenyje arba vaikščioti basam", taip galima pasakyti ir: „Visumos prigimtis skyrė kam nors ligą, luošumą, netektį ir pan." „Paskyrė" pirmu atveju reiškia: „Paskyrė tai, kas naudinga sveikatai"; antruoju atveju – kad tai, kas kam nors atsitinka, yra skirta likimo ir jam tinka. Mes sakome, kad kas nors mums susiklosto, kaip statytojai sako, kad keturkampiai sienų ar piramidžių akmenys yra tarsi čia buvę, jeigu jie gula vienas prie kito, sudarydami tam tikrą derinį. Juk visur yra vieninga dermė, ir kaip iš visų kūnų susidaro toks pasaulio kūnas, taip ir tokia likimo priežastis susideda iš visų priežasčių. Tai, ką aš kalbu, suprantama net paskutiniams kvailiams. Juk sakoma: „Taip jam buvo lemta." Taigi taip jam buvo lemta, arba taip jam susiklostė. Todėl tai, ką siunčia likimas, priimkime taip, kaip priimtume tai, ką skiria Asklepijas. Juk ir iš tų dalykų, kuriuos jis skiria, daugelis yra nemalonūs, tačiau priimame juos, tikėdamiesi sveikatos. Tai, kas tau atsitinka, laikyk bendrosios prigimties išsipildymu ir apraiška ir priimk taip, tarsi tai būtų skirta tavo sveikatai; nors ir kokie nemalonūs būtų tie dalykai, jie veda į tai, kas yra pasaulio sveikata, Dzeuso gerovė ir laimė. Jis niekam neskirtų to, kas nebūtų naudinga visumai, ir nė vieno dalyko prigimtis nesukelia nieko, kas būtų netinkama tam, ką ji valdo. Taigi yra dvi priežastys, dėl kurių tu turi būti patenkintas tuo, ką siunčia likimas. Pirma, tai, kas tau atsitiko, yra tau skirta ir iš anksto nulemta nuo amžių egzistuo-

jančių priežasčių; antra, visa, kas atsitinka atskiram žmogui, yra visumos valdovo gerovės, tobulumo ir netgi jo egzistavimo priežastis. Iš tiesų juk visuma bus sugadinta, jeigu tu suardysi tiek atskirų dalelių, tiek priežasčių ryšį bei vientisumą. O tu savo ruožtu ardai, kai esi kuo nors nepatenkintas ir mėgini tai pašalinti.

9. Nesipiktink, neišsigąsk, nenusimink, jeigu tau nesiseka visada elgtis teisingai; išmuštas iš vėžių, vėl grįžk prie to paties ir džiaukis, jei daugelis tavo poelgių yra žmogiški; mylėk tai, prie ko sugrįžti, ir kreipkis į filosofiją ne kaip į mokytoją, bet [naudokis ja] taip, kaip sergantys akių ligomis [vartoja] pintį, kiaušinį, kiti – gydomąjį tepalą arba pavilgus. Tada ne įrodinėsi, kad reikia klausyti proto nurodymų, bet iš tiesų jų klausysi. Atmink, kad filosofija reikalauja to paties, ko reikalauja ir tavo prigimtis, o tu nori to, kas nesuderinama su prigimtimi. Bet kas maloniau? Ir argi ne dėl to malonumai išmuša mus iš kelio? Tačiau pagalvok, ar ne malonesni yra kilnumas, laisvė, paprastumas, garbingumas, dievobaimingumas? O kas yra maloniau už patį supratingumą, jeigu juo laikysi sugebėjimą pažinti bei suprasti ir neklystant sėkmingai padaryti visa, ko imiesi?

10. Visi daiktai yra tarsi apgaubti kažkokia migla, todėl daugelis filosofų, ir ne eilinių, manė, kad jų visai negalima pažinti, ir netgi stoikams jie atrodė nesuprantami. Ir iš tiesų visi mūsų sprendimai keičiasi. O kuris žmogus nesikeičia? Dabar pažiūrėk į tuos daiktus, kurie aplink tave – kokie jie lai-

kini, menki, kaip greitai jie gali pakliūti į nedorėlio, ištvirkėlės, plėšiko rankas. Pagalvok apie savo amžininkų papročius – kaip sunku pakęsti net ir patį maloniausią iš jų, o jau ką kalbėti apie tai, kad ir patį save ne vienam yra sunku pakęsti. Nežinau, ką galima vertinti arba ko galima siekti, kai visur tokia tamsa ir nešvarumas, kai nuolat kinta ir esmė, ir laikas, ir judėjimas, ir tai, kas judinama. Priešingai, žmogus privalo ramiai laukti natūralios pabaigos ir nesipiktinti jos delsimu, ir guosti save tokiais dalykais: pirma, kad man neatsitiks nieko, kas neatitinka visumos prigimties; antra, kad nieko nereikia daryti prieš manyje glūdinčios dievybės valią, nes nėra nieko, kas galėtų priversti jai nepaklusti.

11. Kokiam tikslui aš dabar naudojuosi savo siela? Kiekviena proga kelk sau tokį klausimą ir stebėk, kas dedasi toje tavo dalyje, kuri vadinama vadovaujančiąja, ir kieno dabar turi sielą. Gal vaiko? Gal jaunuolio? Silpnos moters, tirano, galvijo, žvėries?

12. Kokie yra tie dalykai, kuriuos daugelis laiko gerais, gali sužinoti kad ir iš to. Jeigu kas nors suprastų, kad kokie nors dalykai iš tikrųjų yra geri – tokie kaip protas, išmintis, teisingumas, narsumas, – tai jis negalėtų klausytis posakio apie gėrybes, nes tai nesiderintų su tais dalykais. O jeigu kas gerais laikytų tuos dalykus, kurie daugeliui atrodo geri, tai galėtų klausytis ir mielai pritartų minėtam komedijų rašytojo posakiui kaip taikliam. Ir daugelis jaučia tą skirtumą. Jeigu taip nebūtų, tai tas posakis neįžeistų ir neatrodytų netinkamas, nes

mes jį laikome tinkamu ir taikliu, jeigu jį taikome turtui arba tiems dalykams, kurie susiję su prabanga ir šlove. Taigi pagalvok ir paklausk savęs, ar galima vertinti ir laikyti gėrybėmis tuos dalykus, kuriems atrodo tinkami poeto žodžiai, kad tas, kuris jų turi per akis, „neturi kur nusilengvinti“[2].

13. Aš susidedu iš priežastinio ir materialiojo pradų; nei viena, nei kita negali pavirsti į nieką, nes neatsirado iš nieko. Taigi kiekviena mano dalis keisdamasi virs kokia nors kita pasaulio dalimi, vėliau ta dalis virs vėl kita pasaulio dalimi, ir taip iki begalybės. Dėl tokio kitimo atsiradau ir aš, ir mano tėvai, ir taip vėl iki begalybės. Niekas nedraudžia šitaip aiškinti pasaulį, net jeigu jis tvarkomas tam tikrais periodais.

14. Protas (ὁ λόγος) ir protavimo menas (ἡ λογικὴ τέχνη) yra galios, kurių pakanka joms pačioms ir jų atliekamiems veiksmams. Jos pradeda nuo savo pirminio prado ir eina tiesiai į jo paskirtąjį tikslą. Todėl jas atitinkantys veiksmai vadinami teisingais, nes jie atliekami einant teisingu keliu.

15. Niekas neturėtų būti priskiriama žmogui, kas nėra susiję su juo kaip su žmogumi. To žmogui nereikia, to nereikalauja jo prigimtis, tai netobulina jo prigimties. Tie dalykai nėra jo tikslas ir nėra gėris, kurio siekimas ir sudaro žmogaus gyvenimo tikslą. Iš tiesų, jeigu kuris nors iš tų dalykų būtų būdingas žmogui, tai būtų neteisinga niekinti ir atmesti tai, kas jam būdinga; jeigu tie dalykai būtų gėris, nebūtų vertas pagyrimo tas, kas jų neturi, ir nelaikytume geru to, kas atsisakė kurio nors iš tų

dalykų. O juk dabar juo daugiau kas nors atsikrato tokių arba panašių dalykų arba lengvai susitaiko su tuo, kad jų netenka, tuo yra geresnis.

16. Kokios yra tavo kasdienės mintys, tokia yra ir tavo mąstysena (ἡ διάνοια), nes mintys prisodrina sielą. Taigi nuolatos būk paskendęs tokiose mintyse: kur galima gyventi, ten galima ir laimingai gyventi; turi gyventi rūmuose, vadinasi, rūmuose gali gyventi laimingai. Arba: viskas veržiasi į tai, kam buvo sukurta; tai, į ką kas nors veržiasi, yra jo tikslas; kur yra tikslas, ten yra kiekvieno nauda ir gėris; protingos būtybės gėris yra visuomeninis gyvenimas. Jau seniai įrodyta, kad esame gimę visuomeniniam gyvenimui. Argi neaišku, kad žemesnės būtybės yra sukurtos dėl aukštesnių, o aukštesnės – viena kitai? Gyvos būtybės yra pranašesnės už negyvas, o iš gyvųjų pranašesnės tos, kurios protingos.

17. Siekti to, kas neįmanoma – beprotybė; o neįmanoma, kad blogi žmonės nedarytų ko nors bloga.

18. Niekad žmogui neatsitinka tai, ko jis iš prigimties negalėtų pakelti. Tas pat atsitinka ir kitam, bet jis, arba nesuprasdamas, kas atsitiko, arba norėdamas pasirodyti didžiadvasis, išlieka tvirtas ir nepajudinamas. Baisu, kai nežinojimas arba tuštybė yra stipresni už protą.

19. Išoriniai dalykai jokiu būdu nepaliečia sielos, jie negali į ją patekti, negali nei pakeisti jos, nei išjudinti; ji pati kinta ir juda. Išoriniai dalykai yra tokie, kokiais ji juos laiko.

20. Tam tikra prasme žmogus yra mums artimiausia būtybė, kiek mes turime daryti jam gera ir

su juo bendrauti. Tačiau jeigu žmonės ima kliudyti mano veiklai, tai jie man tampa bereikšmiai, kaip saulė, vėjas ar žvėrys. Pastarieji dalykai galbūt gali pakenkti mano veiklai, tačiau negali tapti kliūtimi mano siekimui ir nusiteikimui, nes aš galiu pasirinkti ir keisti [veiklos] kryptį. Mat protas bet kokią savo veiklai iškilusią kliūtį pakeičia ir paverčia tuo, kas skina kelią: tai, kas kliudė veiklai, tampa jos priemone, ir kliūtis kelyje padeda mums eiti tuo keliu į tikslą.

21. Vertink tai, kas pasaulyje yra geriausia; geriausia yra tai, kas viskuo naudojasi ir viską valdo. Lygiai taip pat ir savyje vertink tai, kas tavyje geriausia ir kas yra panašu į aną pirmąjį dalyką. Juk tai, kas tavyje yra geriausia, naudojasi visais kitais dalykais ir tvarko tavo gyvenimą.

22. Tai, kas nekenkia valstybei, nekenkia ir atskiram piliečiui. Kiekvieną kartą, kai atrodys, kad tau padaryta skriauda, laikykis tokios taisyklės: jeigu šitai nepakenkė valstybei, tai reikia ne pykti ant skriaudiko, bet parodyti jam, kur jis padarė klaidą.

23. Dažnai pagalvok apie tai, kaip greitai praeina ir išnyksta visa, kas yra ir kas vyksta. Esatis yra panaši į amžinai tekančią upę; veiklos padariniai be paliovos keičiasi, o priežastys pasireiškia įvairiausiais būdais; nieko nėra pastovaus, ir greta mūsų žiojėja neišmatuojama praeities ir ateities bedugnė, kurioje viskas išnyksta. Taigi ar ne kvailas tas, kuris dėl tokių dalykų keliasi į puikybę, sielvartauja arba skundžiasi, tarsi koks nemalonumas truktų ilgą laiką?

24. Pagalvok apie visa ko esmę, kurios tu esi tik mažytė dalelė, ir apie visą amžinybę, kurios tik trumputė ir mažytė atkarpa tau yra skirta, ir apie likimą, kurio maža dalelė yra tavo lemtis.

25. Kas nors daro man bloga? Tegu! Jis turi savo supratimą ir savo elgseną. O aš turiu tai, ką man liepia turėti bendroji prigimtis, ir darau tai, ką man liepia daryti manoji prigimtis.

26. Tegu valdančioji ir vadovaujančioji tavo sielos dalis nepasiduoda nei lygiems, nei šiurkštiems kūno potraukiams; tegu ji neįsileidžia jų [į savo sritį], bet tegu atsiskiria nuo jų ir palieka juos kūno dalims. Tačiau jeigu jie dėl kūno ir sielos tarpusavio ryšio pasiektų ją, tada nereikia priešintis tave apėmusiam natūraliam jausmui, tiktai tegu tavo vadovaujantysis pradas nelaiko jo nei blogu, nei geru.

27. Reikia sugyventi su dievais. Sugyvena su dievais tas, kurio siela yra patenkinta tuo, kas jai skirta, daro tai, ką liepia dievybė, kurią kiekvienam iš mūsų davė Dzeusas kaip globėją ir vadovą ir kuri yra jo paties dalis. Ta dievybė – tai kiekvieno iš mūsų supratimas ir protas.

28. Nepyk ant žmogaus, kuris atsiduoda prakaitu ar iš kurio burnos sklinda blogas kvapas. Kas tau iš to? Tokia jau jo burna, tokios pažastys, kad nuo jų būtinai sklinda blogas kvapas. Tačiau žmogus turi protą, pasakys kas nors, kad pagalvojęs galėtų suprasti, kas čia yra bloga.

Puiku! Juk ir tu turi protą; savo protu paveik jo protą, parodyk jo klaidą, įtikink. Jeigu jis tavęs pa-

klausys, pataisysi jį, o pykti nereikia. [Nebūk] panašus nei į tragedijos aktorių, nei į ištvirkėlę![3]

29. Kaip norėtum gyventi aname pasaulyje, taip gali gyventi čia. Jeigu kas nors tau neleidžia taip gyventi, tai pasitrauk iš gyvenimo, tačiau taip, tarsi nematytum čia nieko bloga. Dūmai graužia akis, todėl išeinu[4]. Argi manai, kad tai labai svarbu? Bet kol manęs iš čia niekas nevaro, lieku laisvas, ir niekas man neuždraus daryti to, ką noriu. O noriu to, kas atitinka protingos ir visuomeninės būtybės prigimtį.

30. Visumos protas yra visuomeniškas. Todėl jis sukūrė žemesnes būtybes dėl aukštesnių, o aukštesniąsias priderino vieną prie kitos. Pažiūrėk, kaip jis vienus pajungė kitiems, susiejo, kiekvienam davė tiek, kiek jis vertas, ir geriausias būtybes privertė gyventi santarvėje.

31. Kaip tu elgeisi ligi šiol su dievais, tėvais, broliais, žmona, vaikais, mokytojais, auklėtojais, draugais, artimaisiais ir tarnais? Ar gali apie save pasakyti:

Niekam nedarė skriaudos ir žodžio neištarė pikto[5]?

Prisimink, kiek daug tu visko patyrei ir pakėlei; ir kad tavo gyvenimo istorija jau parašyta, ir tarnyba baigta; [prisimink], kiek matei gero, kiek džiaugsmų ir kančių paniekinai, kaip nesivaikei tuščios garbės, kiek kartų buvai kilnus su tais, kurie tau linkėjo blogo.

32. Kodėl nemokytos ir nieko neišmanančios sielos gali sudrumsti išlavintą ir protingą? O kokia

siela yra išlavinta ir protinga? Ta, kuri žino pradžią ir pabaigą, [pažįsta] į visą esmę įsiskverbiantį protą, nuo amžių valdantį visumą tam tikrais periodais.

33. Veikiai pavirsi dulkėmis arba kaulais; liks tik vardas, o gal ir jo neliks; tačiau vardas – tik tuščias garsas, tik aidas. Ir visa, kas gyvenime labiausiai vertinama, yra tuščia, niekinga, menka, panašu į besikandžiojančius šunyčius arba vaikus, kurie ginčijasi, juokiasi ir staiga verkia. O ištikimybė, sąžinė, teisingumas ir tiesa pakilo

Iš žemės plačiosios aukštyn į Olimpo viršūnę[6].

Kas gi tave dar laiko čia, jeigu tai, ką suvokiame jutimais, kinta ir yra nepastovu, patys jutimai – migloti ir lengvai apsigaunantys, sieliūkštė – tik kraujo garai. Net ir turėti gerą vardą tokiame pasaulyje yra tuščias dalykas. Tai kodėl ramiai nelauki pabaigos, kai išnyksi arba virsi kuo nors kitu? O ką daryti, kol ateis tas laikas? Ką gi kita, jeigu ne gerbti ir šlovinti dievus, daryti gera žmonėms, būti pakančiam jiems, bet ir atsiriboti nuo jų. Atmink, kad tai, kas yra už tavo vargano kūno ir dvasios, nėra tavo ir nuo tavęs nepriklauso.

34. Tu galėtum visada gyventi laimingai, jeigu eitum teisingu keliu ir jeigu savo mintis ir darbus nukreiptum teisinga linkme. Yra du dalykai, bendri dievo, žmogaus ir bet kokios protingos būtybės sielai: pirma, jos nepaliečia tai, kas priklauso kitam; antra, teisingai galvoti ir elgtis ji laiko gėriu ir šito trokšta.

35. Jeigu tai nėra mano yda ar mano ydos padarinys ir nekenkia visumai, tai ko aš nerimauju? O kas gali pakenkti visumai?

36. Nepasiduok savo vaizduotei, bet skubėk padėti kitiems, kiek gali ir kiek jie to yra verti, net jeigu jie stokoja nebūtinų dalykų; tačiau nelaikyk šito nuostoliu, tai blogas įprotis. Kaip senis išeidamas reikalauja, kad globotinis grąžintų sukutį, nors žino, kad tai tik žaisliukas, taip ir tu panašiai elkis <…>[7]. Bet kai tu kalbi tarsi nuo pakylos: „Žmogau, ar tu jau pamiršai, kas tai yra?“ – „Ne, bet jiems tai yra patys svarbiausi dalykai.“ Tačiau argi dėl to ir tu turi tapti kvailiu?

37. Kad ir kur atsidurčiau, galiu būti laimingas. Laimingas yra tas žmogus, kuris pats susikūrė laimingą likimą; o laimingas likimas – tai geri sielos polinkiai, geri troškimai, geri darbai.

ŠEŠTA KNYGA

1. Visumos esmė yra paklusni ir lanksti; ją valdantis protas neturi savyje jokios priežasties, kuri jį skatintų daryti bloga; jame nėra jokio blogio, jis nieko blogo nedaro ir nepatiria nieko blogo iš ko nors kito. Viskas atsiranda ir vyksta pagal jį.

2. Tegu tau būna nesvarbu, ar tu atlieki savo pareigą, kęsdamas šaltį ar karštį, ar lenkiamas miego, ar gerai išsimiegojęs, ar baramas, ar giriamas, ar mirdamas, ar ką nors kita darydamas. Juk mirtis yra vienas iš gyvenimo darbų; jam atlikti pakanka tinkamai padaryti visa, kas pridera.

3. Žiūrėk daiktų esmės, ir tegu nelieka nepastebėti kokių nors dalykų savitumai bei jų vertė.

4. Visi daiktai greitai keičiasi; jie arba išgaruoja, jeigu visa ko esmė vieninga, arba išsisklaido.

5. Valdantysis protas žino, koks jis, ką daro ir iš kokios medžiagos.

6. Geriausias būdas apsiginti yra netapti panašiam į bloga darantį.

7. Džiaukis ir pasitenkink vienu dalyku: padaręs vieną visuomenei naudingą darbą, imkis kito, galvodamas apie dievą.

8. Žmogaus vadovaujantysis pradas pats save išjudina ir nukreipia tam tikra linkme; jis daro save tokį, koks nori būti, ir jo valioje, kad visi įvykiai jam atrodytų tokie, kokius jis nori juos matyti.

9. Viskas vyksta pagal visumos prigimtį, o ne pagal kokią nors kitą, arba aprėpiančią iš išorės, arba glūdinčią jos viduje, arba visai atskirtą nuo jos.

10. [Visuma yra] arba mišinys įvairių dalykų, susipynusių ar išbarstytų, arba vienovė, tvarka ir apvaizda. Jeigu pirma, tai kodėl noriu būti toje beprasmiškoje painiavoje ir sąmyšyje? Kas kita man dar gali rūpėti, išskyrus tai, jog kada nors pavirsiu žeme? Ko aš jaudinuosi? Juk, kad ir ką daryčiau, ateis valanda, kai pavirsiu į dulkes. Jeigu teisinga antra, tai nusilenkiu, atsiduodu ir pasitikiu apvaizda.

11. Jeigu aplinkybės priverstų tave prarasti pusiausvyrą, skubėk grįžti į save ir neprarask savitvardos labiau negu būtina. Juo dažniau grįši prie dvasinės pusiausvyros, tuo ji bus tvirtesnė.

12. Jeigu turėtum ir pamotę, ir motiną, tai, nors rūpintumeisi pirmąja, nuolat grįžtum prie motinos. Taigi dabar turi [pamotę] – rūmus ir [motiną] – filosofiją. Nuolat ieškok joje prieglobsčio ir nusiraminimo; dėl jos pakenčiami tau atrodys rūmai, ir tu juose būsi pakenčiamas.

13. Žiūrint į mėsą ar kokį kitą valgį, galima įsivaizduoti, kad tai yra žuvies ar paukščio, ar kiaulės maita; kad Falerno vynas – tik vynuogių sultys; purpuras – ėriuko vilna, nudažyta moliusko krauju; kad lytinis aktas yra tik vidinis dviejų kūnų trynimasis, kurį lydi spazmai ir gleivių išsiskyrimas; tokie vaizdiniai atskleidžia dalykų esmę ir leidžia pamatyti juos tokius, kokie jie yra. Taip reikia elgtis ir visą gyvenimą; kai kokie nors dalykai mums atrodo labai vertingi, reikia juos apnuoginti, įžvelgti

jų menkumą ir atimti iš jų spindesį, kuriuo jie puikuojasi. Apgaulingas yra tas išorinis spindesys, ir labiausiai jis apakina tada, kai tau atrodo, kad tu užsiimi pačiais svarbiausiais dalykais. Atmink, ką Kratas kalba apie patį Ksenokratą[1].

14. Dauguma daiktų, kuriais žavisi minia, yra patys paprasčiausi, priklausantys negyvajai arba augalinei gamtai. Tai akmenys, medžiai, figmedžiai, alyvos. Šiek tiek labiau išsilavinę žmonės vertina gyvus daiktus, t. y. turinčius sielą, pavyzdžiui, avis arba galvijus. Dar labiau išsilavinę mėgsta daiktus, turinčius protingą sielą, nors ir ne visa apimančią, tačiau gabią įvairiems menams ir patyrusią kituose dalykuose, – trumpai sakant, jie mėgsta turėti daug vergų. Tačiau tas, kuris vertina protingą, visa apimančią ir visuomenišką sielą, niekuo daugiau nesirūpina; jis stengiasi išlaikyti savo sielą protingą ir visuomenišką, pasirengusią padėti artimui siekti to paties.

15. Vieni daiktai skuba atsirasti, kiti – išnykti, o ir to, kas atsirado, tam tikros dalies jau nebėra. Tekėjimas ir keitimasis nuolatos atnaujina pasaulį, kaip nepaliaujama laiko tėkmė nuolatos atnaujina begalinę amžinybę. Ką galima vertinti iš to pro šalį plaukiančių įvykių srauto, kai nė prie vieno iš jų negalima sustoti? Tai tas pat, kaip jeigu kas sumanytų pamilti vieną iš pralekiančių paukščių: akimirka, ir jis jau išnyko iš akių. Kiekvieno žmogaus gyvenimas yra kaip kraujo garavimas arba kvėpavimas oru. Juk tas pat, kas yra vienkartinis oro įkvėpimas ir iškvėpimas – mes visą laiką tai darome, – yra ir pačios kvė-

pavimo galios, kurią vakar arba užvakar gimdamas gavai, grąžinimas ten, iš kur buvai ją gavęs.

16. Nėra nieko vertinga nei iškvėpti orą, kaip daro augalai, nei įkvėpti jį, kaip daro galvijai ar žvėrys, nei turėti vaizduotę, nei pasiduoti troškimams, nei gyventi bendruomenėje, nei maitintis – tai yra tas pat, kaip nenaudingų maisto likučių atskyrimas ir pašalinimas. Tai kas gi vertinga? Šlovė? Ne. Ir ne minios pritarimas, nes minios liaupsės tėra tik tuščias garsas. Taigi ir šlovę atmetei? Tai kas lieka vertinga? Aš manau, veikti ir liautis veikus atsižvelgiant į savo paties sandarą ir būti ištikimam jai – tai, kam mus skatina menai ir mokslai. Kiekvienas menas stengiasi pritaikyti savo kūrinį tam tikslui, kuriam jis buvo sukurtas: to siekia sodininkas, auginantis vynuoges, arklininkas ir šunų augintojas. To paties siekia auklėjimas bei mokymas. Taigi būtent tai yra vertinga. Ir kai tu šitai pasieksi, nebenorėsi sau nieko kito. Jeigu nenustosi vertinti daugelio kitų dalykų, tai nebūsi nei laisvas, nei patenkintas, nei ramus, nes būtinai pavydėsi, pavyduliausi, įtarinėsi tuos, kurie gali iš tavęs tuos dalykus atimti, ir regsi pinkles tiems, kurie turi tai, ką tu vertini. Apskritai tas, kuriam trūksta kurio nors iš tų dalykų, būtinai bus nepatenkintas ir ims priekaištauti dievams. O jeigu tu gerbsi ir vertinsi savo sielą, tai ir pats savimi būsi patenkintas, ir su žmonėmis gerai sutarsi, ir dievus mylėsi, t. y. nuolankiai priimsi tai, ką jie siunčia ir kaip viską sutvarko.

17. Aukštyn, žemyn, ratu – šitaip juda pirminės dalelės. O dorybė neina nė vienu iš tų kelių; ji yra

kažkas labiau dieviška ir laimingai eina į tikslą sunkiai įžiūrimu keliu.

18. Ką tie žmonės daro! Jie nevertina tų, kurie gyvena kartu su jais, o patys be galo stengiasi, kad būtų vertinami ainių, kurių niekada nematė ir nematys. Tai yra tas pat, kaip liūdėti dėl to, kad protėviai tavęs nešlovino.

19. Jeigu tau kas nors ne pagal jėgas, nemanyk, kad žmogui tai neįmanoma, bet tikėk, jog tai, kas žmogui įmanoma ir atitinka jo prigimtį, yra ir tau pasiekiama.

20. Jeigu per gimnastikos pratybas mus kas nors apdraskė nagais arba sutrenkė galvą, mes neparodome nepasitenkinimo, neįsižeidžiame ir neįtariame to žmogaus piktadaryste. Ir nors ateityje saugosimės jo, tačiau ne kaip priešo ar įtartino žmogaus, o tiesiog be pykčio stengsimės su juo nesusidurti. Panašiai tegu būna ir kitais gyvenimo atvejais. Atleiskime daugelį dalykų žmonėms, su kuriais tarsi kartu gimnastikuojame. Juk galima, kaip sakiau, išvengti jų be įtarinėjimo ir neapykantos.

21. Jeigu kas nors įrodys ir įtikins mane, kad manau ar elgiuosi neteisingai, mielai pasikeisiu. Aš juk ieškau tiesos, kuri niekam nepakenkė, atvirkščiai, kenkia sau tas, kuris užsispyręs laikosi savo klaidų ir nežinojimo.

22. Aš atlieku savo pareigą, ir visa kita manęs nedomina: tai negyva, beprasmiška, netikra, klaidu.

23. Su neprotingomis būtybėmis ir apskritai su visais daiktais elkis kilniai ir didžiadvasiškai, kaip protinga būtybė su tuo, kas neturi proto, o su žmo-

nėmis, kurie turi protą, elkis pagal visuomeninio bendravimo dėsnius. Tačiau visais atvejais šaukis į pagalbą dievus ir nesirūpink, kiek laiko tai darysi: užteks ir trijų tokių valandų.

24. Mirtis sulygino Aleksandrą Makedonietį ir jo mulų varovą: arba jie įsiliejo į pasaulio kuriantįjį protą, arba suiro į atomus.

25. Pagalvok, kiek daug dalykų įvyksta mūsų kūne ir sieloje per tą trumputį laiko tarpą, ir tada nebesistebėsi, jeigu dar daugiau dalykų, arba, teisingiau, viskas, vyksta ir egzistuoja kartu tame vieningame ir visa apimančiame, kurį mes vadiname pasauliu.

26. Jeigu kas nors paklaus tavęs, kaip rašomas Antonino vardas, argi neištarsi jo, pasakydamas atskirai kiekvieną skiemenį? Argi neištarsi ramiai po vieną kiekvienos raidės? Tai kas, kad jie pyksta? Argi tu dėl to turi pykti? Taigi atmink, kad ir kiekviena pareiga susideda iš atskirų dalių. Reikia kiekvieną iš jų atlikti, nerodant nepasitenkinimo, nepykstant ant pykstančių ir einant tolyn tuo keliu, kuris prieš tave driekiasi.

27. Žiauru žmonėms neleisti siekti to, kas jiems atrodo tinkama ir naudinga. O juk tu tam tikra prasme neleidi jiems to daryti, jeigu pyksti dėl to, kad jie klysta. Juk jie dažniausiai siekia to, kas jiems tinkama ir naudinga. „Tačiau juk tai nėra [nei tinkama, nei naudinga]." Taigi pamokyk juos ir įrodyk tai nepykdamas.

28. Mirtis – tai pojūčių sukeliamų įspūdžių, mus draskančių troškimų, proto veiklos ir tarnavimo kūnui pabaiga.

29. Gėda, jeigu šiame gyvenime tavo kūnas dar nepavargo, o siela jau pavargo.

30. Žiūrėk, kad netaptum panašus į imperatorių, kad nepersiimtum imperatoriaus dvasia – juk taip atsitinka. Stenkis būti paprastas, geras, doras, garbingas, kuklus, teisingas, dievobaimingas, palankus, malonus, ištvermingai atliekantis savo pareigas. Visomis jėgomis stenkis būti toks, kokį tave norėjo padaryti filosofija. Gerbk dievus, rūpinkis žmonėmis. Gyvenimas trumpas, ir vienintelis žemiškojo gyvenimo vaisius yra dievobaimingas nusiteikimas ir visuomenei naudingi darbai. Visada elkis kaip Antonino mokinys. Būk atkaklus kaip ir jis, protingai atlikdamas savo darbus, visur išliekantis ramus, dievobaimingas, giedros nuotaikos, malonus, niekinantis tuščią šlovę ir siekiantis suvokti dalykų esmę; jis nepalikdavo nė vieno dalyko gerai jo neištyręs ir aiškiai nesupratęs; jis kantriai pakentė tuos, kurie nepelnytai jį žeidė, ir neatsilygindavo tuo pačiu; jis niekada neskubėjo ir nesiklausė šmeižtų; jis atidžiai tyrinėjo žmonių darbus ir būdą, niekam nepriekaištaudamas, nieko neįtarinėdamas ir negudraudamas; jis visada pasitenkindavo kukliais namais, kukliu guoliu, paprastu drabužiu, maistu, patarnavimu; jis buvo darbštus ir kantrus ir, kadangi mažai valgė, galėjo ligi vakaro išbūti toje pačioje vietoje, nepatirdamas netgi poreikio nusilengvinti neįprastu laiku; jis buvo ištikimas ir pastovus draugams; jis kantriai išklausydavo tuos, kurie prieštaravo jo nuomonei, ir džiaugėsi, jei kas nors pamokydavo jį ko nors geresnio;

jis buvo dievobaimingas, bet ne prietaringas; [jeigu būsi toks kaip jis], tai ir tavo sąžinė paskutinę valandą bus tokia pat rami kaip jo.

31. Atsitokėk ir atsibusk, ir įsitikinęs, kad tave kankino sapnai, drąsiai žiūrėk į tai, [kas tave supa], kaip žiūrėjai į tai, [ką matei sapne].

32. Susidedu iš kūno ir sielos. Kūnui niekas nesvarbu, nes jis nesugeba skirti. Sielai nesvarbu tai, kas nėra jos veiksmai; visi jos veiksmai priklauso nuo jos pačios. O iš jų jai rūpi tik tie, kurie susiję su dabartimi; praeities ir ateities darbai jai nebeturi reikšmės.

33. Darbas neprieštarauja nei rankos, nei kojos prigimčiai, kol koja ir ranka daro tai, kas joms pridera. Darbas neprieštarauja ir žmogaus prigimčiai, kol jis daro tai, kas yra jo pareiga. O jeigu jis neprieštarauja prigimčiai, tai nėra blogis.

34. Kokių malonumų patyrė plėšikai, paleistuvautojai, tėvažudžiai, tiranai?

35. Argi nematai, kaip amatininkai prisitaiko prie neišmanėlių skonio, tačiau neprasilenkia su savo meno reikalavimais ir nenustoja jų laikytis? Argi ne baisu, kad architektas ar gydytojas labiau paiso savo amato taisyklių, negu žmogus – savo proto, kurį turi bendrą su dievais?

36. Azija, Europa yra tik pasaulio dalelės; visos jūros yra tik lašas pasaulyje; Ato kalnas[2] – tik žemės trupinėlis; visa dabartis yra tik amžinybės akimirka; viskas yra menka, nepastovu, laikina. Viskas atsiranda iš bendro visumą valdančio prado kaip padarinys. Todėl ir liūto nasrai, ir nuodai, ir

visa, kas žalinga, kaip kad spygliai, dumblas, yra tik priedas prie to, kas gražu ir gera. Taigi nemanyk, kad šitai svetima tam, ką tu garbini, bet mąstyk apie bendrą visa ko šaltinį.

37. Kas mato dabar esančius dalykus, matė visa, kas atsirado nuo amžių ir bus ateityje; juk visa yra panašios kilmės ir rūšies.

38. Nuolatos galvok apie visų dalykų ryšį pasaulyje ir jų tarpusavio priklausomybę. Tam tikru būdu visa yra tarp savęs susiję ir dėl to vienas kitam artima; vienas dalykas duoda pradžią kitam dėl smarkaus judėjimo, sutartinumo ir esmės vienovės.

39. Prisitaikyk prie tų dalykų, kuriuos tau skyrė likimas; o žmones, su kuriais esi susijęs, mylėk, bet nuoširdžiai.

40. Įrankis, įtaisas, padargas yra geri, jei atlieka darbą, kuriam yra sukurti, nors šalia ir nėra jų kūrėjo. Gamtos kūriniuose glūdi ir pasireiškia juos sukūrusi galia; tad juo labiau reikia ją gerbti ir būti tikram, kad, jeigu tu gyvensi ir elgsies pagal jos valią, elgsies teisingai. Lygiai taip pat ir pasaulyje viskas vyksta pagal jį valdančio proto valią.

41. Jeigu tuos dalykus, kurie nuo tavęs nepriklauso, laikysi gerais arba blogais, tai, įvykus kokiai nors nelaimei arba nesėkmei, būtinai imsi kaltinti dievus ir nekęsi žmonių, nes arba laikysi juos kaltais, arba įtarinėsi, kad jie gali būti tavo nelaimės ar nesėkmės priežastis; taigi dažnai suklystame dėl tokio skirstymo. O jeigu manysime, kad gera ir bloga yra tik tai, kas priklauso nuo mūsų, nebus jokios

priežasties nei kaltinti dievus, nei priešiškai nusiteikti prieš žmones.

42. Visi mes kartu dirbame vienam tikslui, tiktai vieni sąmoningai ir suprasdami, o kiti nesąmoningai; manau, kad ta prasme Herakleitas ir miegančius vadino dirbančiais ir dalyvaujančiais tame, kas vyksta pasaulyje. Tačiau kiekvienas dirba skirtingai: vienas be atodairos plūsta tai, kas įvyksta, kitas bando tam priešintis arba pašalinti tai; pasauliui reikalingi ir tokie žmonės. Taigi stenkis suprasti, prie kurių tu priklausai. Tas, kuris viską valdo, vis tiek tinkamai pasinaudos tavimi ir priims tave į savo darbininkų ir pagalbininkų tarpą. Tačiau nepasidaryk toks kaip tas prastas ir juokingas eilėraštis dramoje, kurį mini Chrisipas[3].

43. Argi saulė imasi lietaus darbo, o Asklepijas – žemės? O šviesuliai – argi jie, būdami skirtingi, vis dėlto netarnauja tam pačiam tikslui?

44. Jeigu dievai galvojo apie mane ir nusprendė, kas turi man atsitikti, tai jie gerai nusprendė, nes sunku įsivaizduoti dievą, kuris nesugebėtų gerai nuspręsti. Kodėl gi jie turėjo norėti man blogo? Kokia iš to nauda jiems arba visumai, kuria jie labiausiai rūpinasi? O jeigu jie negalvojo apie mane asmeniškai, tai tikrai galvojo apie visą pasaulį, todėl aš turiu džiaugsmingai priimti, kas man skirta, ir būti patenkintas tuo, nes tai susiję su visumos tvarka. Bet jeigu jie iš viso apie nieką negalvojo (tuo neįmanoma patikėti, o jei patikėtume, mes neaukotume jiems aukų, nesimelstume, neprisiektume jais ir nedarytume viso kito, ką kasdien darome,

tikėdami, kad dievai yra ir gyvena kartu su mumis) – jeigu, kartoju, jie apie nieką negalvojo, tai aš pats galiu pagalvoti apie save, nes įstengiu suprasti, kas man naudinga. Kiekvienam naudinga gyventi pagal savo paskirtį ir prigimtį; mano prigimtis yra protinga ir visuomeniška.

Mano, kaip Antonino, valstybė ir tėvynė yra Roma, o kaip žmogaus – pasaulis. Taigi man yra gera tik tai, kas naudinga abiem šioms valstybėms.

45. Tai, kas atsitinka kiekvienam žmogui, yra naudinga visumai; to galėtų pakakti. Tačiau jeigu atidžiai įsižiūrėsi, pamatysi, kad tai, kas naudinga vienam žmogui, naudinga ir kitiems žmonėms. Tačiau „naudinga" čia reikia suprasti bendrąja prasme, apimančia ir tarpinius dalykus.

46. Kaip amfiteatre ir panašiose vietose tau tenka nuolatos žiūrėti tuos pačius dalykus, kurie, būdami panašūs, daro reginį nuobodų, taip ir gyvenime visą laiką tenka patirti tą patį, nes visa nuo viršaus iki apačios vienoda ir kilę iš to paties. Taigi kiek ilgai visa tai truks?

47. Nuolatos prisimink, kiek daug įvairių žmonių, turėjusių skirtingus užsiėmimus ir priklausiusių skirtingoms tautoms, numirė, ir taip mintimis grįžk prie Filistiono, Foibo ir Origaniono[4]. Paskui pereik prie kitos rūšies žmonių. Visiems mums reikės patekti ten, kur nukeliavo tiek garsių oratorių, žymių filosofų, tokių kaip Herakleitas, Pitagoras, Sokratas, tiek senovės didžių žmonių, o paskui juos – tiek karvedžių ir tiranų; paskui Eudoksas, Hiparchas, Archimedas[5] ir kiti, prigimties apdova-

noti aštriu protu, kilnūs, darbštūs, sumanūs, pasitikintys savimi, išdrįstantys pasijuokti iš trumpo bei tuščio žmogaus gyvenimo, kaip Menipas[6] ir į jį panašūs. Prisimink, kad visi jie jau seniai ilsisi ramybėje. Ar jiems tai baisu? Arba tiems, kurių vardai iš viso nežinomi? Tik vienu dalyku verta rūpintis: kad gyventum laikydamasis tiesos ir teisingumo ir būtum palankus apgaudinėjantiems ir neteisingiems žmonėms.

48. Jeigu nori pradžiuginti save, galvok apie aplinkinių dorybes: apie vieno veiklumą, kito kuklumą, trečio dosnumą, ketvirto dar ką nors. Juk niekas taip nedžiugina, kaip pavyzdžiai dorybių, pasireiškiančių kartu su mumis gyvenančių žmonių papročiuose ir dažniausiai matomų. Todėl visada turėk juos prieš akis.

49. Juk nesi nepatenkintas, kad sveri tiek litrų[7], o ne tris šimtus? Lygiai taip pat nejausk nepasitenkinimo ir dėl to, kad tau skirta gyventi tiek metų, o ne daugiau. Jeigu esi patenkintas medžiagos kiekiu, tai būk patenkintas ir laiko kiekiu.

50. Mėgink juos įtikinti, tačiau, jeigu to reikalauja protingas teisingumas, elkis net prieš jų valią. O jeigu kas nors bandys priešintis jėga, išlik malonus ir nesigraužk, bet pasinaudok atsiradusia kliūtimi tam, kad parodytum kitą savo dorybę; atmink, jog visada sieki to, kas įmanoma, ir netrokšti to, kas neįmanoma. Taigi ko [tu sieki]? Sieki trokšti [įmanomų dalykų]. Tu tai pasiekei; tai, ko troškai, įvyko.

51. Garbėtroška savo gėriu laiko kito žmogaus veiksmus, mėgstantis malonumus – savo paties patiriamą būseną, o protingas žmogus – savo veiklą.

52. Mūsų valia yra apie tai visai negalvoti ir širdyje dėl to nesielvartauti; patys daiktai iš prigimties nepajėgūs sukurti mūsų nuomones.

53. Įprask įdėmiai išklausyti kito žodžius ir, kiek gali, įsiskverbk į kalbančiojo sielą.

54. Kas nenaudinga bičių spiečiui, tas nenaudinga ir atskirai bitei.

55. Jeigu jūrininkai plūstų vairininką, o ligoniai – gydytoją, tai ar šie turi rūpintis dar kuo kitu, ar tik tuo, kaip vienam išgelbėti plaukiančius, o kitam – išgydyti sergančius?

56. Kiek daug žmonių, su kuriais aš atėjau į pasaulį, jau pasitraukė iš jo.

57. Sergantiems gelta medus atrodo kartus, apríeti bijo vandens, o vaikams sviedinys atrodo gražus. Ko tau piktintis? Argi manai, kad tau apsigavimas yra mažesnė blogybė negu tulžies išsiliejimas sergančiam arba nuodai – aprietam?

58. Niekas tau nesutrukdys gyventi pagal tavo paties prigimtį ir nieko tau neatsitiks, kas prieštarautų viso pasaulio prigimčiai.

59. Kas yra tie, kuriems žmonės nori patikti, ir kodėl ir dėl kokių darbų? Kaip greitai amžinybė viską nusineša ir kiek jau nusinešė.

SEPTINTA KNYGA

1. Kas yra blogis? Tai, ką tu dažnai esi matęs. Ir kiekvieną kartą, kai tau kas nors atsitiks, atsimink, jog tai yra tas pat, ką tu dažnai esi matęs. Apskritai visur surasi tą patį, tuo užpildyta senovės, vidurinių amžių ir mūsų dienų istorija, tai sudaro dabartinį miestų ir atskirų namų gyvenimą. Nieko nauja, viskas įprasta ir laikina.

2. Kaip gali žūti nuostatos, jeigu neužgęsta jas atitinkantys vaizdiniai? O juos nuolat kurstyti – tavo valia. Aš galiu apie kiekvieną dalyką susidaryti deramą nuomonę. O jeigu galiu, tai ko man nerimauti? Juk tai, kas yra už mano proto ribų, negali jo paveikti. Suprask tai ir būsi ramus. Gali pradėti gyvenimą iš naujo; vėl imk žiūrėti į daiktus taip, kaip kadaise žiūrėjai, – tai ir yra atgimimas.

3. Tuščias iškilmių pamėgimas, teatro vaidinimai, avių ir galvijų bandos, gladiatorių kautynės, šunims numestas kaulas, duonos trupinėlis, įmestas į žuvų tvenkinį, skruzdėlių triūsas ir darbas, išsigandusių pelių lakstymas, lėlės, tampomos už virvučių. Tarp viso šito reikia išlikti gerai nusiteikusiam ir nerodyti paniekos; reikia suprasti, kad kiekvienas žmogus yra vertas tiek, kiek vertas tikslas, kurio jis siekia.

4. Kalboje reikia kreipti dėmesį į tai, kas sakoma, troškimuose – į tai, kas daroma; antruoju atveju reikia žiūrėti, kokio tikslo siekiama, pirmuoju – įsigilinti į žmonių prasmę.

5. Ar užtenka tam mano proto, ar ne? Jeigu užtenka, aš imuosi to darbo ir naudojuosi savo protu kaip įrankiu, duotu man visumos prigimties; jeigu neužtenka, tai arba atsisakau to darbo ir perduodu jį tam, kuris geriau gali jį padaryti (jeigu nėra jokios kitos priežasties, dėl kurios man nedera taip pasielgti), arba darau, kaip sugebu, pasitelkęs į pagalbą tą, kuris mano vadovaujamas gali padaryti tai, kas tinka ir naudinga visuomenės labui. Juk ar aš darau kokį nors darbą pats, ar kieno nors padedamas, reikia žiūrėti tik vieno – kad tai būtų naudinga ir tinkama visuomenei.

6. Kiek žmonių, kurie buvo šlovinami, jau nuėję užmarštin; ir kiek tų, kurie juos šlovino, jau seniai mirę.

7. Nesigėdyk pasinaudoti kito pagalba; tu privalai atlikti savo pareigą kaip kareivis, šturmuojantis tvirtovę: būdamas raišas, jis vienas neužliptų ant sienos, tačiau argi jis nepadarytų to, jeigu kitas jam padėtų?

8. Nesirūpink ateitimi; pasieksi ją, jeigu reikės, turėdamas tą protą, kuriuo vadovaujiesi spręsdamas dabarties reikalus.

9. Visi daiktai yra tarpusavyje susiję, tas ryšys yra šventas, ir nėra nieko, kas būtų vienas kitam svetima; visi daiktai sudaro darnią visumą ir prisideda prie paties pasaulio darnumo. Yra vienas pasaulis, sudarytas iš visų daiktų, ir dievas visur yra vienas, ir viena esmė, vienas įstatymas, vienas protas, bendras visoms protingoms būtybėms, viena tiesa, jei tik giminiškų ir tą patį protą turinčių būtybių tobulumas yra vienas.

10. Visa, kas materialu, greitai išnyksta visumos esmėje; kiekviena priežastis tuoj pat sugrįžta į visumos protą; kiekvienas atminimas tuoj pat palaidojamas amžinybėje.

11. Protingai būtybei prigimtį atitinkanti veikla kartu yra protinga veikla.

12. Būk tiesus, o ne tiesinamas.

13. Kaip vieno sudėtinio kūno dalys yra susijusios, taip ir turinčios protą būtybės, nors egzistuoja skyrium, yra sukurtos vienai bendrai veiklai. Šitą mintį geriau suprasi, jeigu nuolatos pats sau kartosi: „Esu protingų būtybių bendrijos narys." O jeigu, „l" pakeitęs raide „r", sakysi: „Esu jos dalis"[1], vadinasi, tu dar nemyli žmonių visa širdimi, gero darymas tau neteikia visiško pasitenkinimo – darai kam nors gera tik atlikdamas pareigą, o ne taip, tarsi sau gera darytum.

14. Tegu atsitinka, kas tik nori, tiems, kurie gali nukentėti dėl išorinių dalykų. Nukentėję tegu skundžiasi, jeigu nori, – aš nepatirsiu jokios žalos, jeigu nemanysiu, kad tai, kas atsitiko, yra blogis; o juk mano valia yra taip nemanyti.

15. Kad ir ką kas nors darytų ar kalbėtų, aš turiu būti geras. Taip auksas, smaragdas ar purpuras galėtų sau pasakyti: „Kad ir ką kas nors darytų ar kalbėtų, aš turiu būti smaragdas ir išsaugoti savo spalvą."

16. Vadovaujantysis pradas pats savęs netrikdo, pavyzdžiui, nesukelia pats sau baimės [ar sielvarto, nežadina] troškimų. O jeigu kas nors kitas gali jį išgąsdinti ar nuliūdinti, tegu daro tai; pats savaime

jis negali patirti tokių būsenų. Kūnas pats kiek gali tegu rūpinasi, kad nekentėtų, o jeigu kenčia, tegu pasako; tačiau siela, bijanti, liūdinti ir sukurianti nuomonę apie šiuos dalykus, nieko nekentės, nes nesusidarys apie šiuos dalykus tokios nuomonės. Vadovaujančiajam pradui pačiam savaime nieko nereikia, jeigu jis pats nesusikurs kokio nors poreikio; todėl jis visada bus ramus ir nevaržomas, jeigu pats savęs nesujaudins ir nepaveiks.

17. Laimė yra geroji dievybė, arba [gyvenimas pagal tą dievybę] yra gėris. Tai ką tu čia veiki, vaizduote? Pasitrauk šalin, vardan dievų, kaip atėjai; man nereikia tavęs. Atėjai senu įpročiu. Nepykstu ant tavęs, tik pasitrauk.

18. Kai kas bijo pasikeitimų. Tačiau kas gali įvykti be pasikeitimų? Kas gali būti mielesnio ir artimesnio visumos prigimčiai? Ar tu galėtum išsimaudyti, jeigu malkos nepavirstų [šiluma]? Ar galėtum maitintis, jeigu nevyktų maisto apykaita? Ar kas nors kita naudinga galėtų įvykti be pasikeitimų? Taigi ar nematai, kad ir tavo pasikeitimas yra panašus ir panašiai reikalingas visumos prigimčiai?

19. Visi kūnai nešami, tarsi veržlios srovės, visumos esmės; jie yra susiję su visuma ir veikia išvien su ja, kaip atskiros mūsų kūno dalys – viena su kita.

Kiek chrisipų, kiek sokratų, kiek epiktetų jau išnyko amžinybėje. Prisimink tai, galvodamas apie kiekvieną žmogų, kiekvieną daiktą.

20. Man rūpi tik viena: kad nepadaryčiau ko nors, kas nepatinka žmogaus prigimčiai, arba taip, kaip nepritinka, arba to, kas dabar nepritinka.

21. Jau netoli tas laikas, kai tu viską užmirši, visi užmirš tave.

22. Žmogui būdinga mylėti net ir tuos, kurie jį įžeidžia. Tai nesunku pasiekti, jeigu pagalvosi, kad jie yra artimi tau, kad klysta jie dėl nežinojimo ir prieš savo valią, kad netrukus ir tu, ir jie numirsite ir, svarbiausia, kad jie tau nepadarė nieko bloga, nes tavo vadovaujančiojo prado nepadarė blogesnio, negu jis buvo anksčiau.

23. Visumos prigimčiai pasaulio esmė yra tarsi vaškas; dabar ji nulipdė iš jos arklį, paskui, išlydžiusi jį, panaudojo ją ir nulipdė iš jos medį, paskui žmogų, paskui dar ką nors, ir kiekvienas iš tų daiktų egzistuoja labai trumpai. Ir nebaisu indui būti sudaužytam, kaip nebuvo baisu ir būti nulipdytam.

24. Pikta veido išraiška prieštarauja prigimčiai. O jeigu ji kartojasi dažnai, tai [maloni veido išraiška] išblėsta ir visai išnyksta, ir jos nebegalima atgaivinti. Taigi pamėgink suprasti, kad pyktis prieštarauja protui; juk jeigu prarasi sugebėjimą matyti savo klaidas, tai kam gyventi?

25. Visa, ką tu matai, visa valdanti prigimtis netrukus pakeis ir iš tos esmės sukurs ką nors kita, o iš to – vėl ką kita, kad pasaulis visada būtų naujas.

26. Jeigu kas nors tau nusikals, tuoj pat pagalvok, ką jis laikė gėriu ir blogiu, kai nusikalto; tai išsiaiškinęs, pasigailėsi jo ir nei stebėsies, nei pyksi. Jeigu tu laikai gėriu tą patį, ką ir jis, arba panašų dalyką, tai juo labiau turi jam atleisti. O jeigu tu gėriu ir blogiu laikai kitus dalykus, tai juo lengviau būsi atlaidus tam, kuris klysta.

27. Negalvok apie tai, ko neturi, tarsi turėtum, bet iš to, ką turi, išrink pačius vertingiausius dalykus ir pagalvok, kaip stengtumeis juos įsigyti, jeigu jų neturėtum. Tačiau saugokis, kad dėl to neįprastum jų per daug vertinti ir nesielvartautum, jeigu kada nors jų neturėsi.

28. Susikaupk savyje; vadovaujančiojo prado prigimtis tokia, kad jis pasitenkina savimi, kai elgiasi teisingai, ir dėl to išsaugo vidinę ramybę.

29. Nepasiduok vaizduotei. Numalšink savo potraukius. Apsiribok dabartimi. Stenkis suprasti tai, kas atsitinka tau ar kam kitam. Suskaidyk ir padalyk kiekvieną dalyką į jo priežastį ir medžiagą. Galvok apie paskutinę valandą. Klaidą palik ten, kur ji buvo padaryta.

30. Reikia atidžiai klausytis to, kas kalbama, ir stengtis suprasti tai, kas vyksta ir daroma.

31. Pasipuošk paprastumu, kuklumu ir abejingumu dalykams, kurie yra tarp dorybės ir ydos. Mylėk žmones. Paklusk dievui.

Yra pasakyta: „Viskas priklauso nuo požiūrio, vien tik pirminės dalelės yra iš tikrųjų."[2] Pakanka atsiminti, kad viskas priklauso nuo požiūrio; [to visiškai pakanka].

32. Apie mirtį: ji yra suirimas, jeigu [viskas susideda] iš atomų; o jeigu viskas yra vieninga, tai [mirtis] yra arba užgesimas, arba pasikeitimas.

33. Apie skausmą: jeigu jis nepakeliamas, tai atima mūsų gyvybę, o jeigu trunka ilgai, tai yra pakeliamas; siela išsaugo savo ramybę, atsiribodama nuo jo, o vadovaujantysis pradas nepatiria nieko bloga.

Kūno dalys, jaučiančios skausmą, tegu pačios, jeigu gali, praneša apie jį.

34. Apie šlovę: pažiūrėk, kokios yra sielos tų, kurie trokšta šlovės, kas yra tai, ko jie vengia ir ko siekia. Kaip smėlio kopos, nešamos viena ant kitos, užkloja ankstesniąsias, taip ir gyvenime ankstesniuosius dalykus uždengia vėlesnieji.

35. „Jeigu žmogus turi kilnią sielą ir mąstymu aprėpia visą laiką ir visą esmę, tai ar jis labai vertina žmogaus gyvenimą?" – „Tai neįmanoma." – „Vadinasi, toks žmogus ir mirties nelaikys baisiu dalyku?" – „Aišku, nelaikys."[3]

36. „Karališka daryti gera ir turėti blogą vardą."[4]

37. Gėda, jei veido išraiška priklauso nuo sielos ir keičiasi bei tampa tokia, kokios ji nori, o pati siela nepriklauso nuo savęs ir neįstengia suteikti sau deramos išraiškos.

38. *Nereikia pykti ant daiktų aplinkui mus,*
Nerūpi niekas jiems[5].

39. *Džiaugsmas tebūna ir mums, ir dievams nemirtingiems nuskirtas*[6].

40. *Tu pjauk gyvenimą lyg varpą brandžiąją,*
Viena prinokus štai, kita dar ne[7].

41. *Jeigu mane dievai pamiršo ir vaikus,*
Yra tam priežastis[8].

42. *Su manimi ir gėris juk, ir teisingumas*[9].

43. Nedejuok kartu su kitais ir nesipiktink.

44. „Aš tokiam pagrįstai atsakyčiau: negerai kalbi, žmogau, manydamas, kad vyras, kuris nors šio to vertas, turi svarstyti, ar jis liks gyvas, ar jam gresia mirtis, o ne žiūrėti vien to, ar, ką nors da-

rydamas, elgiasi teisingai, ar neteisingai ir ar daro taip, kaip dera geram žmogui, ar blogam."[10]

45. „Tiesą sakant, iš tikrųjų taip yra, atėniečiai: kur žmogus kartą atsistojo, laikydamas tą vietą geriausia, arba kur jis buvo pastatytas viršesnio, ten, man atrodo, ir turi pasilikti, net kai iškyla pavojus, nepaisydamas nei mirties, nei ko nors kito, išskyrus negarbę."[11]

46. „Bet pasvarstyk, mielasis, ar kilnumas ir gėris nėra kas kita, kaip išsaugoti kito ar savo gyvybę. Tikras vyras neturi galvoti apie tai, kaip ilgiau išgyventi, ir neturi pernelyg prisirišti prie gyvenimo; jis turi pasikliauti dievu ir patikėti moterimis, kurios sako, kad nuo likimo nepabėgsi; jis turi galvoti tik apie tai, kad kuo geriau nugyventų tą laiko tarpą, kuris jam yra skirtas."[12]

47. Stebėk šviesulių judėjimą taip, tarsi pats dalyvautum jame, ir nuolatos galvok, kad vienos dalelės pavirsta kitomis. Tokios mintys apvalo nuo žemiškojo gyvenimo nešvarumų.

48. Gražiai pasakė Platonas: „Kas nori kalbėti apie žmones, turi tarsi nuo kalno viršūnės apžvelgti visą jų žemiškąjį gyvenimą; jų sambūrius, karo žygius, žemės darbus, vestuves, skyrybas, gimimus, mirtis, teismų triukšmą, negyvenamus kraštus, įvairias laukines gentis, šventes, laidotuves, muges, visą tą maišatį, susidedančią iš prieštaringų dalykų."[13]

49. Atsigręžk į praeitį, pažiūrėk į pasikeitimus, kurie vyksta dabar, – tada galėsi numatyti ir ateitį. Ji bus visiškai panaši ir nenukryps nuo dabar vykstančių įvykių tvarkos. Todėl neturi reikšmės, ar stebėsi žmo-

nių gyvenimą keturiasdešimt, ar dešimt tūkstančių metų, – vis tiek nepamatysi nieko daugiau.

50. *Ir kas iš žemės, tas į žemę grįš,*
O ką dangus sukūrė, tas aukštyn
Sugrįš į dangų vėl[14].

Kitaip tariant, tai yra tarpusavyje susipynusių atomų suirimas arba bejausmių dalelių išsibarstymas.

51. *Gėrimais, valgiais ir būrimais visokiais*
Nukreipti stengias lemtį ir išvengt mirties[15].
Dvelkimą vėjo dievišką
Iškęsti reikia kantriai, nedejuot[16].

52. Kitas gal yra labiau patyręs kovotojas, bet jis ne toks visuomeniškas, ne toks kuklus, ne toks nuolankus likimui ir ne toks atlaidus artimųjų klaidoms.

53. Kur koks nors darbas gali būti padarytas pagal dievams ir žmonėms bendro proto reikalavimus, ten negali būti nieko baisaus; juk ten, kur galima turėti naudos ir teisingai nukreiptos ir [mūsų] sandarą atitinkančios veiklos, nereikia baimintis nieko blogo.

54. Visur ir visada tavo valia yra dievobaimingai pasitenkinti tuo, ką siunčia dabartis, teisingai elgtis su greta esančiais žmonėmis ir gerai ištirti ateinančias į galvą mintis, kad neprasiskverbtų į jas kas nors nesuprantama.

55. Nekreipk dėmesio į kitų žmonių vadovaujantįjį pradą, bet žiūrėk ten, kur tave veda prigimtis – visumos prigimtis, siųsdama tau vienus ar kitus įvykius, ir tavo paties prigimtis, skatindama tave atlikti savo pareigas. Kiekvienas privalo daryti

tai, kas atitinka jo sandarą. Visa yra sukurta tarnauti protingoms būtybėms, kaip apskritai žemesnieji dalykai – dėl aukštesniųjų, o protingos būtybės yra sukurtos viena kitai. Taigi pirmasis žmogaus bruožas yra jo visuomeniškumas. Antrasis – priešinimasis kūno aistroms; mat protiniam ir dvasiniam išgyvenimui būdinga atsiriboti ir nepasiduoti pojūčių ir troškimų poveikiui, kaip elgiasi gyvuliai; protas nori valdyti pats, o ne būti valdomas kitų. Ir tai teisinga, nes prigimtis jam suteikė galią jais visais naudotis. Pagaliau trečiasis protingos būtybės bruožas yra sugebėjimas nedaryti neapgalvotų sprendimų ir neklysti. Visa tai turėdamas, vadovaujantysis pradas tegu drąsiai eina į tikslą, nes jis turi tai, ko jam reikia.

56. Įsivaizduok, kad tu jau numirei ir užbaigei ligšiolinį gyvenimą; likusį laiką privalai gyventi pagal prigimtį.

57. Mylėk tai, kas tau atsitinka ir yra skirta likimo. Kas gali būti tinkamesnio už tai?

58. Kad ir kas atsitiktų, prisimink tuos, kuriems atsitiko tas pat ir kurie dėl to priekaištavo, dejavo, skundėsi. Kur jie dabar? Nejaugi ir tu nori panašiai elgtis? Ar ne geriau atsisakyti prigimčiai svetimų išgyvenimų ir palikti juos tiems, kurie juos sukelia ir nuslopina, o pačiam pagalvoti apie tai, kaip pasinaudoti tais įvykiais? Tu gali puikiai jais pasinaudoti, ir tau nepritrūks medžiagos: tik būk atidus sau ir norėk visada, kad ir ką darytum, būti garbingas žmogus, ir atmink, kad nesvarbu <...>[17].

59. Įsigilink į save; ten slypi gėrio šaltinis, ir jis niekada neišseks, jeigu tu nuolatos skverbsies gilyn.

60. Reikia, kad ir kūnas būtų stiprus ir išlaikytų savo tvirtumą tiek judėdamas, tiek ilsėdamasis. Kaip veide atsispindi protas, suteikdamas veidui protingą ir taurią išraišką, taip ir iš viso kūno reikia to paties reikalauti. Tačiau visada reikia vengti dirbtinumo.

61. Gyvenimo menas panašesnis į imtynių negu į šokio meną; jis reikalauja būti pasiruošusiam tinkamai atremti nenumatytus smūgius.

62. Nuolatos žiūrėk, kokie yra tie, kurių pritarimo tu lauki, ir koks jų vadovaujantysis pradas. Tada nepyksi ant jų, jeigu jie netyčia tave įžeis, ir nereikės tau jų pritarimo, jeigu pažvelgsi į jų įsitikinimų ir troškimų šaltinį.

63. [Filosofas] sako, kad siela prieš savo valią nutolsta nuo tiesos[18]. Lygiai taip pat ji nutolsta ir nuo teisingumo, santūrumo, palankumo ir kitų dorybių. Reikia nuolatos tai prisiminti; tada būsi malonesnis kitiems.

64. Kentėdamas visada prisimink, kad skausmas nėra gėdingas ir kad valdančiojo proto jis nepadarys blogesnio; jis nepakenks nei jo protingumui, nei visuomeniškumui. Net ir didžiausiame skausme tegu sustiprina tave Epikūro[19] žodžiai, jog skausmas nėra nei nepakeliamas, nei amžinas, jeigu prisiminsi, kad viskas turi pabaigą, ir nieko neišsigalvosi. Atmink, kad mus kamuoja ir daug kitų blogybių, tokių pat kaip skausmas, bet jų nepastebime, kaip antai mieguistumo, karščio, apetito stokos. Kai būsi nepatenkintas kuriuo nors iš tų dalykų, pasakyk sau, kad pasiduodi skausmui.

65. Žiūrėk, kad nežmonėms (ἀπανθρώπους) nejaustum to, ką tie [ne]žmonės jaučia žmonėms.

66. Iš kur mes žinome, kad Telaugo[20] būdas buvo geresnis už Sokrato? Juk nepakanka to, kad Sokratas mirė garbingesne mirtimi, kad geriau mokėjo ginčytis su sofistais, kad buvo ištvermingesnis ir nakvodavo šaltyje, kad, gavęs įsakymą atvesti salaminietį[21], manė, jog bus kilniau nepaklausyti, ir išdidžiai vaikščiojo sau gatvėmis (dėl to galima suabejoti, ar taip buvo iš tiesų). Tačiau reikia žiūrėti, kokią Sokratas turėjo sielą, ar jis sugebėjo būti patenkintas tuo, kad teisingai elgiasi su žmonėmis ir klauso dievų, ar nesipiktino kitų ydomis, nepritarė kitų nežinojimui, ar to, ką siunčia likimas, nepriėmė kaip kažko svetimo arba nepakeliamo ir ar neleido protui pasiduoti kūno aistroms.

67. Prigimtis ne taip stipriai surišo tave su kūnu, kad negalėtum atsiriboti nuo jo ir daryti savo darbo; juk būna, kad žmogus tampa dieviškas ir lieka niekieno nepastebėtas. Visada tai atsimink, ir dar tai, kad laimingam gyvenimui reikia labai nedaug. Ir jeigu tu praradai viltį tapti dialektiku arba gamtininku, tai dėl to nereikia liautis siekti būti laisvam, kukliam, visuomeniškam ir paklūstančiam dievui.

68. Galima gyventi nepriklausomai, išsaugoti didžiausią sielos ramybę, net jei visi šauktų prieš tave ką tik nori ir net jeigu žvėrys draskytų į gabalus tavo kūniškąją medžiagą, į kurią esi įvilktas. Juk kas tau gali sutrukdyti tokiomis aplinkybėmis išsaugoti ramią sielą, teisingai spręsti apie tai, kas vyksta, ir tuo pasinaudoti? Argi sugebėjimas spręsti negali pasakyti tam, kas vyksta: „Iš esmės tu esi toks, nors

žmonės įsivaizduoja tave kitokį"? O sugebėjimas naudotis argi negali taip jam pasakyti: „Ieškojau tavęs; bet koks įvykis man visada yra medžiaga, tarnaujanti protingai ir visuomeninei dorybei ir apskritai dieviškajam ir žmogiškajam sugebėjimui." Visa, kas vyksta, yra susiję arba su dievu, arba su žmogumi, nėra nauja arba neįveikiama, bet viskas yra žinoma ir lengva.

69. Tobulas žmogus stengiasi kiekvieną dieną nugyventi kaip paskutinę, nesiblaškydamas, nepasiduodamas neveiklumui ir neapsimetinėdamas.

70. Dievai, kurie yra nemirtingi, nepyksta, kad per šitiek amžių jiems reikia pakęsti tiek daug ir tokių blogų žmonių; priešingai, jie dar rūpinasi jais. O tavo gyvenimas jau greitai baigsis, bet tu netenki kantrybės, nors pats taip pat esi vienas iš jų.

71. Juokinga, kad nebėgame nuo savų blogybių, nors tai yra įmanoma, o stengiamės pabėgti nuo svetimų, nors tai neįmanoma.

72. Tai, ką protingasis ir visuomeniškasis pradas mano esant neprotinga ir nevisuomeniška, jis teisingai laiko esant neverta jo.

73. Jeigu tu padarei gerą darbą, o kitas ta geradaryste pasinaudojo, tai kodėl, kaip daro kvailiai, dar sieki trečio dalyko – kad tavo geradarystę išgarsintų arba kad susilauktum atpildo?

74. Visumos prigimtis ėmėsi kurti pasaulį. Todėl arba visa, kas dabar vyksta, yra padarinys, arba net ir tie svarbiausi dalykai, kurių siekia pasaulį valdantis pradas, yra trumpalaikiai. Tai atmindamas, į daugelį dalykų žiūrėsi ramiau.

AŠTUNTA KNYGA

1. Jau vien tai, kad negali pasigirti, jog visą gyvenimą arba bent brandos metus nugyvenai, kaip dera filosofui, turi tave apsaugoti nuo tuštybės; ir daugeliui kitų, ir tau pačiam aišku, jog buvai toli nuo filosofijos. Taigi iškeitei ją, ir dabar tau bus nelengva pelnyti filosofo vardą: tam priešingas ir tavo gyvenimo būdas. Tačiau jeigu teisingai supratai, kas svarbiausia, liaukis rūpintis, koks atrodysi kitiems; pakaks to, kad likusią gyvenimo dalį nugyvensi pagal prigimties reikalavimus. Taigi išsiaiškink, ko ji nori, ir nesirūpink niekuo kitu. Tu jau daug klaidžiojai ir niekur neradai laimės; nesuteikė tau jos nei samprotavimai, nei turtai, nei garbė – niekas. Tai kas ji yra? Laimė – elgtis taip, kaip reikalauja žmogaus prigimtis. O kaip šito pasiekti? Reikia turėti įsitikinimus ir su jais derinti savo troškimus ir poelgius. Kokius įsitikinimus? Dėl gėrio ir blogio – kad gėrio žmogui nesuteikia tai, kas nedaro jo teisingo, ir kad nėra bloga tai, kas neprieštarauja išvardytiems dalykams.

2. Kad ir ką darytum, klausk savęs: „Kokį tai turi ryšį su manimi Ar nesigailėsiu to?“ Greitai numirsiu, ir viskas taps nesvarbu. Kuo gi daugiau turiu rūpintis, jeigu ne tuo, kad mano dabartinė veikla būtų verta protingos, visuomeniškos būtybės, lygiateisės su dievu?

3. Kas yra Aleksandras, Gajus[1], Pompėjus, palyginti su Diogenu[2], Herakleitu ir Sokratu? Pastarieji

pažino dalykų esmę, jų priežastis ir medžiagą, ir jų vadovaujantysis pradas buvo savarankiškumas; o pirmieji – kiek pranašumo ir kiek vergavimo!

4. Žmonės darys tą patį, net jeigu tu persiplėštum pusiau.

5. Visų pirma nesijaudink: viskas vyksta pagal visumos prigimtį, ir greitai tu pats pavirsi į nieką, kaip Hadrianas ir Augustas. Toliau – gerai įsigilink į dalyko esmę, perprask ją ir, atmindamas, kad privalai būti geras žmogus ir ko reikalauja žmogaus prigimtis, daryk šitai be atodairos ir kalbėk tai, kas tau atrodo teisinga, tik gerai nusiteikęs, kukliai ir neveidmainiaudamas.

6. Visumos prigimtis perkelia daiktus iš vienos vietos į kitą, keičia juos, iš vienur paima, kitur nuneša. Viskas keičiasi, ir nereikia baimintis, kad atsitiks kažkas netikėta: viskas įprasta ir panašu į tai, kas bus skirta.

7. Kiekviena prigimtis jaučia pasitenkinimą, kai eina teisingu keliu; protinga prigimtis eina teisingu keliu, jeigu mintimis nepasiduoda apgaulei ir neaiškumui, jeigu nukreipia savo troškimus vien tik visuomenės labui, jeigu siekia ir vengia vien tik to, kas nuo jos priklauso, jeigu mielai priima tai, ką jai skiria bendra prigimtis. Juk ji yra tik bendros prigimties dalis, kaip lapo prigimtis yra augalo prigimties dalis; skirtumas tik tas, kad lapo prigimtis yra nejuntančios, neprotingos prigimties dalis, kuriai gali iškilti kliūčių, o žmogaus prigimtis yra dalis nežinančios kliūčių, protingos ir teisingos prigimties, kuri lygiai ir pagal vertę skiria kiekvienam laiko, medžiagos,

priežasties, veiklos ir įvykių. Žiūrėk ne to, ar vienodos yra visa ko atskiros dalys, bet ar vieno daikto dalių visuma yra lygi kito daikto dalių visumai.

8. Tu negali visko žinoti. Tačiau gali nuslopinti pasipūtimą, gali niekinti malonumus ir skausmą, gali nepaisyti šlovės, gali neširsti ant bukų ir nedėkingų žmonių, gali net rūpintis jais.

9. Tegu nuo šiol niekas neišgirsta tavęs skundžiantis nei rūmų, nei savo paties gyvenimu.

10. Atgaila yra priekaištavimas sau, kad praleidai ką nors naudinga; gėris neabejotinai yra naudingas dalykas, ir kiekvienas geras ir garbingas žmogus turi jo siekti; tačiau nė vienas geras ir garbingas žmogus niekada nesigailės, kad praleido progą patirti kokį nors malonumą, nes malonumas nėra nei naudingas, nei geras dalykas.

11. Koks tas dalykas yra pats savaime, pagal savo sandarą? Kokia jo esmė ir medžiaga? Kokia jo priežastis? Kokia paskirtis pasaulyje? Kiek laiko jis egzistuoja?

12. Kai nenoriai pabundi iš miego, prisimink, jog pagal savo sandarą ir žmogiškąją prigimtį esi sukurtas visuomeniniam darbui, o miegas būdingas ir neprotingoms būtybėms; o tai, kas atitinka kiekvieno prigimtį, yra jam būdingiausia, tinkamiausia ir maloniausia.

13. Nuolatos ir kada tik galėdamas analizuok savo mintis, remdamasis gamtos, etikos, dialektikos mokslais.

14. Kai su kuo nors bendrauji, visada klausk savęs: „Koks to žmogaus požiūris į gėrį ir blogį?“ Juk

jeigu jis turi tam tikrą požiūrį į malonumą ir skausmą ir juos sukeliančias priežastis, į garbę, negarbę, mirtį ir gyvenimą, tai man neatrodys nei keista, nei nuostabu, kad jis elgiasi taip, o ne kitaip; aš atsiminsiu, jog būtent taip jis turi elgtis.

15. Atmink, jog kaip netinka stebėtis tuo, kad figmedis veda figas, taip netinka stebėtis ir tuo, ką duoda pasaulis: tai yra jo vaisiai; netinka gydytojui arba laivo vairininkui stebėtis tuo, kad kam nors pakilo karštis arba pučia priešinis vėjas.

16. Atmink, kad pakeisti savo nuomonę ir paklausyti to, kuris teisingai kalba, nereiškia prarasti laisvę. Juk tai tu pats pasielgi pagal savo norą, pagal savo požiūrį ir pagal savo protą.

17. Jeigu tai priklauso nuo tavęs, tai kodėl taip darai? Jeigu nuo ko kito, tai ant ko pyksti? Ant atomų ar ant dievų? Ir viena, ir kita neprotinga. Taigi nieko nereikia kaltinti. Jeigu gali, tai pataisyk tą, kuris klysta, jeigu negali, tai bent patį darbą. O jeigu ir to negali, tai kas tau naudos iš to, kad pyksti? Nieko nereikia daryti be tikslo.

18. Tai, kas mirė, neiškrenta iš pasaulio. Jame pasilieka, jame keičiasi, jame suyra į pirmines daleles, kurios yra ir pasaulio, ir tavo. Šios dalelės taip pat keičiasi ir nemurma.

19. Visa, kas atsiranda, turi savo paskirtį – ir arklys, ir vynmedis. Ko stebiesi? Ir saulė pasakys, kad ji atsirado tam tikrai veiklai, ir kiti dievai. O tu kam? Mėgautis malonumais? Pažiūrėk, ar protas tam pritaria?

20. Panašiai kaip sviedžiantis kamuolį, prigimtis lemia ne tik kiekvienos būties pradžią ir pabaigą,

bet ir visą eigą. Kas čia gero sviediniui lėkti aukštyn ir kas čia blogo leistis žemyn arba nukristi? Kas čia gero burbului išsipūsti ir kas čia blogo susprogti? Tą patį galima pasakyti ir apie šviesą.

21. Išversk [savo kūną] ir pažiūrėk, koks jis tampa nuo senatvės, ligų ir vargų.

Trumpaamžis ir tas, kuris giria, ir tas, kuris giriamas, ir tas, kuris atmena, ir tas, kuris atmenamas. Be to, visa tai vyksta viename žemės kampelyje, kuriame ne visi žmonės tarp savęs sutaria, o kai kas nesutaria ir pats su savimi; ir visa žemė yra tik taškelis.

22. Kiekvieno dalyko žiūrėk, koks yra jo pagrindas, ar tai būtų įsitikinimai, ar veikla, ar žodžiai.

Pelnytai kenti dėl to, nes verčiau nori tapti geras rytoj, negu būti toks šiandien.

23. Jeigu darau ką nors, darau atsižvelgdamas į žmonių gerovę. Jeigu man kas nors atsitinka, priimu tai, atsižvelgdamas į dievus ir viso ko šaltinį, iš kurio kyla visa, kas egzistuoja.

24. Kas yra maudymasis pirtyje? Aliejus, prakaitas, purvas, nešvarus vanduo ir kitokie bjaurūs dalykai. Tokia yra ir kiekviena gyvenimo dalis, ir kiekvienas daiktas.

25. Lucila pergyveno Verą[3], o paskui ir pati numirė; Sekunda pergyveno Maksimą[4], o paskui ir pati numirė; Epitinchanas pergyveno Diotimą[5], o paskui ir pats numirė; Antoninas pergyveno Faustiną[6], o paskui ir pats numirė, ir taip toliau. Celeris[7] pergyveno Hadrianą, o paskui ir pats numirė. O kur visi tie išminčiai, pranašai ir pasipūtėliai?

Kur Charakas[8], Demetrijas Platonikas[9], Eudemas[10] ir kiti? Visi laikini, visi seniai numirė. Vieni iš jų net trumpam neišliko atmintyje, kiti virto mitais, trečių ir mituose jau nebėra. Taigi atmink, kad arba suirs medžiaga, iš kurios susidedi, arba užges dvasia, arba ji pasikeis ir bus perkelta į kitą vietą.

26. Laimė žmogui – daryti tai, kas tinka žmogaus prigimčiai. O tinka žmogaus prigimčiai štai kas: būti palankiam panašiems į save, niekinti kūno potraukius, atskirti teisingą nuomonę, stebėti visumos prigimtį ir jos veiklą.

27. Žmogus susaistytas trejopais ryšiais: su jį gaubiančiu kūnu, su dieviškąja priežastimi, kuri viską lemia, ir su tais, kurie kartu su juo gyvena.

28. Skausmas yra arba kūno blogis – tada kūnas tegu pasako, [ką apie jį mano], – arba sielos; tačiau siela gali išsaugoti savo giedrumą bei ramybę ir nemanyti, kad tai blogis. Juk kiekvienas požiūris, troškimas, noras ir nenoras yra mūsų viduje, ir joks blogis negali ten patekti.

29. Nuslopink savo vaizduotę, nuolatos sau kartodamas: „Dabar mano valia neįsileisti į sielą jokio blogio, jokių troškimų, nieko, kas gali sudrumsti jos ramybę; tačiau turiu žiūrėti, kokia yra daiktų esmė, ir naudotis jais pagal jų vertę." Neužmiršk šito sugebėjimo, kurį tu turi iš prigimties.

30. Ar kalbėsi senate, ar šiaip su žmogumi, kalbėk pagal prigimtį, aiškiai ir paprastai; remkis sveiku protu.

31. Visi Augusto rūmai – žmona, duktė, sūnėnai, posūniai, sesuo, Agripa[11], artimieji, namiškiai, drau-

gai, Arėjas[12], Mecenatas[13], gydytojai, žyniai – visi išmirė. Paskui nuo atskirų žmonių pereik [prie ištisų šeimų], pavyzdžiui, Pompėjų, mirties. Prisimink įrašus antkapiuose: „Paskutinis savo šeimos atstovas"; prisimink, kaip jų protėviai stengėsi palikti įpėdinį ir kad kas nors vis dėlto turi būti paskutinis; pagaliau, kad visa žmonių giminė yra mirtinga.

32. Reikia sudėti iš eilės viso gyvenimo atskirus poelgius, ir jeigu kiekvienas iš jų atitinka savo paskirtį, reikia tuo pasitenkinti; ir niekas negali tau sukliudyti, kad kiekvienas poelgis tą paskirtį atitiktų. „O jeigu sukliudys kokios nors išorinės priežastys?" Niekas negali sukliudyti elgtis teisingai, blaiviai, protingai. „O jeigu atsiras kokia nors kita kliūtis?" Jeigu tu sutiksi tą kliūtį ramiai ir prisitaikysi prie aplinkybių, tai tuoj pat pereisi prie kito veiksmo, ir šis įsiterps į tą eilę, apie kurią buvo kalbama.

33. Imk nesidžiaugdamas, atiduok nesigailėdamas.

34. Ar kada nors matei nukirstą ranką arba koją, arba galvą, gulinčią kur nors atskirai nuo viso kūno? Tokį save padaro, kiek tai nuo jo priklauso, tas, kuris nenori susitaikyti su likimu, atsiskiria nuo kitų arba elgiasi antivisuomeniškai. Tuo tu griauni prigimties vienybę: esi jos dalis, o dabar save nuo jos atkirtai. Tačiau čia nuostabu tai, kad vėl gali su ja susijungti. Jokiai kitai daliai dievas nesuteikė galimybės vėl susijungti, jeigu ji sykį buvo atskirta ir atkirsta. Tačiau pažiūrėk, kokį gerumą jis parodė žmogui: jis davė jam galimybę nuo pat pradžių neatsiskirti nuo visumos, o atsiskyrus vėl sugrįžti bei susijungti ir užimti savo, kaip visumos dalies, vietą.

35. Kiekviena protinga būtybė gavo iš protingos prigimties visus jai būdingus sugebėjimus, tarp jų ir štai kokį. Kaip protinga prigimtis tai, kas jai priešinasi ir kliudo, nukreipia kita linkme, įterpia į lemtį ir paverčia savo pačios dalimi, taip ir protinga būtybė bet kokią kliūtį gali paversti medžiaga sau ir panaudoti ją tam tikslui, kurio ji siekia.

36. Nevargink savęs viso gyvenimo apmąstymais. Negalvok apie tai, kiek ir kokių negandų tau tikriausiai teks patirti, bet kiekvienai iš jų ištikus klausk savęs: „Kas čia nepakeliama ir neįveikiama?“ Gėdysies tai patvirtinti. Toliau prisimink, kad ne praeitis ir ne ateitis slegia tave, bet visada tik dabartis. O ji taps dar mažesnė, jeigu ją apribosi ja pačia ir sugėdysi savo sielą, kad ji negali pakelti tokios menkos naštos.

37. Ar dar tebesėdi prie Vero kapo Pantėja[14] arba Pergamas? Arba prie Hadriano kapo Chabrijas[15] ir Diotimas? Juokinga. O jeigu sėdėtų, ar mirusieji tai jaustų? O jeigu jaustų, ar tai teiktų jiems malonumą? O jeigu ir teiktų malonumą, ar dėl to šitie pasidarytų nemirtingi? Argi jiems nelemta pasenti ir numirti? Bet ką anie darytų, kai šitie numirtų?

38. Visa tai – tik dvokas ir dūlėsių maišai. Jeigu tavo žvilgsnis skvarbus, įsižiūrėk.

39. Išmintingai spręsdamas, [žmogus] sako: „Protingos būtybės sandaroje nematau dorybės, kuri būtų priešinga teisingumui; o malonumų pamėgimui priešingas susilaikymas.“

40. Jeigu atsisakysi savo nuomonės apie tai, kas tau atrodo nemalonu, apsaugosi pats save. „Ką tokį

„save"?" Protą. „Tačiau aš nesu protas." Tapk juo. Tegu tavo protas nedaro pats sau nemalonumo. O jeigu kas nors kita tavyje kenčia, tegu pasirūpina savimi.

41. Kliūtis pojūčiams yra blogis gyvulių prigimčiai; kliūtis potraukiams – taip pat blogis gyvulių prigimčiai. Panašiai yra kliūčių ir blogio augalų sandarai. Taigi ir kliūtis protui yra blogis protingos būtybės prigimčiai. Visa tai pritaikyk sau pačiam. Pajutai skausmą ar malonumą? Tegu tai žino tik pojūčiai. Atsirado kliūtis tavo troškimams? Jeigu trokšti ko nors be atodairos, tai jau yra blogis tau, kaip protingai būtybei, o jeigu kliūtį įveiki, tai nepatiri jokio blogio, jokios žalos. Tam, kas būdinga protui, niekas negali sukliudyti: jo nepaliečia nei ugnis, nei kardas, nei tiranas, nei įžeidimai, nei kas nors kita. Taip kamuolys, kol jis yra kamuolys, išlieka apvalus.

42. Aš nenusipelniau to, kad skriausčiau patį save, nes niekada nenuskriaudžiau ko nors kito.

43. Vieną džiugina vienas dalykas, kitą – kitas; mane džiugina, kad turiu sveiką vadovaujantįjį pradą, kad jis nenusigręžia nuo jokio žmogaus ir nuo to, kas atsitinka žmonėms, bet žiūri į viską palankiai, viską priima ir naudojasi viskuo pagal kiekvieno dalyko vertę.

44. Skirk dabartį sau pačiam. Tie, kurie rūpinasi būsima šlove, nepagalvoja, jog palikuonys bus tokie pat žmonės kaip ir tie, kuriais jie dabar skundžiasi; ir jie bus mirtingi. Apskritai koks tau skirtumas, ką jie apie tave kalbės ir manys?

45. Paimk mane ir mesk, kur nori. Manyje glūdinti dievybė visur bus patenkinta, jeigu galės veikti ir elgtis pagal savo sandarą.

Argi šitas dalykas vertas, kad mano siela dėl jo kentėtų ir taptų blogesnė, pažeminta, sielvartaujanti, maldaujanti, kamuojama baimės? Ar yra kas nors, kas būtų to verta?

46. Žmogui negali atsitikti nieko, kas neatitiktų jo žmogiškosios lemties, jaučiui – kas neatitiktų jaučio lemties, vynmedžiui – kas neatitiktų medžio lemties, akmeniui – kas neatitiktų akmens lemties. O jeigu kiekvienam atsitinka tai, kas atitinka jo prigimtį, tai ko skųstis? Bendra prigimtis neatsiunčia tau to, ko negalėtum pakelti.

47. Jeigu tu sielvartauji dėl kokio nors išorinio dalyko, tai ne jis tave slegia, o tavo požiūris į jį. Pašalinti jį yra tavo galioje. O jeigu tave kamuoja tavo vidinis nusiteikimas, tai kas tau kliudo pakeisti savo požiūrį? Lygiai taip pat, jeigu tu sielvartauji dėl to, kad nedarai to, kas tau atrodo teisinga, tai kodėl nedarai, užuot sielvartavęs? „Man neleidžia kliūtis, stipresnė už mane." Tada nesielvartauk, nes nedarai to ne dėl savo kaltės. „Tačiau neverta gyventi, jeigu to nepadarysiu." Tada ramiai pasitrauk iš gyvenimo, kaip numirtum ir atlikęs savo darbą, išlikdamas palankus tam, kas tau kliudo.

48. Atmink, jog tavo vadovaujantysis pradas yra nenugalimas, jeigu jis susitelkia į save ir pasitenkina tuo, kad nedaro to, ko nenori, net jeigu jis priešinasi kam nors neprotingai. O ką jau kalbėti, jeigu jis sprendžia protingai ir apgalvojęs! Todėl laisva nuo aistrų siela yra lyg tvirtovė; žmogus neturi geresnio

prieglobsčio, į kurį pabėgęs jaustųsi saugus. Kas to nesupranta, yra neišmanėlis. O kas supranta ir nepasinaudoja tuo prieglobsčiu – nelaimingas.

49. Pats nuo savęs nieko nepridėk prie to, ką tau rodo pirminiai vaizdiniai. Tau sako, kad kas nors apie tave blogai kalba. Tai tau pasako; tačiau niekas nesako, kad dėl to tu patiri ką nors bloga. Matau, kad vaikas serga. Taip, matau, bet nematau, kad jam grėstų pavojus. Taigi visada laikykis pirminių vaizdinių, nepridėk nieko nuo savęs, ir tau neatsitiks nieko bloga. O dar geriau – pridėk, bet kaip žmogus, suprantantis visa, kas vyksta pasaulyje.

50. Agurkas kartus – išmesk jį. Kelyje erškėčiai – apeik juos. To užtenka; neklausk: „Kodėl pasaulyje yra tokių dalykų?“ Tave išjuoks žmogus, žinantis gamtos dėsnius, kaip išjuoktų stalius arba batsiuvys, jeigu priekaištautum, kad jų dirbtuvėje matai dirbinių atliekas ir atraižas. Tačiau šitie turi kur jas išmesti, o visumos prigimtis nieko už savęs neturi. Tačiau jos mene nuostabiausia tai, kad ji apsiriboja pati savimi, ir tai, kas jos viduje, atrodo, ima gesti, senti ir darytis nenaudinga, paverčia pačia savimi ir vėl iš viso šito kuria naujus daiktus; jai nereikia jokio išorinio prado nei vietos, kur galėtų išmesti tai, kas yra sugedę. Jai pakanka ir savos erdvės, ir savos medžiagos, ir savo meno.

51. Nebūk vangus dirbdamas, nekalbėk painiai, neduok valios vaizduotei, neužsisklęsk visiškai savo viduje ir nesiblaškyk per daug išorėje, nebūk pernelyg užsiėmęs.

Žmonės žudo, drasko vienas kitą, siunčia prakeiksmus; tačiau argi tai gali sukliudyti sielai išlikti

tyrai, protingai, blaiviai, teisingai? Jeigu kas, priėjęs prie skaidraus ir švaraus šaltinio, imtų jį plūsti, iš šaltinio nesiliautų tryškęs skaidrus vanduo; o jeigu mestų į jį purvo ar mėšlo, tai vanduo tuoj pat išsklaidytų juos ir išplautų, ir šaltinis vis tiek nebūtų užterštas. O kaip tau įgyti tokį neišsenkantį šaltinį? Visą laiką žiūrėk, kad būtum laisvas, palankus kitiems, paprastas ir kuklus.

52. Kas nežino, kas yra pasaulis, tas nežino, kur jis gyvena; kas nežino, kam yra gimęs, nežino nei kas yra jis pats, nei kas yra pasaulis. Kas nežino vieno iš tų dviejų dalykų, tas negalės pasakyti, kam jis yra gimęs. Ko vertas žmogus, siekiantis pagyrimo arba bijantis priekaištų žmonių, kurie patys nežino nei kur gyvena, nei kas jie yra?

53. Tu nori būti pagirtas žmogaus, kuris tris kartus per valandą prakeikia pats save? Tu nori patikti žmogui, kuris pats sau nepatinka? Argi gali būti patenkintas savimi žmogus, kuris gailisi beveik visko, ką yra padaręs?

54. Reikia ne tik derinti kvėpavimą su tave supančiu oru, bet ir mąstymą – su visa apimančiu protu. Juk proto galia lygiai taip pat yra visur išplitusi ir įsiskverbusi į visa, kas tik gali ją pasisavinti, kaip oras yra įsiskverbęs į tai, kas gali jį įkvėpti.

55. Apskritai blogis nekenkia pasauliui; ir blogis, būdingas vienai daliai, nekenkia kitai. Jis kenkia tiktai tam, kuris gali išsivaduoti ir atsikratyti jo, kai tik to panorės.

56. Mano valiai visai neturi reikšmės mano artimo valia, kaip ir jo kvėpavimas bei kūnas. Nors

mes gimėme vienas kitam, vis dėlto mūsų vadovaujantieji pradai kiekvienas turi savo valdas – kitaip artimo ydos taptų blogiu man. Tačiau dievas to nepanorėjo, kad neleistų kitam žmogui padaryti manęs nelaimingo.

57. Saulė, atrodo, lieja savo šviesą, ta šviesa visur pasklidusi, tačiau saulė neišsilieja. Mat jos liejimasis yra spinduliavimas (ἡ τάσις). Žodis „spindulys“ (ἀκτῖνες), sakoma, yra kilęs iš žodžio „ištęsti“ (ἐκτείνεσθαι)[16]. Kas yra saulės spindulys, sužinosi, jeigu stebėsi, kaip saulės šviesa pro plyšį prasiskverbia į tamsų kambarį. Ji veržiasi tiesia kryptimi ir tarsi atsiremia į pasitaikiusį daiktą, kuris kliudo jai patekti į anapus esančią erdvę; ji sustoja, tačiau nei nuslysta, nei nukrenta. Toks turi būti ir mąstymo skverbimasis – ne išsiliejimas, bet spinduliavimas, ir, susidūrus su kliūtimis, nereikia nei įnirtingai brautis prievarta, nei kristi, bet nereikia ir nusileisti, o reikia sustoti ir apšviesti pasitaikiusį daiktą. Tai, kas nepraleidžia šviesos, jos netenka.

58. Kas bijo mirties, bijo arba prarasti pojūčius, arba įgyti kitokius pojūčius. Tačiau jeigu jis nustos jausti, tai nejaus jokio blogio. O jeigu įgis kitus pojūčius, tai taps kita būtybe ir gyvens toliau.

59. Žmonės yra gimę vienas kitam; taigi arba mokyk juos, arba pakęsk.

60. Vienoks yra strėlės, kitoks – proto judėjimas. Protas veržiasi tiesiai į tikslą net ir tada, kai atsargiai apeina ir nuodugniai ištiria pasitaikiusią kliūtį.

61. Įsiskverbk į kiekvieno žmogaus vadovaujantįjį pradą; leisk ir kitiems įsiskverbti į tavąjį.

DEVINTA KNYGA

1. Kas elgiasi neteisingai, nusikalsta dievams. Juk visumos prigimtis sukūrė mąstančias būtybes vieną kitai, kad jos padėtų viena kitai pagal vertę ir jokiu būdu nekenktų, todėl tas, kuris nepaiso to prigimties noro, be abejonės, nusikalsta pačiai aukščiausiai dievybei. Ir kalbantis netiesą nusikalsta tai pačiai dievybei; mat visumos prigimtis yra esaties (ὄντων) prigimtis, o esatis glaudžiai susijusi su tuo, kas dabar yra. Šita dievybė vadinama tiesa; ji yra visų tiesų pirminė priežastis. Sąmoningai meluojantis nusikalsta [dievybei], nes apgaudinėdamas jis elgiasi neteisingai; nesąmoningai meluojantis nusikalsta dėl to, kad priešinasi visumos prigimčiai ir griauna pasaulio tvarką. Juk pasiduodantis tam, kas priešinga tiesai, kovoja su pasaulio prigimtimi: prigimtis jį apdovanojo galia, kurią apleidęs jis jau nebegali atskirti tiesos nuo melo. Nusikalsta dievams ir tas, kuris vaikosi malonumų, laikydamas juos gėriu, ir vengia sielvarto, laikydamas jį blogiu. Toks žmogus dažnai kaltina bendrą prigimtį, kad ji ne pagal vertę dalijanti laimę blogiems ir geriems, nes blogieji dažnai patiria malonumų ir turi priemonių jiems pasiekti, o gerieji kenčia ir patiria vis naujus vargus. Be to, bijantis sielvarto bijos ir kitų pasaulyje vykstančių dalykų, o tai jau yra nusikaltimas dievams. Tas, kuris vaikosi malonumų, nesusilaikys ir nuo neteisybės, o tai aiškus nusikaltimas dievams. Taigi

į tuos dalykus, į kuriuos bendra prigimtis žiūri vienodai (ji nebūtų sukūrusi ir vieno, ir kito dalyko, jeigu nežiūrėtų į juos vienodai), tas, kuris nori sekti prigimtimi, taip pat turi žiūrėti vienodai. Vadinasi, aišku, jog nusikalsta dievams tas, kuris nevienodai vertina malonumą ir sielvartą, gyvenimą ir mirtį, šlovę ir nešlovę, kuriais visumos prigimtis naudojasi vienodai. Aš sakau, kad bendra prigimtis vienodai naudojasi tais dalykais, užuot sakęs, kad jie vienodai atsitinka viskam, kas atsiranda vienas iš kito ir kas sukurta pagal pirminį apvaizdos sumanymą, dėl kurio ji nuo pat pradžių nustatė esamą pasaulio tvarką, sudarė tam tikrus būsimų daiktų pradus, išskyrė galias, kuriančias tai, kas yra, keičiančias ir vietoj to kuriančias naujus dalykus.

2. Būtų puiku, jeigu žmogus galėtų pasitraukti iš šio pasaulio, nepatyręs nei melo, nei veidmainystės, nei prabangos, nei puikybės. Kita galimybė – numirti persisotinus visu tuo. O gal tu linkęs pasiduoti ydoms, ir patirtis neįtikino tavęs, kad reikia bėgti nuo šito maro? Juk sielos sugedimas yra didesnis maras negu mus supančio oro sugedimas ir pasikeitimas. Pastarasis pražūtingas gyvoms būtybėms apskritai, o sielos sugedimas yra pražūtingas žmogui, kiek jis yra žmogus.

3. Neniekink mirties, bet sutik ją kaip vieną iš gamtos valios apraiškų. Juk suirimas yra tas pat, kaip jaunystė ir senatvė, augimas ir subrendimas, dantų išdygimas, barzdos sužėlimas, pražilimas, apvaisinimas, nėštumas, gimdymas ir pagaliau daugelis kitų prigimties reiškinių, kuriuos patiriame

įvairiais gyvenimo laikotarpiais. Todėl protingas žmogus neturėtų sutikti mirties nei nepatenkintas, nei prislėgtas, nei su panieka, bet turėtų priimti ją kaip vieną iš prigimties apraiškų. Kaip dabar lauki, kada tavo žmona pagimdys kūdikį, taip reikia laukti valandos, kai tavo siela paliks šį kevalą. O jeigu nori paprasto, bet padrąsinančio patarimo, tai geriausiai tave sutaikys su mirtimi, jeigu pagalvosi apie tai, kokius dalykus paliksi, nuo kokių pasitrauksi žmonių, su kuriais tavo sielai nebereikės turėti nieko bendra. Nedera jų įžeidinėti, reikia rūpintis jais ir ramiai juos pakęsti, tačiau kartu reikia atminti, kad išsiskiri su žmonėmis, kurie nėra tavo bendraminčiai. Juk vien tik tai galbūt galėtų pririšti mus prie gyvenimo ir sulaikyti, jeigu galėtume gyventi su bendraminčiais. Tačiau dabar tu matai, kokia kančia gyventi kartu su tais, su kuriais nesutari, tad gali sušukti: „Ateik greičiau, mirtie, neleisk, kad aš pats save pamirščiau."

4. Kas nusideda, pats sau nusideda; kas neteisingai elgiasi, su savimi neteisingai elgiasi, nes daro save blogesnį.

5. Dažnai neteisingai elgiasi ir tas, kuris nieko nedaro, o ne tik tas, kuris ką nors daro.

6. Pakanka, kad tavo įsitikinimai teisingi, kad tavo darbai skirti visuomenės labui, kad esi pasiruošęs nuolankiai priimti visa, ką siunčia likimas.

7. Pašalink vaizduotę; sutramdyk troškimus; nuslopink aistrą; valdantįjį pradą uždaryk savyje.

8. Neprotingoms būtybėms duota viena siela, protingoms duota viena mąstančioji siela (νοερὰ

ψυχή), ir žemė yra viena viskam, kas žemiška, kaip visos būtybės, sukurtos matyti ir gyventi, mato dėl vienos šviesos, kvėpuoja vienu oru.

9. Visa, kas turi ką nors bendra, veržiasi prie vienarūšių dalykų. Visa, kas žemiška, linksta prie žemės, skysčiai stengiasi susilieti į viena lygiai kaip oras, ir išskirti tuos dalykus galima tik jėga. Ugnis veržiasi į viršų dėl pirminių ugnies dalelių, tačiau kartu ji yra pasiruošusi susijungti su bet kokia žemiška ugnimi, tad kiekvienas kiek sausesnis daiktas lengvai užsidega, nes jame per maža to, kas kliudytų užsiliepsnoti ugniai. Taip pat ir visa, kas priklauso protingai visumos prigimčiai, panašiai arba dar stipriau veržiasi prie giminiškų dalykų. Mat juo būtybė yra pranašesnė už kitas, tuo labiau ji stengiasi susijungti ir susilieti su giminiškomis būtybėmis. Todėl net ir neprotingos būtybės buriasi į spiečius, kaimenes, maitina jauniklius ir netgi savaip mylisi; mat jos jau turi sielą ir polinkį burtis, kuris šių būtybių yra stipresnis negu, pavyzdžiui, augalų, akmenų arba medžių. Protingos būtybės jau turi valstybes, sandraugas, šeimas, susirinkimus, o karo metu sudaro sutartis ir paliaubas. Dar tobulesnes būtybes, net ir atskirtas vieną nuo kitos, sieja tam tikras ryšys, panašiai kaip žvaigždes. Taigi didesnis tobulumas gali sukurti ir toli viena nuo kitos esančių būtybių santarvę. Tačiau pažiūrėk, kas dabar dedasi: vien tik protingos būtybės užmiršo tą tarpusavio ryšį ir polinkį viena prie kitos ir nerodo noro susijungti. Vis dėlto žmonės, nors ir stengiasi pabėgti vienas nuo kito, yra neatskiriamai tar-

pusavyje susiję. Nugali prigimtis, kuri yra už juos stipresnė; jeigu įdėmiai įsižiūrėsi, pats pamatysi tai, apie ką kalbu. Lengviau surasti ką nors žemiška, kas būtų atitrūkę nuo žemės, negu žmogų, visai atsiskyrusį nuo kitų žmonių.

10. Ir žmogus, ir dievas, ir pasaulis duoda vaisių; viskas duoda vaisių, kai ateina metas. Tai, kad paprastai mes taip sakome apie vynmedį ar panašius dalykus, visai nesvarbu. Protas taip pat duoda vaisių – ir bendrą, ir atskirą; iš to vaisiaus atsiranda kitas, tokios pat rūšies kaip ir protas.

11. Jeigu gali pamokyti klystantį, pamokyk; jeigu negali, atmink, jog tam tau duotas atlaidumas. Ir dievai yra atlaidūs tokiems žmonėms; jie dovanoja jiems sveikatą, turtus, šlovę – tokie jie yra geri. Būk ir tu toks; arba pasakyk, kas tau kliudo būti tokiam?

12. Dirbk, tačiau nesijausk dėl to nelaimingas ir nenorėk, kad kas nors užjaustų tave ar stebėtųsi tavimi; norėk tik vieno – daryti ką nors ir nedaryti to priklausomai nuo visuomeninio proto reikalavimų.

13. Šiandien aš išvengiau visų sunkumų, arba, teisingiau sakant, atsikračiau visų sunkumų; juk jie egzistavo ne už manęs, bet mano viduje, mano įsitikinimuose.

14. Visi dalykai yra žinomi iš patirties; jie yra laikini ir niekingi. Jie tokie pat, kokie buvo, kai tebegyveno tie, kuriuos jau palaidojome.

15. Daiktai egzistuoja tarsi už durų, patys savaime, nieko apie save nežinodami ir nieko apie save

nepasakydami. Kas gi mums juos atskleidžia? Mūsų vadovaujantysis pradas.

16. Ne mintyse, bet poelgiuose glūdi gėris ir blogis protingai ir visuomeninei būtybei; lygiai taip pat ir jos dorybės ir ydos glūdi ne žodžiuose, bet darbuose.

17. Į viršų išmestam akmeniui nieko bloga nukristi žemyn ir nieko gera – lėkti aukštyn.

18. Įsiskverbk į jų vadovaujančiuosius pradus ir pamatysi, kokių teisėjų tu bijai ir kaip jie teisia patys save.

19. Viskas keičiasi; ir tu pats nuolatos keitiesi ir nyksti, taip pat ir visas pasaulis.

20. Kitų nuodėmes palikime ten, kur jos padarytos.

21. Tai, kad liaujasi veikla, užgęsta ir numiršta troškimai bei sugebėjimas spręsti, visai nėra bloga. Dabar pagalvok apie įvairius žmogaus gyvenimo tarpsnius: vaikystę, paauglystę, jaunystę, senatvę; kiekvienas jų pasikeitimas yra mirtis. Argi tai baisu? Pereik dabar prie savo paties gyvenimo, kai buvai globojamas senelio, paskui motinos, paskui tėvo; prisimink daugelį kitų žuvimų, pasikeitimų, praradimų ir paklausk savęs: „Argi tai baisu?“ Taigi nebaisi ir viso gyvenimo pabaiga, išnykimas ir pasikeitimas.

22. Grįžk prie savo paties, prie visumos ir to žmogaus vadovaujančiojo prado. Prie savo paties – tam, kad padarytum jį teisingą; prie visumos – tam, kad prisimintum, kieno dalis esi; prie to žmogaus – tam, kad sužinotum, ar jis elgiasi neišmanydamas, ar žinodamas, ir kad suprastum, jog jis artimas tau.

23. Kaip tu esi neatskiriama žmonių visuomenės dalis, taip ir visa tavo veikla tebūnie neatsiejama nuo visuomenės gyvenimo. Jeigu tavo veikla tiesiogiai arba tarpiškai nesusijusi su visuomenės tikslu, tai ji griauna gyvenimą, ardo jo vienybę ir sukelia tokį pat sąmyšį, kokį sukelia žmogus, kuris, dalyvaudamas liaudies susirinkime, griauna visuotinę santarvę.

24. Vaikų barniai ir žaidimai, varganos dvasios, velkančios lavonus, – kaip visa tai primena numirėlių šalį[1], tik daug ryškiau.

25. Tirk kiekvieno dalyko atsiradimo priežastis ir stebėk jo savybes skyrium nuo medžiagos; toliau – nustatyk laiką, kiek ilgiausiai jis gali savarankiškai egzistuoti.

26. Iškentei daugybę nemalonumų, nes buvai nepatenkintas savo vadovaujančiuoju pradu, kuris darė tai, ko reikalavo jo sandara. Tačiau dabar pakaks!

27. Kai tave kas nors bara arba neapkenčia tavęs, arba priekaištauja tau, prisiartink prie jo sieliūkštės, įsiskverbk į ją ir pažiūrėk, kokia ji yra. Įsitikinsi, kad tau nereikia sielotis dėl to, ką tokie žmonės apie tave mano. Tačiau tu turi būti palankus jiems; pagal prigimtį jie yra tavo draugai. Ir dievai visokeriopai jiems padeda, pavyzdžiui, sapnais ir pranašystėmis dėl tų dalykų, kurie jiems rūpi.

28. Pasaulis sukasi ratu: aukštyn, žemyn, iš vieno amžiaus į kitą. Vadinasi, arba visumos protas siekia kiekvieno atskiro reiškinio (jeigu taip, tai priimk visa, kas atsiranda iš jo siekimo), arba jo siekimas

yra vienkartinis, ir visa kita yra to siekimo padariniai, išplaukiantys vienas iš kito, arba viskas susideda iš atomų, nedalomų dalelių. Trumpai tariant, jeigu viskas vyksta atsitiktinai, tai bent tu nepasiduok atsitiktinumo valiai.

Greitai mus visus užklos žemė. Paskui ir ji pasikeis, ir tai, kas atsiras iš jos, amžinai keisis. Ir kai pagalvoji apie tų pasikeitimų bei virsmų amžiną bangavimą ir spartą, imi niekinti visa, kas mirtinga.

29. Visumos priežastis yra tarsi veržli srovė, kuri viską nusineša. Kokie menki tie žmogeliai, kurie užsiima visuomenine veikla ir dedasi elgiąsi filosofiškai. Kokia tuštybė! Žmogau, ko tu nori? Daryk tai, ko dabar reikalauja prigimtis. Eik pirmyn, jeigu tai tau skirta, ir nesižvalgyk aplinkui, ar kas mato. Nesitikėk įkurti Platono valstybę[2], jeigu žengi nors nedidelį žingsnį į priekį, ir nemanyk, kad tas žingsnis nieko nereiškia. Kas gali pakeisti žmonių įsitikinimus? O jeigu nepasikeičia įsitikinimai, kas dar gali būti, išskyrus dejuojančių ir apsimetančių paklusniais žmonių vergiją? Dabar imk kalbėti man apie Aleksandrą, Filipą[3], Demetriją Falerietį[4]. Seksiu jais, jeigu jie žinojo, ko nori visumos prigimtis, ir auklėjo patys save. O jeigu jie tik vaidino, kaip tragedijos aktoriai, tai niekas manęs neprivers jų mėgdžioti. Filosofija mane moko būti paprastą ir kuklų; neskatink manęs pasiduoti tuščiai puikybei.

30. Pažiūrėk iš viršaus į nesuskaičiuojamas minias, į begalines apeigas, į visokiausias keliones jūra siaučiant audrai ir ramiu oru, į didžiulę įvairovę da-

lykų, kurie atsiranda, egzistuoja ir išnyksta. Pagalvok apie gyvenimą tų, kurie jau seniai nebegyvena, ir apie tuos, kurie gyvens po tavęs, ir apie tuos, kurie dabar gyvena laukiniuose kraštuose; kiek daug jų net nežino tavo vardo, kiek daug veikiai užmirš jį ir kiek tų, kurie dabar tave garbina, netrukus ims smerkti. Kokia bevertė yra atmintis, šlovė ir apskritai viskas pasaulyje.

31. Visiška ramybė tų dalykų, kurie vyksta dėl išorinių priežasčių, atžvilgiu; teisingumas darant tuos dalykus, kurie priklauso nuo tavęs. Tai reiškia – troškimai ir veikla, skirti visuomenės labui, ir darbai, atitinkantys tavo prigimtį.

32. Tu gali išsivaduoti nuo daugybės tave varginančių dalykų, nes jie priklauso tik nuo tavo įsitikinimo; atversi sau beribę erdvę, jeigu aprėpsi mintimis visą pasaulį ir pagalvosi apie amžinybę, apie tai, kaip trumpai jie egzistuoja nuo atsiradimo iki išnykimo, koks neaprėpiamas laiko tarpas iki jų atsiradimo ir kokia begalybė – po jų išnykimo.

33. Visa, ką tu matai, greitai žus, ir tie, kurie mato tą žuvimą, greitai patys išnyks; ir kas mirs, sulaukęs žilos senatvės, taps lygus tam, kuris mirė jaunas.

34. Kokie yra tų žmonių vadovaujantieji pradai, kas jiems rūpi, ką jie myli ir garbina? Pamėgink apnuoginti jų sieliūkštes. Kaip jie apsigauna manydami, kad smerkdami kenkia, o girdami padeda.

35. Praradimas yra ne kas kita, kaip pasikeitimas. Jį mėgsta visumos prigimtis, ir viskas yra gerai, kas vyksta pagal jos sumanymą; taip buvo nuo amžių ir taip bus amžinai. Taigi kaip tu gali sakyti, kad visa,

kas vyksta, yra bloga ir visada bus bloga ir kad iš tiek dievų neatsirado galios, kuri visa tai ištaisytų, ir kad pasaulis pasmerktas nesibaigiančiam blogiui?

36. Medžiaga, iš kurios viskas susideda, yra trūnėsiai: vanduo, dulkės, kaulai, purvas; marmuras – tai sukietėjusi žemė, auksas ir sidabras – žemės nuosėdos, drabužiai – žvėrių vilna, purpuras – jų kraujas; tokie patys yra ir visi kiti dalykai. Ir dvasia yra tokia pati, iš vienos būsenos pereina į kitą.

37. Gana to vargano gyvenimo, dejavimo ir maivymosi! Ko tu sielojiesi? Kas čia naujo? Kas tave trikdo? [Daiktų] priežastis? Įsigilink į ją. Materija? Pagalvok apie ją. Be jų, nieko daugiau nėra. Būk paprastesnis ir nuoširdesnis su dievais.

Tas pat, ar tu žiūrėsi į tuos dalykus šimtą metų, ar trejus metus.

38. Jeigu kas nusikalto – tai jo nelaimė; o gal nenusikalto?

39. Arba viskas atsiranda iš vieno protingo šaltinio, tarsi viename kūne, ir tada daliai netinka būti nepatenkintai visuma; arba egzistuoja tik atomai, viskas yra ne kas kita, kaip jų susimaišymas ir išsisklaidymas. Taigi ko sielojiesi? Pasakyk savo vadovaujančiajam pradui: „Tu jau numirei, žuvai, pavirtai žvėrimi, apsimetinėji, tai ir ganaisi su banda."

40. Arba dievai neturi jokios galios, arba jie turi galią. Jeigu jie nieko negali, tai kam jiems meldiesi? O jeigu jie turi galią, tai kodėl nemeldi jų, kad nieko nebijotum, nieko netrokštum, dėl nieko nesisielotum, bet prašai, kad tau ką nors duotų arba nuo ko nors tave apsaugotų? Juk jeigu dievai aps-

kritai gali padėti žmonėms, tai gali padėti ir šiuo atžvilgiu. Tačiau tu galbūt pasakysi: „Dievai paliko tai mano valiai." Tai ar ne geriau naudotis tuo, kas tau duota, kaip laisvam žmogui, o ne vergaujant ir žeminantis siekti to, kas nuo tavęs nepriklauso? Ir kas tau pasakė, kad dievai nepadeda mums ir tuose dalykuose, kurie nuo mūsų priklauso? Taigi pradėk šito melsti ir įsitikinsi. Vienas maldauja: „O, kad galėčiau permiegoti su ta moterimi." Kitas meldžia: „O, kad galėčiau šito atsikratyti." O tu melsk: „O, kad nereikėtų šito atsikratyti." Dar kitas meldžiasi: „O, kad nemirtų mano kūdikis." O tu melskis: „O, kad nebijočiau jo netekti." Šitaip pakreipk visas savo maldas ir pamatysi, kas iš to išeis.

41. Epikūras pasakoja: „Kai sirgau, niekada nekalbėjau apie kūno kančias ir su tais, kurie mane lankė, nesamprotavau apie tuos dalykus, bet kaip ir anksčiau tyrinėjau daiktų prigimtį ir domėjausi tik tuo, kaip mintis, nors ir veikiama kūne vykstančių pasikeitimų, išlieka nesutrikdyta ir išsaugo tai, kas jai yra gėris. Ir, – dėsto jis, – nedaviau gydytojams pagrindo didžiuotis tuo, kad jie man labai padeda, bet ir toliau gyvenau gerai ir laimingai." Taigi ir tu elkis taip pat kaip jis, jeigu susirgsi arba tave ištiks kokia kita nelaimė. Juk visi filosofai sutaria, kad nereikia atsižadėti filosofijos, nors ir kas ištiktų, ir plepėti su neišmanėliais ir nepažįstančiais prigimties, bet reikia galvoti tik apie tai, ką dabar darai, ir apie priemones, kuriomis tą darbą gali padaryti.

42. Jeigu tave įžeidžia kokio žmogaus begėdiškumas, paklausk savęs: „Ar gali pasaulyje nebūti

niekšų?“ Negali. Taigi nereikalauk to, kas neįmanoma. Juk ir tas, [kuris tave įžeidė], yra vienas iš tų begėdžių, kurių turi būti pasaulyje. Tą patį pagalvok, susidūręs su apgavikais, žodžio laužytojais ir kitokiais nusikaltėliais. Atmindamas, kad tokių žmonių negali nebūti, būsi atlaidesnis kiekvienam iš jų. Naudinga prisiminti ir tai, kokių dorybių prigimtis suteikė žmogui, kad jis galėtų kovoti su tomis ydomis. Pavyzdžiui, kaip priešnuodį nuo užsispyrimo ji davė kantrybę, nuo kitų ydų – kitas dorybes. Be to, tu turi galimybę pamokyti klystantį; juk tas, kuris nusikalto, iškrypo iš tikrojo kelio ir pametė savo tikslą. [Pagalvok], ar padarė jis tau ką nors blogo? Pamatysi, kad nė vienas iš tų, kurie tave taip piktina, nepadarė tau nieko, dėl ko tavo siela būtų tapusi blogesnė; o juk tai, kas tau yra bloga ir žalinga, glūdi tik joje. Argi bloga arba keista tai, kad prasčiokas prasčiokiškai elgiasi? Pagalvok, ar tau nereikia kaltinti paties savęs, kad nesitikėjai, jog jis taip pasielgs. Juk protas tau suteikė galimybę pagalvoti, jog šitoks žmogus gali padaryti tokį nusikaltimą, bet tu užmiršai tai ir dabar stebiesi, kad jis šitaip padarė. Ypač pagalvok apie save tada, kai kaltini ką nors neištikimybe arba nedėkingumu. Tikriausiai pats esi kaltas, jeigu, žinodamas tokį esant to žmogaus būdą, tikėjaisi, kad jis bus ištikimas, arba darei gerą darbą ne vien dėl jo paties, ne vien jame ieškodamas pasitenkinimo. Ko tu dar tikėjaisi, darydamas žmogui gera? Argi tau nepakanka to, kad pasielgei pagal savo prigimtį, bet nori dar atpildo? Lygiai taip pat akys galėtų reikalauti atpildo už tai, kad mato, o kojos – už

tai, kad vaikščioja. Kaip šitos kūno dalys yra sukurtos tam tikram tikslui ir, atlikdamos tai, kas atitinka jų paskirtį, gauna savo atpildą, taip ir žmogus, sukurtas tam, kad tarnautų kitiems, kai padaro kokį nors gerą darbą arba kaip nors kitaip prisideda prie bendros gerovės, padaro tai, kas atitinka jo paskirtį, ir gauna atpildą.

DEŠIMTA KNYGA

1. Ar būsi kada nors, o siela, gera, paprasta, vieninga, niekuo nepridengta ir aiškesnė negu tave gaubiantis kūnas? Ar paragausi kada laimės, kurią teikia meilė ir draugiškumas? Ar ateis toks metas, kai tau nieko netrūks, nieko nestokosi, nieko nesiilgėsi, netrokši nei dvasinių, nei kūniškų dalykų, kad patirtum malonumą; nei laiko, kad galėtum kuo ilgiau tais malonumais mėgautis, nei vietos, nei tinkamesnio krašto, nei žmonių, su kuriais sutartum? Ar būsi patenkinta savo esama padėtimi, ar sugebėsi džiaugtis tuo, ką turi, ar įtikinsi save, kad viską turi, kad dievų valia tau viskas gerai klojasi ir kad bus gerai viskas, kas dievams bus malonu ir ką jie siųs tobulos, geros ir teisingos būtybės labui, būtybės, kuri viską sukuria, išlaiko, apima ir iš to, kas suyra, sukuria kitus panašius dalykus? Ar tapsi kada nors tokia, kad galėtum sugyventi su dievais ir žmonėmis, nesiskųsdama jais ir jų nekaltindama?

2. Ištirk, ko reikalauja tavo prigimtis, kad galėtum vadovautis vien tik ja, tada taip daryk ir elkis, jeigu tai nekenkia tavo, kaip gyvos būtybės, prigimčiai. Toliau reikia žiūrėti, ko reikalauja tavo, kaip gyvos būtybės, prigimtis, ir vykdyti visus jos reikalavimus, jeigu tai nekenkia tavo, kaip protingos būtybės, prigimčiai. Tai, kas protinga, yra kartu ir visuomeniška. Taigi laikykis šitų taisyklių ir niekuo daugiau nesirūpink.

3. Visa, ką tau lemta patirti, arba iš prigimties gali pakelti, arba negali. Jeigu atsitinka tai, ką gali pakelti, nepyk, bet iškęsk, nes gali; o jeigu atsitinka tai, ko negali pakelti, taip pat nesisielok, nes, sunaikinusi tave, nelaimė žus ir pati. Tačiau atmink, kad iš prigimties gali viską pakelti, nes tik nuo tavo įsitikinimo priklauso, kad nelaimės taptų pakeliamos ir pakenčiamos – tik reikia manyti, kad tai padaryti tau yra arba naudinga, arba būtina.

4. Jeigu kas nors suklydo, maloniai jį pamokyk ir nurodyk jo klaidą. Jeigu negali to padaryti, kaltink save arba nieko nekaltink.

5. Kad ir kas tau atsitiktų, visa tai buvo rengiama tau nuo amžių, ir priežasčių pynė nuo amžių susiejo tave su tais įvykiais.

6. Ar egzistuoja atomai, ar vieninga prigimtis, reikia atminti, kad esi prigimties valdomos visumos dalis ir kad esi susijęs su kitomis tos pačios rūšies dalimis. Atmindamas, kad esi visumos dalis, nebūsi nepatenkintas tuo, kas tau visumos skirta, nes negali daliai kenkti tai, kas naudinga visumai. O visumoje nėra nieko, kas jai nenaudinga, – tai yra bendra visų dalykų prigimtims, bet pasaulio prigimčiai būdinga dar ir tai, kad jokia išorinė priežastis negali jos priversti sukurti ką nors, kas jai kenktų. Atmindamas, kad esi visumos dalis, būsi patenkintas viskuo, kas tau atsitinka. Kadangi esi susijęs su kitomis giminiškomis dalimis, nedarysi nieko, kas kenktų visų gerovei, priešingai, atsižvelgsi į kitas giminiškas dalis ir visas savo pastangas nukreipsi jų labui, o nuo priešingų dalykų susilaikysi. Taip

elgdamasis, be abejo, laimingai nugyvensi gyvenimą, nes juk laimingas yra gyvenimas piliečio, kuris užsiima kitiems naudinga veikla ir su malonumu priima visa, ką jam skiria valstybė.

7. Visumos dalys, t. y. visa, kas priklauso pasauliui, neišvengiamai turės žūti; sakydamas „žūti“, turiu galvoje „pasikeisti“. Jeigu tai, kas iš prigimties neišvengiama, joms yra blogis, tai ir visumos, kurios dalys nuolat kinta, būdamos pasmerktos žūti, būklė nėra gera. Juk visumos prigimtis arba pati pasmerkė savo dalis kęsti blogį, padarė jas prieinamas blogiui, net privertė jas neišvengiamai tą blogį patirti, arba tai atsitinka be jos žinios; ir viena, ir kita neįtikima. O jeigu kas nors, atmetęs visumos prigimtį, susietų tą keitimąsi su būdinga atskirų dalių sandara, tai būtų juokinga tvirtinti, kad visumos dalys yra sukurtos keistis, ir kartu stebėtis arba piktintis vykstančiu pasikeitimu, tarsi jis prieštarautų prigimčiai, juo labiau kad daiktai suyra į tas dalis, iš kurių jie buvo sudaryti. Juk arba pirminės dalelės, iš kurių daiktas susideda, išsisklaido, arba virsta kitomis: pavyzdžiui, kietas kūnas virsta žeme, tai, kas dvasiška, – oru, ir visa tai pasiima atgal visumos protas, kuris arba tam tikrais tarpais įsiliepsnoja, arba amžinai keisdamasis atsinaujina. Nemanyk, kad kūniškosios ir dvasinės tavo dalelės yra tos pačios nuo gimimo. Visa tai atsirado tavyje vakar arba užvakar iš maisto ir įkvepiamo oro. Keičiasi tik tai, ką įgijai pats, o ne tai, ką tau davė tave pagimdžiusi motina. Ir nors manytum, kad tai, ką įgijai, labiausiai ir sudaro tavo

savitumą, man atrodo, kad tai neprieštarauja ką tik pasakytiems žodžiams.

8. Esi gavęs tokius vardus, kaip geras, kuklus, teisingas, protingas, ramus, kilnus, tad žiūrėk, kad nenusipelnytum priešingų, o jeigu prarastum tuos vardus, stenkis kuo greičiausiai juos vėl susigrąžinti. Atmink, kad „protingas" sakoma apie žmogų, kuris į kiekvieną dalyką sugeba įsigilinti atidžiai ir nesiblaškydamas; „ramus" – apie tą, kuris laisva valia priima tai, ką jam skiria bendra prigimtis; „kilnus" – apie tą, kuris mąstančiąją savo esybės dalį vertina labiau negu lygius ir šiurkščius kūno potraukius, garbę, mirtį ir panašius dalykus. Jeigu tu išsaugosi sau šituos vardus, nereikalaudamas, kad kiti tave taip vadintų, tapsi kitu žmogumi ir pradėsi naują gyvenimą. Juk pasilikti toks, koks ligi šiol buvai, ir tęsti tą patį pražūtingą ir netyrą gyvenimą gali tik kvailas ir bailus žmogus, kuris kabinasi į gyvenimą panašiai kaip tie pusgyviai gladiatoriai, kurie, apsipylę krauju ir žaizdoti, maldauja palikti juos gyvus iki rytojaus, kai tokie vėl bus atiduoti tiems patiems nagams ir dantims. Taigi stenkis pateisinti tuos keletą vardų, ir jeigu sugebėsi juos išsaugoti, gyvenk taip, tarsi būtum perkeltas į kokią laimingųjų salą; o jeigu pajusi, kad prarandi juos ir negali jų išsaugoti, drąsiai pasitrauk į kokį nuošalų kampą, kur galėsi juos išsaugoti, arba visai pasitrauk iš gyvenimo, tačiau be pykčio, paprastai, laisvai ir kukliai, padarydamas gyvenime bent tą vienintelį darbą – šitaip išeidamas. Išsaugoti atmintyje tuos vardus tau padės nuolatinis galvojimas apie dievus,

kurie nenori pataikavimo, bet nori, kad visos protingos būtybės būtų panašios į juos, kad figmedis darytų tai, kas skirta figmedžiui, šuo – tai, kas skirta šuniui, bitė – tai, kas skirta bitei, o žmogus – tai, kas skirta žmogui.

9. Vaidyba[1], karas, baimė, abejingumas, vergija kasdien griaus tas tavo šventas tiesas, kurias tu susikūrei, deramai jų neapgalvojęs. Reikia į viską žiūrėti ir viską daryti taip, kad ugdytum ir praktinius įgūdžius, ir teorinius sugebėjimus ir kad išsaugotum pasitikėjimą savimi, kylantį iš visų dalykų pažinimo, nerodydamas jo, bet ir negalėdamas paslėpti. Kada gi tu paragausi kuklumo vaisių? Kada – rimtumo? Kada – kiekvieno dalyko pažinimo: kokia yra jo esmė, kokią vietą jis užima pasaulyje, kiek laiko truks jo egzistavimas, iš ko jis sudarytas, kam gali priklausyti, kas gali jį duoti ir atimti?

10. Voras džiaugiasi pagavęs musę, o žmonės – vienas pagavęs kiškį, kitas – tinklu žuvelę, trečias – šerną, ketvirtas – lokį, penktas – sarmatą[2]. Argi visi jie nėra plėšikai, jeigu pažiūrėsime, kuo jie vadovaujasi?

11. Išsiugdyk sugebėjimą stebėti, kaip viskas keičiasi, nuolat tuo užsiimk ir lavinkis šioje srityje; niekas labiau neišaukština žmogaus sielos. Šitaip žmogus išsivaduoja iš kūno ir, galvodamas apie tai, kad netrukus jam reikės visa tai palikti ir pasitraukti iš žmonių tarpo, stengiasi būti teisingas, darydamas tai, kas yra jo valia, o kitur paklūsta visumos prigimčiai. Jam neateina į galvą rūpintis, kas ką pasakys apie jį arba pagalvos, arba kaip pasielgs su juo,

nes jam pakanka dviejų dalykų: būti teisingam darant tai, ką jis privalo daryti, ir palankiai priimti tai, ką jam siunčia likimas. Jis atsisako visokių reikalų bei rūpesčių ir nenori nieko kito, kaip tik gyventi teisingai, laikydamasis įstatymo, ir sekti dievu, kuris visada veda teisingu keliu.

12. Kam spėlioti? Reikia pirmiau apgalvoti, ką turi daryti, o tada ramiai ir drąsiai eiti tuo keliu; jeigu nežinai, ką daryti, reikia sustoti ir pasitarti su geresniais žmonėmis; jeigu atsirastų kokių nors kitų kliūčių, reikia atsižvelgti į esamas aplinkybes ir elgtis taip, kaip atrodo teisinga. Juk geriausia siekti to, ką prarasti yra blogis. Tas, kuris paklūsta protui, visada yra ramus ir kartu veiklus, linksmas ir susikaupęs.

13. Pabudęs iš miego, tuojau klausk savęs: „Ar tau ne vis tiek, ar kitas elgiasi gerai, ar blogai?" Vis tiek. „Ar neužmiršai, kokie savo guolyje ir prie stalo yra tie, kurie iš aukšto kitus giria arba peikia, ką jie daro, ko vengia, ko siekia, kaip vagia ir plėšia, ir ne rankomis ar kojomis, bet pačia vertingiausia savo esybės dalimi, kurioje, jeigu jie panorėtų, galėtų gimti tikėjimas, kuklumas, tiesa, teisingumas, geroji dvasia?"

14. Mokytas ir kuklus žmogus taip sako viską duodančiai ir viską atimančiai prigimčiai: „Ką nori, duok ir, ką nori, atimk." Jis taip kalba ne iš įžūlumo, bet būdamas palankus ir paklusnus jai.

15. Neilgai tau liko gyventi, tad gyvenk taip, tarsi būtum kelionėje[3]. Nėra jokio skirtumo, ar tu esi čia, ar ten, jeigu visame pasaulyje jautiesi kaip valstybė-

je. Tegu žmonės mato ir pažįsta tave kaip žmogų, iš tikrųjų gyvenantį pagal prigimtį. Jeigu jie negali tavęs pakęsti, tegu užmuša; geriau mirti, negu taip gyventi.

16. Reikia ne samprotauti, koks turi būti geras žmogus, bet būti tokiam.

17. Nuolatos galvok apie amžinybę ir apie visumos esmę, ir apie tai, kad kiekvienas daiktas, palyginti su visumos esme, yra grūdelis, o palyginti su laiku, – akimirka, per kurią apsisuka grąžtas.

18. Žiūrėdamas į kiekvieną daiktą, įsivaizduok jį jau suirusį arba besikeičiantį, virstantį trūnėsiais ir dulkėmis; galvok, jog viskas yra atsiradę tam, kad mirtų.

19. Kokie niekingi žmonės, kai jie valgo, miega, mylisi, tuštinasi ir t. t. Paskui jie būna išdidūs, pasipūtę, nepatenkinti ir iš aukšto barasi ant kitų. O prieš kokius žmones jie neseniai keliaklupsčiavo ir dėl ko! O kuo jie virs netrukus!

20. Kiekvienam yra naudinga tai, ką skiria visumos prigimtis, ir naudinga būtent tuo metu, kai ji tai skiria.

21. „Žemė trokšta lietaus, ir šventasis eteris jo trokšta."[4] Pasaulis trokšta daryti tai, kas trokšta atsirasti. Taigi sakau pasauliui: „Aš trokštu to paties, ko ir tu." Argi nesakoma: „Šitas daiktas trokšta atsirasti"?

22. Arba gyveni čia toliau ir susitaikai su tuo, kas yra, arba pasitrauki iš čia savo noru, arba numiršti ir išsivaduoji nuo savo pareigų; kito kelio nėra. Taigi būk geros nuotaikos.

23. Tebūna tau visada aišku, kad anas žemės lopinėlis yra toks pat kaip šis ir kad visur yra tas pat: kalno viršūnėje, pajūryje ar kur tik nori. Ir tu sutiksi su Platono žodžiais apie tą, kuris „ant kalno kaimenei tveria užtvarą“ ir „melžia avis“[5].

24. Kas man yra mano vadovaujantysis pradas, kokį aš jį dabar darau ir kokiam tikslui juo naudojuosi? Ar jis neprarado proto? Ar neatsiskyrė ir nenutolo nuo visuomenės? Ar nesusijo ir nesuaugo su kūnu taip glaudžiai, kad jaučia tą patį, ką ir jis?

25. Kas bėga nuo savo šeimininko, yra bėglys; tačiau mūsų šeimininkas yra įstatymas, ir kas jo nepaiso, taip pat yra bėglys. Taip pat ir tas, kuris liūdi, pyksta, bijo ir nenori to, kas įvyko, įvyksta arba įvyks todėl, kad tai yra skirta viską valdančiojo, kuris yra įstatymas, kiekvienam numatantis tai, kas jam pridera. Taigi bijantis, liūdintis arba pykstantis taip pat yra bėglys.

26. Vyras, palikęs moters įsčiose sėklą, pasitraukia, ir tada ima veikti kita jėga, kuri tęsia pradėtą darbą ir sukuria kūdikį. Iš ko – kokį?! Vaikas pro gerklę gauna maisto, o tada kita veikiančioji jėga sukuria jo pojūčius, troškimus, apskritai gyvenimą ir galią, ir dar daug kitų dalykų. Įsigilink į visus tuos paslaptingus reiškinius ir pamatysi tą jėgą, lygiai kaip ir tą, kuri verčia kūnus kristi žemyn arba kilti aukštyn, – pamatysi ne akimis, bet ne mažiau aiškiai.

27. Nuolatos galvok apie tai, kad viskas yra taip pat: ir tai, kas yra dabar, ir tai, kas buvo anksčiau, ir tai, kas bus. Prisimink visas panašias dramas ir

scenas, kiek jų žinai iš savo patirties arba iš istorijos, pavyzdžiui, visus Hadriano rūmus, Antonino, Filipo, Aleksandro, Kroiso rūmus; viskas ir tada buvo taip pat, tiktai veikėjai buvo kiti.

28. Žmogus, kuris dėl ko nors sielojasi arba yra kuo nors nepatenkintas, panašus į dievams aukojamą paršiuką, kuris žviegia ir blaškosi. Panašus į jį ir tas, kuris, gulėdamas savo guolyje, tylomis grūmoja mus slegiančiam likimui. Pagalvok, jog tiktai žmogui – protingai būtybei – leista savo noru paklusti likimui, o visi kiti priverčiami būtinybės.

29. Darydamas kiekvieną darbą, klausk savęs: „Ar mirtis yra baisi todėl, kad nebegalėsi to daryti?"

30. Kai tave piktina kieno nors blogas poelgis, pasižiūrėk į save ir pagalvok, ar tu pats panašiai nesielgi, – pavyzdžiui, laikydamas gėriu pinigus, malonumus, šlovę ir panašius dalykus. Tada greitai pamirši savo pasipiktinimą, nes suprasi, jog kažkas jį privertė taip pasielgti. Kas jam beliko daryti? Jeigu gali, pašalink priežastis, verčiančias jį taip elgtis.

31. Pamatęs sokratiką Satironą, pagalvok apie Eutichą arba Himeną; pamatęs Eufratą, pagalvok apie Eutichioną arba Silvaną; pamatęs Alkifroną, pagalvok apie Tropajoforą; pamatęs Ksenofontą, pagalvok apie Kritoną arba Severą[6]; pažiūrėjęs į save, pagalvok apie kurį nors iš imperatorių, ir visada taip daryk. Paskui paklausk savęs: „Kur jie dabar?" Niekur arba nežinia kur. Tada visada žiūrėsi į žmogiškus reikalus kaip į niekingus ir menkus, juo labiau jeigu prisiminsi, kad tai, kas sykį pasikeitė, niekada nebeįgaus pirmykščio pavidalo. Taigi ko

tu nori? Kodėl tau nepakanka gražiai nugyventi tą trumpą gyvenimą? Nuo kokios medžiagos ir kokių klausimų tu bėgi? Argi visi tie dalykai nėra skirti lavinti protui, žiūrinčiam į gyvenimą skvarbiu, daiktų prigimtį tiriančiu žvilgsniu? Taigi neatsitrauk tol, kol įsisąmoninsi visus tuos dalykus, kaip sveikas skrandis suvirškina maistą arba kaitri ugnis paverčia šviesa ir liepsna tai, kas į ją įmetama.

32. Reikia stengtis, kad niekas negalėtų pagrįstai pasakyti apie tave, jog tu nesi nei paprastas, nei geras; tegu būna melagis kiekvienas, kas šitaip apie tave kalbės. Viskas priklauso nuo tavęs. Kas gali tau sukliudyti būti geram ir paprastam? Tik pasiryžk negyventi, jeigu nebūsi toks; ir protas tau neleidžia gyventi, jeigu nesi toks.

33. Ką šiuo atžvilgiu būtų teisingausia padaryti arba pasakyti? Kad ir kas tai būtų, gali tai pasakyti arba padaryti, ir nesiteisink kliūtimis.

Liausiesi aimanavęs tik tada, kai suprasi, kad tokį patį malonumą, kokį smaguriams teikia puota, tau turi teikti galimybė daryti tai, kas atitinka žmogaus prigimtį. Žmogui turi būti malonu elgtis pagal savo prigimtį, ir tai yra tavo valia. Antai ritinys ne visada gali judėti jam įprastu būdu, panašiai ir vanduo, ir ugnis, ir visa kita, ką valdo gamtos dėsniai arba neprotinga siela; jiems pasitaiko daug kliūčių ir sunkumų. O sumanumas ir protas gali įveikti bet kokią kliūtį ir išsaugoti kryptį, kuri jiems būdinga iš prigimties ir kurios jie nori. Ir prisimindamas, kaip lengvai protas gali visur judėti, kaip ugnis kyla aukštyn, akmuo krinta žemyn, ritinys šliuožia

nuožulniu paviršiumi, nenorėk nieko daugiau. Juk visos kitos kliūtys iškyla tiktai kūnui – tai negyvai masei – arba, jeigu nėra įsitikinimo dėl jų bei proto polinkio, jos nesutriuškina tavęs ir nepadaro tau nieko blogo, nes kitaip tas, kuriam jos iškilo, iškart taptų blogas. Mat visi kiti kūriniai, patyrę blogį, tuoj pat tampa blogesni, o žmogus tokiu atveju, jeigu taip galima pasakyti, tampa ir geresnis, ir labiau vertas pagyrimo, jeigu tinkamai pasinaudoja iškilusiais sunkumais. Apskritai atmink, kad atskiram piliečiui nekenkia tai, kas nekenkia valstybei, o valstybei nekenkia tai, kas nekenkia įstatymui. Visos tos vadinamosios negandos nekenkia įstatymui, todėl nekenkia nei valstybei, nei piliečiui.

34. Žmogui, kuris vadovaujasi teisingomis taisyklėmis, užtenka trumpučio ir visiems žinomo posakio, kad jis prisimintų, jog reikia atsikratyti liūdesio ir baimės, pavyzdžiui:

Vėjas į žemę nubarsto lapus...

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Taip ir žmonių padermė...[7]

Lapai yra tavo vaikai, lapai yra ir tie, kurie tave garsiai garbina ir šlovina arba, priešingai, keikia ar tylomis peikia ir išjuokia; lapai yra ir tie, kurie po mirties tave šlovins. Jie

sužaliuoja vešliai, pavasario metui atėjus[8],

paskui vėjas nuplėšia juos, o vėliau vietoj jų išsprogsta nauji lapai. Viskas yra laikina, o tu nuo

visko bėgi ir veržiesi prie visko, tarsi tai būtų amžina. Jau greitai užmerksi akis, o netrukus apraudos ir tą, kuris tave palaidos.

35. Sveika akis turi matyti visa, kas matoma, o ne kalbėti: „Noriu matyti žalią spalvą." Tai būdinga nesveikai akiai. Ir sveika klausa, ir uoslė turi būti pasirengusios visokiems garsams ir visokiems kvapams; sveikas pilvas turi būti pasirengęs priimti bet kokį maistą, kaip malūnas yra pasirengęs sumalti bet kokius grūdus. Taip ir sveikas protas turi būti pasirengęs visokiems įvykiams, o tas, kuris sako: „Tegu lieka gyvi mano vaikai" arba: „Tegu visi giria tai, ką aš darau", yra panašus į akį, norinčią matyti žalią spalvą, arba į dantis, norinčius kramtyti tik minkštą maistą.

36. Nėra tokio laimingojo, kurio mirtis nesukeltų kam nors pikto džiaugsmo. Tegu jis buvo geras ir išmintingas; paskutinę jo valandą vis tiek atsiras kas nors, kas pasakys: „Pagaliau atsikvėpsime nuo šito mokytojo. Jis nepadarė mums nieko blogo, bet jaučiau, kad širdyje jis mus smerkia." Ir taip pasakys apie gerą žmogų. Tai ką pasakys apie mus, kurių ne vienas norėtų atsikratyti dėl daugelio mūsų savybių? Taigi pagalvok apie tai mirties valandą, ir tau bus lengviau išeiti, sakant sau: „Palieku šį pasaulį, kuriame net mano artimieji, dėl kurių rūpinausi, – net ir jie nori, kad aš išeičiau, tikėdamiesi, jog tai suteiks jiems kokį nors palengvėjimą. Tai kam norėti ilgiau čia pasilikti?" Tačiau, taip galvodamas, neišeik priešiškai nusiteikęs tų žmonių atžvilgiu, bet išlik, kaip tau būdinga, jiems palankus, geras, malonus; ir neišeik taip, tarsi būtum prievarta at-

plėšiamas nuo jų, bet išsiskirk su jais, kaip miršta laimingieji, kurių siela lengvai atsiskiria nuo kūno; toks tebūnie ir tavo išėjimas. Juk prigimtis tave su jais susiejo ir surišo, o dabar išskiria. Aš skiriuosi su žmonėmis tarsi su artimaisiais, tačiau išeinu nesipriešindamas ir neverčiamas. Tai juk yra tik viena iš prigimties apraiškų.

37. Įprask visada, kiek tai įmanoma, vertindamas kito elgesį, klausti savęs: „Ko jis tuo siekia?“ Tačiau pradėk nuo paties savęs ir visų pirma išsiaiškink savo tikslus.

38. Atmink, jog tave valdanti jėga glūdi tavyje: ten iškalba, ten gyvybė, ten, jeigu taip galima pasakyti, žmogus. Tačiau netapatink jos su išoriniu apvalkalu ir su tais organais, kurie jam priklauso. Jie yra panašūs į paprastus įrankius ir skiriasi tik tuo, kad yra įgimti. Jei nebūtų jėgos, kuri juos išjudintų ir sustabdytų, iš tų kūno organų būtų ne daugiau naudos, kaip iš šaudyklės – audėjui, iš plunksnos – rašančiam, iš botago – vežėjui.

VIENUOLIKTA KNYGA

1. Protingos sielos savybės yra tokios: ji save mato, analizuoja, daro save tokią, kokią nori, pati naudojasi savo vaisiais (augalų ir gyvulių vaisiais naudojasi kiti), pasiekia savo tikslą, kad ir kur ir kada baigtųsi jos gyvenimas. Šokio, dramos ir kitų panašių dalykų veiksmas lieka neužbaigtas, jeigu jis nutraukiamas, o siela, priešingai, kada ir kur ją užkluptų pabaiga, visiškai ir iki galo padaro savo darbą ir gali pasakyti: „Aš turiu visa, kas yra mano." Ji apkeliauja visą pasaulį, jį supančią tuštumą, ištiria jo formą; ji prasiskverbia į begalinę amžinybę, suvokia pasikartojantį pasaulio atsinaujinimą; ji žino ir supranta, kad tie, kurie gyvens po mūsų, nepamatys nieko naujo, kaip nematė nieko kito ir tie, kurie gyveno prieš mus, ir kad kiekvienas bent kiek protingas žmogus, sulaukęs keturiasdešimties metų, tam tikra prasme jau matė visa, kas buvo ir kas bus, nes viskas yra panašu. Protingai sielai yra būdinga mylėti artimuosius, teisybę ir kuklumą ir labiau už viską vertinti save pačią – tai būdinga ir įstatymui. Vadinasi, teisingas protas niekuo nesiskiria nuo teisingumo proto.

2. Imsi niekinti malonų dainavimą, šokį, daugiakovę; jeigu suskaidysi melodiją į atskirus garsus ir dėl kiekvieno klausi savęs, ar jis blogesnis už kitus, tu pasimesi. Tą patį padaryk su šokiu, suskaidyk jį į atskirus judesius ir pozas; pakartok tai ir su dau-

giakove. Taigi atmink, jog viską, išskyrus dorybę ir tai, kas iš jos išplaukia, turi skaidyti į dalis ir dalimis tyrinėti, kad imtum visa tai niekinti; pritaikyk tai ir visam gyvenimui.

3. Štai tokia yra siela, pasiruošusi atsiskirti nuo kūno, kai prireiks, arba užgesti, arba išnykti, arba toliau gyventi. Tas pasirengimas išplaukia iš jos pačios sprendimo, o ne iš tuščio užsispyrimo kaip krikščionių, yra apgalvotas, rimtas, be apsimestinio tragiškumo ir dėl to įtikina kitą.

4. Padariau ką nors visuomenės labui? Vadinasi, ir pats gavau naudos. Visada tai turėk galvoje ir nesiliauk [taip daręs].

5. Koks yra tavo menas? Būti geram. Kaip kitaip galima tapti geram, jeigu ne pažinus visumos prigimtį ir atskiro žmogaus sandarą?

6. Iš pradžių tragedija atsirado tam, kad primintų, jog tai, kas vyksta, yra natūralu ir neišvengiama, kad didesnėje scenoje nesipiktintume tuo, kuo [teatro] scenoje žavimės. Žiūrovai mato, jog viskas būtinai turi vykti taip, ir su tuo turi susitaikyti ir tie, kurie šaukia: „O Kitairone!“[1] Tragedijų kūrėjai kartais pasako svarbių minčių, pavyzdžiui:

Jeigu mane dievai pamiršo ir vaikus,
Yra tam priežastis;

arba:

Nereikia pykti ant daiktų aplinkui mus,

arba:

Tu pjauk gyvenimą lyg varpą brandžiąją,

ir daugelį kitų. Po tragedijos scenoje atsirado senoji komedija, kuri, drąsiai kalbėdama, auklėjo žiūrovus, savo atvirumu naudingai mokydama juos paprastumo; iš jos ir Diogenas kai ką perėmė. Po jos atsirado viduriniioji, o paskui naujoji komedija, kuri pamažu virto pamėgdžiojimo menu. Žinoma, ir joje galima surasti kai ką naudinga, tačiau pažiūrėk, kokie yra tokios poezijos ir dramaturgijos išraiškos būdai ir koks jų tikslas?

7. Kaip akivaizdu, kad nėra kito gyvenimo būdo, tinkamesnio filosofavimui už tą, kaip tu dabar gyveni.

8. Šaka, atkirsta nuo gretimos šakos, kartu yra atkirsta ir nuo viso medžio. Taip ir žmogus, atsiskyręs nuo vieno žmogaus, atsiskiria ir nuo visos visuomenės. Tačiau šaką atkerta kas nors kitas, o žmogus pats save atskiria nuo savo artimo, neapkęsdamas ir šalindamasis jo; jis nesupranta, kad tuo atskiria save ir nuo visuomenės. Tačiau visuomenės kūrėjas Dzeusas suteikė žmogui galimybę vėl susieiti su savo artimu ir tapti visumos dalimi. Vis dėlto jeigu toks atsiskyrimas dažnai kartojasi, tai grįžti ir susijungti tampa nebeįmanoma. Taip ir šaka, kuri nuo pat pradžių augo ir gyvavo kartu su medžiu, [skiriasi nuo tos], kuri buvo atkirsta, o paskui vėl priskiepyta, kaip sako sodininkai. Kartu augti nereiškia kartu mąstyti.

9. Kadangi tie, kurie kliudo tau eiti į priekį, vadovaujantis teisingu protu, negali sukliudyti teisingai elgtis, neprarask palankumo jiems. Vienodai žiūrėk ir kad teisingai spręstum bei elgtumeis, ir

kad išliktum malonus tiems, kurie stengiasi tau sukliudyti arba pridaryti kitokių nemalonumų. Pykti ant jų yra toks pat silpnumo požymis, kaip ir atsisakyti savo darbų arba nusileisti kam nors iš baimės. Ir vienas, ir kitas išsižada savęs; vienas iš baimės, kitas – iš priešiškumo tam, kuris iš prigimties yra mūsų artimas ir draugas.

10. Nė viena prigimtis nenusileidžia menui, nes menas tik mėgdžioja vieną ar kitą prigimtį. Jeigu taip, tai ta prigimtis, kuri yra tobuliausia ir apima visas kitas prigimtis, nenusileidžia meno išradingumui. Visi menai prastesnius dalykus kuria dėl tobulesnių; tai daro ir bendra prigimtis. Taip atsiranda teisingumas, iš kurio kyla visos kitos dorybės. Neišsaugosime teisingumo, jeigu tapsime neabejingi nereikšmingiems dalykams arba jeigu lengvai pasiduosime apgaulei, būsime lengvabūdžiai ir nepastovūs.

11. Tie dalykai, kurių tu jaudindamasis sieki arba vengi, nesiartina prie tavęs, bet tu pats tam tikru būdu prie jų artėji. Taigi nusiramink, ir jie sustings savo vietoje, ir niekas tavęs nematys nei siekiančio jų, nei vengiančio.

12. Siela yra panaši į spindintį rutulį, jeigu ji neištįsta, siekdama ko nors, nesusitraukia į vidų, neišsisklaido ir nenusėda žemyn, bet skleidžia šviesą, dėl kurios mato visuose dalykuose ir savyje pačioje glūdinčią tiesą.

13. Kas nors ims mane niekinti? Tegu; aš tik žiūrėsiu, kad nepadaryčiau arba nepasakyčiau ko nors verto paniekos. Ims manęs neapkęsti? Tegu;

aš liksiu visiems palankus ir linkintis gera, pasirengęs ir jam pačiam parodyti jo klaidą be pykčio ir be puikybės, bet nuoširdžiai ir maloniai, kaip darė Fokionas[2], jeigu jis neapsimetinėjo. Juk vidujai reikia būti kaip tik tokiam, kad dievai matytų tave esant žmogų, kuris nepyksta ir nesiskundžia. Argi tau atsitinka kas bloga, jeigu tu elgiesi pagal savo prigimtį ir priimi tai, kas atitinka visumos prigimtį, kaip žmogus, sukurtas visuomenės labui?

14. Niekindami vienas kitą, jie pataikauja vienas kitam, o stengdamiesi vienas kitą pralenkti, žeminasi vienas prieš kitą.

15. Koks žemas ir veidmainys yra tas, kuris sako: „Aš nutariau būti nuoširdus su tavimi." Ką darai, žmogau? To nereikia iš anksto pareikšti; tai paaiškės [iš poelgių]. Tai turi būti parašyta tau ant kaktos, girdėti iš balso, matyti iš akių. Nuoširdus ir geras žmogus turi būti panašus į atsiduodantį prakaitu, kad tas, kuris stovi šalia, prisiartinęs nori nenori jį užuostų. Prikišamai rodomas nuoširdumas yra peilis. Nėra nieko bjauriau už vilkišką draugystę; saugokis jos labiau už viską. Gerą, paprastą ir nuoširdų žmogų pažinsi iš akių; to nepaslėpsi.

16. Laimingai nugyventi gyvenimą – sielos valia, jeigu tik ji bus abejinga nereikšmingiems dalykams. O ji bus abejinga, jeigu kiekvieną dalyką tyrinės dalimis ir visą, atmindama, kad nė vienas dalykas neprimeta mums nuomonės apie save ir neartėja prie mūsų; jis nejuda, ir mes patys sprendžiame apie jį ir tarsi įrašome savyje tą sprendimą, nors galime ir neįrašyti, o jeigu įrašas nepastebimai į mus pateko,

galime jį ištrinti. Jau nedaug laiko tau liko rūpintis tuo, nes gyvenimas greitai baigsis. Kas čia sunkaus? Jeigu tai atitinka tavo prigimtį, džiaukis tuo, ir tebūnie tau lengva; jeigu tai prieštarauja tavo prigimčiai, ieškok, kas jai tinka, ir siek to, nors tai ir nesuteikia šlovės. Kiekvienam juk leidžiama ieškoti savo asmeninio gėrio.

17. Galvok, kaip kiekvienas dalykas atsirado, iš ko jis susideda, į ką keičiasi, koks bus po pasikeitimo ir kad pasikeitimas nepadaro jam nieko blogo.

18. Pirmiausia, koks yra mano santykis su žmonėmis? Mes esame sukurti vienas kitam, o kita vertus, aš stoviu jų priešakyje, kaip avinas stovi avių bandos ar jautis – karvių bandos priešakyje. Pažvelk į tai iš viršaus: jeigu pasaulį sudaro ne atomai, tai viską valdo prigimtis; jeigu taip, tai žemesnės būtybės yra sukurtos dėl aukštesniųjų, o pastarosios – viena kitai. Antra, kaip žmonės elgiasi prie stalo, guolyje ir t. t., o ypač kokiomis taisyklėmis jie vadovaujasi ir su kokia puikybe viską daro. Trečia, jeigu jie elgiasi teisingai, nereikia ant jų pykti; jeigu neteisingai – vadinasi, daro tai prieš savo valią ir dėl nežinojimo. Juk bet kuri siela tik prieš savo valią nutolsta nuo tiesos ir praranda sugebėjimą tinkamai elgtis. Žmonės sielojasi girdėdami, kad juos laiko neteisingais, nedėkingais, godžiais, žodžiu, darančiais bloga artimiesiems. Ketvirta, ir tu dažnai klysti ir tuo esi panašus į kitus. O jeigu nepadarai kai kurių klaidų, tai vis dėlto turi polinkį į jas, nors ir susilaikai iš baimės, savimeilės ar dėl kitokių netikusių sumetimų. Penkta, tu net nesi

tikras, ar žmonės klysta, ar ne, nes daugelis dalykų daromi atsižvelgiant į aplinkybes. Apskritai pirma reikia daug ko išmokti, kad galėtum ką nors tikra pasakyti apie kieno nors poelgį. Šešta, jeigu smarkiai supyksi arba nuliūsi, [atmink], kad žmogaus gyvenimas yra trumpas ir kad visi greitai numirsime. Septinta, mus piktina ne žmonių poelgiai, nes jie juk priklauso tų žmonių vadovaujančiajam pradui, bet mūsų įsitikinimai. Taigi pašalink juos, panorėk išsivaduoti nuo sprendimo apie tuos poelgius tarsi apie kažką baisaus, ir tavo pyktis nuslūgs. Tačiau kaip juos pašalinti? Galvok apie tai, kad [tie žmonių poelgiai] nedaro tau gėdos. Juk jeigu bloga yra ne tik tai, kas gėdinga, tai ir tu neišvengsi daugelio blogų darbų, tapsi plėšiku ar dar kuo nors panašiu. Aštunta, pyktis ir sielvartas mus kankina kur kas labiau negu tie poelgiai, dėl kurių mes pykstame ir sielvartaujame. Devinta, geranoriškumas yra neįveikiamas, jeigu jis tikras, o ne apsimestinis ir veidmainiškas. Ką tau padarys pats blogiausias žmogus, jeigu tu būsi kilnus su juo ir, pasitaikius progai, ramiai mokysi jį, ir tuo metu, kai jis rengiasi padaryti tau bloga, išsaugodamas palankumą jam, jį įtikinėsi: „Mano vaike, ne tam mes esame gimę. Man tu nepakenksi, bet sau pakenksi." Švelniai ir įtikinamai įrodinėsi jam, kad taip yra iš tikrųjų ir kad nei bitės, nei kiti kaimenėmis gyvenantys gyvūnai taip nesielgia; reikia visa tai daryti be pašaipos ir neįžeidinėjant, bet maloniai ir nepiktai, ne kaip mokytojui ir ne tam, kad kiti tavimi stebėtųsi; turi kalbėti tik jam vienam, net jei kas nors kitas

šalia stovėtų. Visada atsimink tas devynias taisykles ir laikyk jas mūzų dovana; ir pagaliau tapk žmogumi, kol dar gyveni. Lygiai taip pat kaip pykčio reikia vengti ir pataikauti žmonėms: ir viena, ir kita yra antivisuomeniška ir žalinga. Supykęs tuojau pat prisimink, kad pykti nevyriška, o būti geram ir maloniam yra ir žmogiška, ir vyriška, ir kad tik taip pasireiškia stiprybė, ištvermė ir drąsa, o ne pykstant ir piktinantis. Kuo mūsų poelgiai yra bešališkesni, tuo jie rodo didesnį mūsų stiprumą. O sielvartas ir pyktis rodo mūsų silpnumą. Abu mus sekina ir silpnina. Jeigu nori, išklausyk ir dešimtą mūzų valdovo patarimą. Neprotinga norėti, kad blogi žmonės nedarytų nieko bloga; tai tas pat, kaip norėti to, kas neįmanoma. Tačiau leisti jiems taip elgtis su kitais ir norėti, kad jie nekenktų tau, yra kvaila ir žiauru.

19. Labiausiai nuolatos reikia saugotis keturių vadovaujančiojo proto klaidų, o jeigu pastebėsi jas, stenkis ištaisyti, kiekvienu atveju sakydamas sau: „Ta nuomonė nebūtina, ta griauna visuomenės pamatus, tie žodžiai nenuoširdūs, o kalbėti nenuoširdžiai tau turėtų būti bjauru." Ketvirtas priekaištas, kurį pats sau darai, yra toks: „Tas poelgis susilpnina dieviškąją tavo dalį, ji pasiduoda žemesnei ir mirtingai daliai, kūnui, bei jos žemiems norams."

20. Dvasinė ir ugninė tavo dalys, kurios yra sumišusios tavyje, nors pagal savo prigimtį ir veržiasi aukštyn, tačiau, paklusdamos visumos tvarkai, yra įveikiamos kūniškojo prado ir pasilieka tavyje. Iš žemės ir vandens susidedančios tavo dalys, nors jos

yra traukiamos žemyn, pakyla į viršų ir užima savo prigimčiai priešingą padėtį. Taip pirminės dalelės paklūsta visumai ir norom nenorom pasilieka ten, kur buvo padėtos, kol gauna ženklą suirti. Argi ne keista, kad tik protinga tavo dalis yra nepaklusni ir nepatenkinta jai skirta vieta, nors jos niekas neverčia daryti tai, kas jai priešinga, ir tik ji gali elgtis pagal savo prigimtį; tačiau ji nepaklūsta ir elgiasi priešingai. Juk jos polinkis į neteisybę, nesusivaldymą, pyktį, liūdesį, baimę yra ne kas kita, kaip priešinimasis prigimčiai. Tačiau ir tada, kai vadovaujantysis pradas yra nepatenkintas kokiais nors įvykiais, jis palieka jam skirtą vietą. Juk jis yra sukurtas ne tik teisingumui, bet ir šventumui ir dievobaimingumui. Abi šios dorybės tarnauja visuomenės gerovei ir yra svarbesnės net už teisingus darbus.

21. Kas neturi vieno ir pastovaus gyvenimo tikslo, tas ir pats negali per visą gyvenimą išlikti vienas ir toks pat. To, kas pasakyta, dar nepakanka, jeigu nepridursi, koks turi būti tas tikslas. Kadangi ne visi vienodai gėrybėmis laiko tai, kas daugeliui atrodo gėrybės, bet tik kai kurias iš jų, tas, kurios turi visuotinę reikšmę, tai ir tikslas turi būti visiems bendras ir siekiantis visuomenės gerovės. Ir kas į tą tikslą nukreips visus savo troškimus ir visą savo veiklą, tas ir pats visą laiką išliks toks pat.

22. [Prisimink] laukinę ir naminę pelę, jos baimę ir blaškymąsi[3].

23. Minios įsitikinimus Sokratas vadino Lamijomis[4], kuriomis gąsdinami vaikai.

24. Lakedaimoniečiai per įvairius renginius svečiams statė suolelius pavėsyje, o patys sėdosi, kur pakliuvo.

25. Perdikui[5], priekaištaujančiam, kad Sokratas neateinąs pas jį, šis atsakė: „Bijau gėdingiausios pražūties", turėdamas galvoje, kad, pasinaudojęs malone, negalės atsilyginti tuo pačiu.

26. Efesiečių[6] raštuose yra išlikęs patarimas nuolatos prisiminti kokį nors senovės laikų vyrą, pasižymėjusį dorybe.

27. Pitagorininkai patarė kiekvieną rytą pažiūrėti į dangų, kad pagalvotume apie tuos [kūnus], kurie visada daro savo darbą, ką reikia ir kaip reikia, apie jų tvarką, tyrumą ir nuogumą. Juk šviesulių nedengia joks šydas.

28. Ar žinai, kaip atrodė Sokratas, susisupęs avies kailiu, kai Ksantipė išėjo iš namų ir išsinešė jo drabužius, ir ką jis pasakė draugams, kurie susigėdo ir puolė atgal, pamatę jį taip apsitaisiusį?

29. Kitus gali mokyti skaityti ir rašyti tik tada, kai pats išmoksi. Juo labiau – gyventi.

30. *Esi tu vergas, tad neleista tau kalbėt*[7].

31. *Širdis man juokėsi krūtinėj*[8].

32. *Smerks jie dorybę, pikčiausiais grūmodami žodžiais*[9].

33. „Užsigeisti žiemą figų – beprotybė; beprotis ir tas, kuris ilgisi vaiko, kai jau nebegali [jo pamatyti]."[10]

34. „Myluojant vaiką, – kalbėjo Epiktetas, – reikia širdyje kartoti: „Rytoj jis gal bus miręs." – „Tai piktžodžiavimas", – prieštaravo jam. „Tai ne piktžodžiavimas, – sakė jis, – bet tam tikro prigimties

reiškinio nusakymas; argi piktžodžiavimas būtų sakyti, kad javai bus nupjauti?“[11]

35. Žalia vynuogė, prisirpusi vynuogė, išspausta vynuogė – visa tai yra virtimas ne tuo, ko nėra, bet tuo, ko šiuo metu nėra[12].

36. „Plėšiku netampama prieš savo valią“, – pasakė Epiktetas[13].

37. „Reikia surasti būdą nustatyti, kada reikia pritarti, – sako Epiktetas, – ir reikia žiūrėti, kad troškimai nebūtų beatodairiški, kad jie būtų naudingi visuomenei, atitiktų trokštamo dalyko vertę.“[14] Jis liepė visiškai susilaikyti nuo aistrų ir nevengti nieko, kas nuo mūsų nepriklauso.

38. „Ginčijamasi ne dėl niekų, bet dėl to, ar būti bepročiu, ar ne“[15], – sako Epiktetas.

39. Sokratas klausė: „Ko norite: ar turėti protingų būtybių sielas, ar neprotingų?“ – „Protingų.“ – „Kokių protingų: ar sugadintų, ar nesugadintų?“ – „Nesugadintų.“ – „Tai kodėl jų nesiekiate?“ – „Mes jau turime jas.“ – „Tai kodėl kovojate ir ginčijatės?“[16]

DVYLIKTA KNYGA

1. Visa tai, ką trokšti pasiekti aplinkiniais keliais, jau dabar galėtum turėti, jeigu pats sau nekenktum, t. y. jeigu paliktum praeitį, ateitį patikėtum apvaizdai ir rūpintumeis vien tik dabartimi, būdamas pamaldus ir teisingas. Pamaldus, kad būtum patenkintas likimu, nes prigimtis jį tau paskyrė, o tave jam. Teisingas, kad laisvai ir neišsisukinėdamas sakytum tiesą ir elgtumeis pagal įstatymą ir pagal dalykų vertę. Tegu tau nekliudo nei kitų ydos, nei jų įsitikinimai, nei kalbos, nei tave gaubiančio kūno pojūčiai; tegu jis pats rūpinasi tuo, ką jaučia. Taigi jeigu, priėjęs gyvenimo pabaigą, visa kita paliktum ir gerbtum tik savo vadovaujantįjį pradą ir tai, kas tavyje yra dieviška, jeigu bijotum ne mirties, o to, kad niekada nepradėsi gyventi pagal prigimtį, tai taptum žmogumi, vertu tave sukūrusio pasaulio, liautumeis jaustis atėjūnu savo tėvynėje, stebėtis tuo, kas kasdien atsitinka, tarsi tai būtų netikėta, ir priklausyti nuo vienų ar kitų dalykų.

2. Dievas mato visų mūsų vadovaujančiuosius pradus nuogus, be kūniškojo apdangalo, žievės ir priemaišų; juk jis vadovaujasi tik savo paties protu ir prisiliečia tik prie to, kas iš jo yra kilę ir atsiradę. Jeigu ir tu įprasi daryti tą patį, atsikratysi daugelio rūpesčių. Juk argi tas, kuris nekreipia dėmesio į jį gaubiantį kūną, eikvos laiką drabužiams, namams, šlovei ir panašiems apdangalams bei puošmenoms?

3. Tu susidedi iš trijų dalių: kūno, dvasios ir proto. Dvi pirmosios iš jų yra tavo tik tiek, kiek tau reikia jomis rūpintis, ir tik trečioji iš tikrųjų yra tavo. Taigi, jei atitolinsi nuo savęs, t. y. nuo savo proto, visa tai, ką kiti daro ir kalba, ir tai, ką tu pats padarei ar pasakei, ir tai, kas tau kelia nerimą, nes gali atsitikti, ir tai, kas susiję su tave gaubiančiu kūnu ar dvasia, kuri iš prigimties susijusi su kūnu ir nepriklauso nuo tavo valios, ir tai, kas suka už tavęs esantį sūkurį, kad protas, išlaisvintas nuo visko, su kuo tave susiejo likimas, tyras ir nepriklausomas galėtų gyventi tik pagal save, elgdamasis teisingai, susitaikydamas su tuo, kas atsitinka, ir sakydamas tiesą, – taigi, kartoju, jeigu atitrauksi savo vadovaujantįjį pradą nuo visko, kas prilipo prie jo dėl polinkių ir yra susiję su praeitimi ar ateitimi, tapsi panašus į Empedoklio

Rutulį apskritą, vienatve besidžiaugiantį savo[1],

rūpinsies tik tuo gyvenimu, kurį dabar gyveni, ir galėsi ligi mirties nugyventi ramiai ir laimingai, santaikoje su tavyje glūdinčia dievybe.

4. Aš dažnai stebėjausi tuo, kad daugelis save myli labiau negu kitus, o savo nuomonę apie save vertina mažiau negu kitų nuomonę. Jeigu pasirodęs dievas arba protingas mokytojas lieptų kam nors negalvoti ir nesvarstyti nieko, ko negalėtų tuojau pat viešai pasakyti, šis nė dienos neištvertų. Taigi mes labiau paisome kitų nuomonės apie save negu pačių savęs.

5. Kaip atsitiko, kad dievai, kurie viską sutvarkė taip gražiai ir su meile žmonėms, neatkreipė dėmesio tiktai į vienintelį dalyką – kad kai kurie labai geri žmonės, tarsi sudarę sąjungą su pačia dievybe ir savo šventu gyvenimu ir dievobaimingais darbais tapę tai dievybei labai artimi, sykį numirę, jau nebegali iš naujo užgimti, bet amžinai užgęsta? Net jeigu taip yra iš tikrųjų, tai žinok, kad, jeigu turėtų būti kitaip, dievai kitaip būtų ir padarę. Jeigu tai būtų teisinga, tai būtų ir įmanoma, ir jeigu tai atitiktų prigimtį, tai prigimtis pati būtų taip ir sutvarkiusi. O jeigu taip nėra (jeigu tik iš tikrųjų taip nėra), tai žinok, kad kitaip ir negalėjo būti. Pats matai, kad, šito klausdamas, ginčijiesi su dievais; mes negalėtume taip su jais ginčytis, jeigu jie nebūtų geriausi ir teisingiausi. O jeigu taip, tai jie negalėjo dėl neapdairumo nepastebėti, kad pasaulio tvarkoje kas nors yra neteisinga ir neprotinga.

6. Įprask daryti ir tai, kas atrodo neįmanoma. Juk ir kairė ranka, dėl įpratimo stokos daugeliui dalykų netinkama, pavadžius laiko stipriau negu dešinė; mat prie šito ji jau įpratusi.

7. [Galvok apie tai], kokia bus tavo kūno ir sielos būsena, kai tave užklups mirtis, apie gyvenimo trumpumą, apie begalinę praeities ir ateities amžinybę, apie bet kokios medžiagos trapumą.

8. Stebėk daiktų priežastinius pradus nuogus, be išorinio apvalkalo: ieškok visų poelgių tikslų; galvok apie tai, kas yra skausmas, kas – malonumas, kas – mirtis, kas – garbė, kas drumsčia tavo ramy-

bę; [žinok], kad nė vienas žmogus negali sukliudyti kitam, kad viskas yra tik mūsų įsitikinimas.

9. Naudojantis pagrindinėmis taisyklėmis, reikia būti panašiam į kumštininką, o ne į gladiatorių. Pastarasis, pametęs kardą, kuriuo kaunasi, žūna, o anas visada turi rankas, jam tereikia sugniaužti [kumščius].

10. Reikia žiūrėti, iš ko susideda kiekvienas dalykas, skirti jo medžiagą, priežastį, tikslą.

11. Žmogus turi galią daryti tik tai, kas patinka dievui, ir priimti tai, ką dievas jam siunčia, nes tai atitinka prigimtį.

12. Nereikia priekaištauti dievams; jie neklysta nei savo valia, nei nenoromis; nereikia priekaištauti ir žmonėms, nes jie klysta tik prieš savo valią. Taigi niekam nereikia priekaištauti.

13. Koks juokingas ir keistas tas, kuris stebisi tuo, kas vyksta gyvenime.

14. Arba [pasaulyje egzistuoja] lemtingas būtinumas ir nesuardoma tvarka, arba maloninga apvaizda, arba netvarkingas atsitiktinumų kratinys. Jeigu lemtingas būtinumas – kam priešintis? Jeigu maloninga apvaizda – tapk vertas dieviškosios pagalbos. Jeigu netvarkingas kratinys – džiaukis, kad šitame sūkuryje turi tau vadovaujantį protą. Ir jeigu sūkurys nuneštų tave, tegu nuneša tiktai kūną, dvasią ir visa kita; proto jis nenuneš.

15. Lempos šviesa šviečia ir neužgęsta, kol jos neužpūsi; argi tavyje glūdinti tiesa, teisingumas ir išmintis užges anksčiau už tave?

16. Jeigu tau atrodys, kad kas nors nusikalto, paklausk savęs, ar tai iš tiesų nusikaltimas. O jeigu iš

tiesų nusikalto, paklausk savęs, ar jis pats savęs nenubaudė, panašiai kaip tas, kuris nagais susidraskė veidą.

Kas nori, kad blogas žmogus nenusikalstų, panašus į tą, kuris nori, kad figmedis neaugintų vaisių, kad kūdikiai neverktų, arkliai nežvengtų ir nevyktų kiti neišvengiami dalykai. Ką turi daryti tas, kuris turi tokį polinkį? Jeigu esi drąsus, pamėgink išgydyti jį.

17. Kas nedera, to nedaryk; kas netiesa, to nekalbėk. Toks tebūnie tavo troškimas.

18. Visada žiūrėk, koks yra tas dalykas, kuris daro tau įspūdį; ištirk jį, išskirk medžiagą, priežastį, tikslą, laiką, kurį jam skirta egzistuoti.

19. Suprask pagaliau, kad turi savyje kai ką gražesnio ir dieviškesnio negu tai, kas žadina tavo aistras ir tampo tave kaip lėlę. Kokia dabar yra tavo siela? Ar nėra joje baimės, jautrumo, geismo ar ko nors panašaus?

20. Pirma, nieko nedaryk neapgalvojęs ir be tikslo. Antra, neturėk kito tikslo, kaip tik tą, kuris yra naudingas visuomenei.

21. Netrukus tavęs nebebus, neliks ir to, ką dabar matai, ir to, kas dabar gyvena. Visa yra sukurta tam, kad keistųsi, virstų kuo nors kitu ir žūtų, o vietoj to atsirastų kas nors kita.

22. Viskas yra tik tavo įsitikinimas ir priklauso tiktai nuo tavęs. Taigi pašalink, kai panorėsi, įsitikinimą, ir tarsi jūrininkas, aplenkęs uolas, pateksi į ramų ir bangų nepasiekiamą užutėkį.

23. Joks laiku baigtas darbas nepatiria nieko bloga dėl to, kad yra baigtas. Ir tas, kas darė šitą darbą,

nepatyrė nieko bloga dėl to, kad jis buvo užbaigtas. Panašiai ir visų darbų visuma, t. y. gyvenimas, jeigu ji laiku baigiasi, nepatiria nieko bloga dėl to, kad baigiasi; ir tas, kuris laiku užbaigia šitą darbų eilę, nepatiria blogo. O laiką ir ribą nustato prigimtis, kartais atskira, jeigu [žmogus miršta] senatvėje, o apskritai visumos prigimtis, dėl kurios atskirų dalių keitimosi pasaulis visada išlieka jaunas ir stiprus. Tai, kas naudinga visumai, visada yra gražu ir tinkama. Taigi gyvenimo pabaiga niekam nėra nei blogis, nei gėdingas dalykas, jeigu ji nepriklauso nuo mūsų valios ir neprieštarauja visuomenės labui; ji yra netgi gėris, jeigu yra savalaikė, atitinka visumos prigimtį ir yra jai naudinga. Taigi dievo įkvėptasis yra tas, kuris eina dievo nurodytu keliu ir elgiasi pagal jo valią.

24. Laikykis šių trijų taisyklių: ką darai, daryk apgalvojęs ir taip, tarsi tai darytų pats teisingumas; dėl išorinių įvykių, [atmink], kad juos lemia arba atsitiktinumas, arba apvaizda; nereikia nei pykti ant atsitiktinumo, nei kaltinti apvaizdos. Antra, [stebėk], kokia yra kiekviena būtybė nuo prasidėjimo iki tol, kai įgyja sielą, ir nuo tol, kai įgyja sielą, iki tol, kai ją atiduoda; iš ko ji susideda ir į ką suyra. Trečia, jeigu staiga pakiltum į orą ir iš viršaus pažvelgtum į žmonių darbus ir jų įvairovę, paniekintum juos, galėdamas stebėti visas tas būtybes, kartu gyvenančias ore ir eteryje; ir, kad ir kiek kartų pakiltum į viršų, visada matysi tuos pačius vaizdus, panašius vienas į kitą ir laikinus. O juk tuo mes didžiuojamės!

25. Atmesk savo įsitikinimą, ir tu išgelbėtas. Kas tau kliudo jį atmesti?

26. Jeigu tu dėl ko nors pyksti, vadinasi, pamiršai, kad viskas vyksta pagal visumos prigimtį ir kad kitų nusikaltimai tavęs neliečia, ir kad visa, kas pasaulyje vyksta, visada taip vyko ir vyks, ir dabar visur vyksta; [pamiršai], kad žmogus yra artimas visai žmonių giminei ir kad juos sieja ne kraujo, ne kilmės, bet proto bendrumas. Pamiršai, kad kiekvieno žmogaus protas yra dievas ir iš dievo atsiradęs; kad niekas neturi nieko savo, bet ir vaikai, ir kūnai, ir sielos yra iš jo atsiradę; kad viskas yra tik mūsų įsitikinimas, kad kiekvienas gyvena tik šią akimirką ir tik ją praranda.

27. Nuolatos prisimink tuos, kurie pernelyg dėl ko nors piktinosi, tuos, kurie pranoko kitus šlove, sėkme, neapykanta ar kitokiomis likimo dovanomis. Paskui paklausk savęs: „Kur dabar visa tai?“ Dūmai, plėnys, mitas, o gal ir mito nėra. Prisimink bet kurį iš jų, pavyzdžiui, Fabijų Katuliną savo dvare, Lucijų Lupą savo soduose, Stertinijų Bajuose, Tiberijų Kaprio saloje, Velijų Rufą[2], – kaip jie gyveno, kokių aistrų buvo kamuojami, kokie niekingi buvo visi jų troškimai; ir pagalvok apie tai, kad kur kas išmintingiau, naudojantis mums duotomis galimybėmis, išlikti teisingam, protingam, nuoširdžiai atsidavusiam dievams. Juk visų nemaloniausias yra tas, kuris po nuolankumu slepia savo puikybę.

28. Tiems, kurie klausia: „Kur tu matei dievus, kuriuos garbini, arba kaip įsitikinai, kad jie yra?“, [atsakau]: „Pirmiausia, jie yra matomi ir paprasta

akimi; be to, savo sielos aš taip pat nemačiau, bet gerbiu ją. Taigi ir apie dievų buvimą sprendžiu iš to, kad patiriu jų jėgą, ir juos garbinu.“

29. Išgelbėsi gyvenimą, jei žiūrėsi, iš ko susideda kiekvienas daiktas, koks jis yra, kokia jo medžiaga ir priežastis, iš visos širdies darysi tai, kas teisinga, ir kalbėsi tiesą. Kas gi pagaliau lieka daryti, jeigu ne mėgautis gyvenimu, dedant vieną gerą darbą prie kito, kad neliktų tarp jų nė mažiausio [tarpelio]?

30. Saulės šviesa viena, nors ji išsisklaido tarp sienų, kalnų ir daugybės kitų daiktų. Viena ir bendroji esmė, nors ji padalyta į daugybę atskirų kūnų. Viena siela, nors ir ji paskirstyta begalei prigimčių ir atskirų pavidalų. Viena ir mąstančioji siela, nors ji taip pat atrodo padalyta. Kitos minėtų dalykų dalys – dvasinės ir kūniškos – nieko nejaučia ir yra svetimos viena kitai, nors jas jungia protingas pradas ir traukia prie to paties. Protas pagal savo prigimtį veržiasi prie to, kas jam artima, susijungia su tuo, ir tas bendrumo siekimas neatskiriamas nuo jo.

31. Ko tu nori? Toliau gyventi? Kitaip sakant, jausti, trokšti, augti, pagaliau mirti, kalbėti, mąstyti? Kas iš viso to tau atrodo vertinga? O jeigu visa tai yra niekingi dalykai, siek paklusti protui ir dievui. Tačiau nesuderinama gerbti dievą ir protą ir sielotis dėl to, ką prarandi mirdamas.

32. Kokia maža neišmatuojamo ir begalinio laiko dalis skirta kiekvienam iš mūsų. Kaip greitai ji išnyksta amžinybėje! O kokia nedidelė visumos esmės dalis! Kokia nedidelė visumos sielos dalis! Kokiame mažyčiame žemės lopinėlyje tu šliau-

žioji! Turėdamas visa tai galvoje, nelaikyk svarbiu nieko kita, išskyrus būtinumą daryti tai, kas atitinka tavo prigimtį, ir susitaikyti su tuo, ką teikia visumos prigimtis.

33. Kaip elgiasi tavo vadovaujantysis pradas? Juk tai – viskas. O visa kita, ar tai priklauso nuo tavo valios, ar nepriklauso, yra tik plėnys ir dūmai.

34. Labiausiai niekinti mirtį skatina tai, kad netgi tie, kurie malonumus laikė gėriu, o skausmą – blogiu, ją niekino.

35. Tam, kuris gėriu laiko vien tai, kas atsitinka laiku, kuriam vis tiek, ar, vadovaudamasis teisingu protu, jis padarė daugiau darbų, ar mažiau, ir kuriam nėra skirtumo, ar ilgiau, ar trumpiau tenka žiūrėti į pasaulį, – tam mirtis nebaisi.

36. Žmogau, tu buvai šios didelės valstybės pilietis; argi tau ne vis tiek, ar buvai juo penkerius, ar šimtą metų? Tai, kas atitinka įstatymus, yra visiems vienoda. Kas čia baisaus, jeigu tau palikti šią valstybę liepia ne tiranas, ne neteisingas teisėjas, bet prigimtis, kuri tave joje įkurdino? Panašiai pretorius pašalina nuo scenos aktorių, kurį buvo priėmęs[1]. „Tačiau aš suvaidinau ne penkis, o tik tris veiksmus." – „Teisybė, tačiau gyvenimo pjesei pakanka ir trijų veiksmų. Jos pabaigą nustato tas, kas ją sukūrė, o dabar suardo; tu nei ten, nei čia niekuo dėtas. Taigi išeik palankiai nusiteikęs, nes ir tas, kuris atleidžia tave, yra tau palankus."

PAAIŠKINIMAI

PIRMA KNYGA

[1] Senelis *Markas Anijus Veras* (Marcus Annius Verus) – Romos senatorius, po tėvo mirties (130 m. po Kr.) įsūnijęs Marką Aurelijų.

[2] Marko Aurelijaus tėvas, taip pat *Markas Anijus Veras*, buvo Romos pretorius.

[3] Marko Aurelijaus motina Domicija Lucila (Domitia Lucilla) buvo Romos senatoriaus Publijaus Kalvizijaus Tulo (Publius Calvisius Tullus) sesuo.

[4] Marko Aurelijaus prosenelis *Lucijus Katilijus Severas* (Lucius Catilius Severus) valdant imperatoriui Hadrianui buvo Romos konsulas bei ėjo kitas aukštas pareigas.

[5] Nežinomas asmuo.

[6] *Žalieji* ir *mėlynieji* – raitelių lenktynių dalyvių pavadinimai pagal drabužių spalvą.

[7] *Palmularijai* ir *skutarijai* – gladiatorių grupės pagal ginklų rūšis: „pailgaskydžiai“ ir „apskritaskydžiai“.

[8] *Diognetas* (Διογνήτος) – dailininkas, Marko Aurelijaus namų mokytojas.

[9] Populiarus tuo metu užsiėmimas. Būdavo rengiamos putpelių peštynės.

[10] *Bakchėjas* (Βάκχειος) – Platono filosofijos šalininkas; *Tandasidas* (Τάνδασις) ir *Markianas* (Μαρκιανός) – nežinomi asmenys.

[11] *Kvintas Junijus Rustikas* (Quintus Iunius Rusticus) – filosofas stoikas, Marko Aurelijaus mokytojas.

[12] *Stola* – iškilmingas prabangus viršutinis drabužis.

[13] *Sinuesa* – miestas Lacijuje netoli Kampanijos.

[14] *Epiktetas* (Επίκτητος, apie 50–apie 130 m.) – romėnų filosofas stoikas.

[15] *Apolonijas* (Ἀπολλώνιος) – filosofas stoikas, Marko Aurelijaus mokytojas.

[16] *Sekstas* – filosofas iš Chaironėjos, Plutarcho anūkas.

[17] *Aleksandras* – graikų kalbos ir literatūros mokytojas iš Frigijos.

[18] *Markas Kornelijus Frontonas* (Marcus Cornelius Fronto, apie 100–166 m.) – žymus Romos oratorius ir rašytojas, Marko Aurelijaus mokytojas.

[19] Platonikas *Aleksandras* – Teofrasto liudijimu, Marko Aurelijaus sekretorius.

[20] *Katulas* (Cina Catullus) – filosofas stoikas, Marko Aurelijaus mokytojas.

[21] *Domicijus* – nežinomas asmuo; *Atėnodotas* – Frontono mokytojas.

[22] *Klaudijus Severas* (Claudius Severus) – peripatetikas, romėnų konsulas, Marko Aurelijaus žento tėvas.

[23] *Publijus Petas Trazėja* (Publius Paetus Thrasea) – respublikos šalininkas, imperatoriaus Nerono priverstas nusižudyti; *Gajus Helvidijus* (Caius Helvidius Priscus) – respublikos šalininkas, imperatoriaus Vespasiano nuteistas mirti; *Markas Porcijus Katonas Jaunesnysis* (Marcus Portius Cato Minor, 95–46 m. pr. Kr.) – atkaklus respublikos šalininkas, nusižudęs pralaimėjus Pompėjui; *Dionas Prusietis* (40–115) – kinikų ir stoikų filosofijos šalininkas, minimas Plutarcho „Paralelinėse biografijose"; *Markas Junijus Brutas* (Marcus Iunius Brutus, 85–42 m. pr. Kr.) – respublikos šalininkas, dalyvavęs pasikėsinime prieš Cezarį ir baigęs gyvenimą savižudybe.

[24] *Klaudijus Maksimas* (Claudius Maximus) – filosofas stoikas, Marko Aurelijaus mokytojas, vėliau buvęs legatu Panonijoje ir prokonsulu Afrikoje.

[25] Turimas galvoje imperatorius *Antoninas Pijus* (Titus Aurelius Antoninus, 86–161 m.), kuris 138 m. įsūnijo Marką Aurelijų.

[26] *Lorijus* – priemiesčio vila, kurioje Antoninas Pijus dažnai lankydavosi ir kurioje 161 m. mirė.

[27] *Lanuvijus, Tuskulas* – nedideli miesteliai netoli Romos.

[28] Seserį *Aniją Lucilą Augustą* (Annia Lucilla Augusta, 149–182 m.) Markas Aurelijus labai mylėjo. Jai jis paliko visą tėvo ir motinos palikimą.

[29] Brolį *Lucijų Aurelijų Verą* (Lucius Aurelius Verus) taip pat įsūnijo Antoninas Pijus. Kai Antoninas mirė, jis valdė valstybę kartu su Marku Aurelijumi.

[30] Markas Aurelijus turėjo tris dukteris ir tris sūnus, iš kurių du mirė. Vidurinysis sūnus *Lucijus Elijus Aurelijus Komodas* (Lucius Aelius Aurelius Commodus Antoninus) valdė Romos valstybę 180–193 m. Savo charakteriu ir gyvenimo būdu buvo visiška tėvo priešingybė.

[31] Nežinomi asmenys.

[32] Žmona *Faustina,* Antonino Pijaus duktė, toli gražu nepasižymėjo tokiomis dorybėmis, kokias Markas Aurelijus jai čia priskiria.

[33] *Gajeta* – miestas Kampanijoje.

[34] *Kvadai* – germanų gentis, gyvenusi dabartinėje Moravijos teritorijoje. *Granas* (dab. Garamas) – Dunojaus intakas.

ANTRA KNYGA

[1] Markas Aurelijus tuo metu buvo 50 metų.

[2] Daugelis stoikų buvo prieš pernelyg didelį knygų skaitymą. Seneka sakė, jog gilintis į save yra svarbiau negu „graužti knygas".

[3] *Teofrastas* (θεόφραστος, 371–287 m. pr. Kr.) – Aristotelio mokinys ir sekėjas, rašęs filosofijos, retorikos, botanikos, literatūros mokslo veikalus.

[4] Senovės graikų poeto *Pindaro* (Πίνδαρος, 522 ar 518–446 m. pr. Kr.) žodžiai, kuriuos cituoja Platonas „Teaitete" (173 e).

[5] *Monimas Sirakūzietis* (Μόνιμος, IV a. pr. Kr.) – Diogeno mokinys.

[6] Pasaulio sandara prilyginama valstybės struktūrai.

TREČIA KNYGA

[1] *Karnuntas* – miestas Panonijoje. Karo su markomanais – germanų gentimi – metu (170–174) ten buvo Marko Aurelijaus žiemos stovykla.

[2] *Hipokratas* (Ἱπποκράτης, 460–apie 377 m. pr. Kr.) – vienas žymiausių senovės Graikijos gydytojų.

[3] *Chaldėjai* – senovės Babilonijos žyniai, garsėję astrologija ir pranašavimais.

[4] *Aleksandras Makedonietis* (Ἀλέξανδρος, 356–323 m. pr. Kr.) – Makedonijos karalius, sukūręs milžinišką helenistinę monarchiją. *Gnėjus Pompėjus Didysis* (Cnaeus Pompeius Magnus, 106–46 m. pr. Kr.) – žymus romėnų politikas ir karo vadas; *Gajus Julijus Cezaris* (Gaius Iulius Caesar, 102 ar 100–44 m. pr. Kr.) – žymus romėnų valstybės veikėjas, karvedys, rašytojas.

[5] *Herakleitas Efesietis* (ʻΔΗράκλειτος, apie 544–apie 483 m. pr. Kr.) – senovės graikų filosofas. Kaip rašo Diogenas Laertijas (IX, 3), vandenligę Herakleitas bandė išsigydyti įsikasdamas į karvės mėšlą.

[6] *Demokritas Abderietis* (Δημόκριτος, 460–370 m. pr. Kr.) – senovės graikų filosofas materialistas. Pasakojama, kad jis miręs nusigyvenęs, artimųjų išlaikomas. Vis dėlto Marko Aurelijaus pasakymas „užėdė utėlės“ yra aiškiai perdėtas.

[7] *Sokratas* (Σωκράτης, 469–399 m. pr. Kr.) – senovės graikų filosofas, mokęs atėniečius teisingo, dorybingo gyvenimo ir už tai nuteistas mirti.

[8] *Falaridas* (Φάλαρις) – Sicilijos tiranas, valdęs IV a. pr. Kr. ir garsėjęs dideliu žiaurumu; *Klaudijus Cezaris Augustas Neronas* (Claudius Caesar Augustus Nero,

37–68 m.) – Romos imperatorius (nuo 54 m.), garsėjęs žiaurumu, ekscentriškais poelgiais.

KETVIRTA KNYGA

[1] Neaiški vieta. Kai kurie tyrinėtojai čia mano esant κατὰ τὸν ἀγαθόν – pagal gerą žmogų, kaip tinka geram žmogui; kiti – κατὰ τὸν Ἀγάθωνα – pasak Agatono, kaip sako Agatonas.

[2] T. y. materiją ir formą (εἰς τὸ ὑλικὸν καὶ εἰς τὸ αἰτιῶδες).

[3] Iš Aristofano komedijos „Kaimiečiai". *Kekropas* – Atėnų įkūrėjas, pirmasis Atėnų karalius.

[4] Turimi galvoje kinikai, kurie niekino materialias vertybes ir gyvenimo patogumus.

[5] *Titas Flavijus Vespasianas* (Titus Flavius Vespasianus, 9–79 m.) – Romos imperatorius 69–79 m.

[6] *Markas Ulpijus Trajanas* (Marcus Ulpius Traianus, 53–117 m.) – Romos imperatorius 98–117 m.

[7] *Markas Furijus Kamilas* (Marcus Furius Camillus) – romėnų karvedys, pasižymėjęs karuose su galais; *Cezonas* (Caeso) – garsios romėnų aristokratų giminės atstovas; *Valerijus Voluzas* (Valerius Volusus, IV a. pr. Kr.) – kaimyninių Romos genčių nugalėtojas; *Manijus Kurilas Dentatas* (Manius Curilus Dentatus) – Romos konsulas, nugalėjęs III a. pr. Kr. sabinus ir samnitus.

[8] *Publijus Kornelijus Scipionas Afrikietis* (Publius Cornelius Scipio Africanus, apie 235–apie 183 m. pr. Kr.) – Romos karvedys, pasižymėjęs karuose su pūnais. *Markas Porcijus Katonas* (Marcus Porcius Cato, 234–149 m. pr. Kr.) – žymus Romos politikas, oratorius, rašytojas, dalyvavęs karuose su pūnais.

[9] *Gajus Julijus Cezaris Oktavianas Augustas* (Augustus, 63 m. pr. Kr. – 14 m. po Kr.) – Romos imperatorius 31 m. pr. Kr.–14 m. po Kr.; *Publijus Elijus Hadrianas*

(Publius Aelius Hadrianus, 76–138 m.) – Romos imperatorius 117–138 m.; *Antoninas* – žr. Pirmos knygos 25 paaiškinimą.

[10] *Klotė* – senovės graikų mitologijoje viena iš moirų, likimo deivių.

[11] *Helika* – miestas Achajoje, žuvęs per žemės drebėjimą 373 m. pr. Kr.; *Pompėjai, Herkulanėjas* – Italijos miestai, žuvę išsiveržus Vezuvijaus vulkanui 79 m.

[12] Nežinomi asmenys.

PENKTA KNYGA

[1] *Asklepijas* (gr. Ἀσκληπιός, lot. Aesculapius) – senovės graikų mitologijoje gydymo dievas, Apolono ir nimfos Koronidės sūnus.

[2] Neišlikusios *Menandro* (Μένανδρος, apie 343–apie 291 m. pr. Kr.) komedijos fragmentas.

[3] Manoma, jog tai Epikteto posakis.

[4] Čia Markas Aurelijus turi galvoje patarlę, pasak kurios, trys dalykai gena žmogų iš namų: dūmai, kiauras stogas ir vaidinga žmona.

[5] *Homeras.* Odisėja, IV, 690. (A. Dambrausko vertimas.)

[6] *Hesiodas.* Darbai ir dienos, 199. (J. Dumčiaus vertimas.)

[7] Tekstas originale praleistas.

ŠEŠTA KNYGA

[1] *Kratas* (IV–III a. pr. Kr.) – senovės graikų filosofas kinikas, poetas. Jo žodžiai apie Platono mokinį *Ksenokratą* (Ξενοκράτης, 396–314 m. pr. Kr.) nėra žinomi.

[2] *Ato kalnas* – aukščiausias kalnas Makedonijoje.

[3] *Chrisipas Solietis* (Χρύσιππος, apie 280–apie 208 m. pr. Kr.) – senovės graikų filosofas stoikas, teigęs, jog komedijoje turi būti ir prastų eilių, kaip kontrasto geroms eilėms.

[4] *Filistionas* – senovės graikų poetas komikas, Sokrato amžininkas. *Foibas* ir *Origanionas* – nežinomi asmenys.

[5] *Eudoksas Knidietis* (Εὔδοξος, apie 408–apie 355 m. pr. Kr.) – Platono mokinys, matematikas, geografas, astronomas; *Hiparchas* (Ἵππαρχος, apie 190–125 m. pr. Kr.) – senovės graikų matematikas ir astronomas; *Archimedas Sirakūzietis* (Αρχιμήδης, apie 287–212 m. pr. Kr.) – žymus senovės graikų mokslininkas, matematikas, fizikas.

[6] *Menipas Gadarietis* (Μενιππος, III a. pr. Kr.) – senovės graikų filosofas kinikas, poetas.

[7] *Litra* – romėnų svorio vienetas – svaras, lygus 327,45 g.

SEPTINTA KNYGA

[1] „Narys" senovės graikų k. – μέλος, o „dalis" – μέρος.

[2] Šio posakio šaltinis nežinomas.

[3] *Platonas.* Valstybė, VI, 486 a-b.

[4] Manoma, jog tai senovės graikų filosofo *Antisteno Atėniečio* (Αντισθένης, apie 435–370 m. pr. Kr.), kinikų mokyklos įkūrėjo, žodžiai, cituojami Epikteto „Pokalbiuose", IV, 6, 20.

[5] Iš neišlikusios Euripido tragedijos „Belerofontas".

[6] Šio posakio šaltinis nežinomas.

[7] Iš neišlikusios Euripido tragedijos „Hipsipilė".

[8] Šio posakio šaltinis nežinomas.

[9] Iš Aristofano komedijos „Acharniečiai".

[10] *Platonas.* Sokrato apologija, 28 b.

[11] Ten pat, 28 d.

[12] *Platonas.* Gorgijas, 512 d.

[13] Išlikusiuose Platono raštuose tokių žodžių neaptikta.

[14] Iš neišlikusios Euripido tragedijos „Chrisipas".

[15] *Euripidas.* Maldautojos, 1110.

[16] Citatos šaltinis nenustatytas.

[17] Originale tekstas nutrūksta.

[18] Platono žodžiai, cituojami Epikteto „Pokalbiuose", I, 28, 4; II, 22, 37.

[19] *Epikūras Samietis* ('Επίκορος, 341–270 m. pr. Kr.) – senovės graikų filosofas materialistas, daug dėmesio skyręs gyvenimo problemoms.

[20] *Telaugas* – Pitagoro sūnus, garsėjęs susivaldymu bei niekinamu požiūriu į savo išorę.

[21] Turimas galvoje epizodas, Platono aprašytas „Sokrato apologijoje", 32 c-e.

AŠTUNTA KNYGA

[1] T. y. Gajus Julijus Cezaris.

[2] *Diogenas Sinopietis* (Διογένης, apie 404–323 m. pr. Kr.) – senovės graikų filosofas kinikas.

[3] *Ana Lucila* (Anna Lucilla) – Marko Aurelijaus duktė, Lucijaus Aurelijaus Vero žmona.

[4] *Maksimas* – Marko Aurelijaus mokytojas; *Sekunda* – jo žmona.

[5] *Epitinchanas, Diotimas* – nežinomi asmenys.

[6] *Faustina* – imperatoriaus Antonino Pijaus antroji žmona.

[7] *Kaninijus Celeris* (Caninius Celer) – senovės graikų retorius ir filosofas, Marko Aurelijaus mokytojas.

[8] *Charakas Pergamietis* – imperijos laikų senovės graikų filosofas, istorikas, žynys.

[9] Tikriausiai turimas galvoje *Demetrijas Sunietis* (I a. po Kr.), filosofas kinikas.

[10] *Eudemas Rodietis* (IV a. pr. Kr.) – Aristotelio mokinys, filosofas, gydytojas, matematikas, astronomas.

[11] *Markas Vipsanijus Agripa* (Marcus Vipsanius Agrippa, apie 63–12 m. pr. Kr.) – imperatoriaus Augusto draugas, žymus romėnų karvedys ir valstybės veikėjas.

[12] *Arėjas Aleksandrietis* (Αρειος) – filosofas, gramatikas, imperatoriaus Augusto rūmų gydytojas.

[13] *Gajus Cilnijus Mecenatas* (Gaius Cilnius Maecenas, tarp 74 ir 64–8 m. pr. Kr.) – artimas Augusto draugas, žymių Romos poetų (Vergilijaus, Horacijaus, Propercijaus) globėjas.

[14] *Pantėja* – Lucijaus Vero mylimoji.

[15] *Pergamas, Chabrijas* – plačiau nežinomi asmenys.

[16] Tai klaidinga etimologija, kurią stoikai perėmė iš Chrisipo.

DEVINTA KNYGA

[1] Aliuzija į Homero „Odisėjos“ XI giesmę, kuri pavadinta „Numirėlių šalis“.

[2] Platono valstybė – tai idealas, modelis tobulos valstybės, kurios tikslas – dvasinė ir materialinė piliečių gerovė ir kuri vadovaujasi proto ir teisingumo kriterijais.

[3] *Filipas II* (apie 382–336 m. pr. Kr.) – Makedonijos karalius, Aleksandro Makedoniečio tėvas.

[4] *Demetrijas Falerietis* (Δημήτριος, apie 360–apie 280 m. pr. Kr.) – Atėnų valdovas, rašytojas, istorikas, filosofas.

DEŠIMTA KNYGA

[1] Tekstas šioje vietoje įvairuoja. Tyrinėtojai pateikia tokius galimus žodžius: μῖμος – vaidyba, pamėgdžiojimas; μῖσος – neapykanta, pasibjaurėjimas; λοιμός – maras; λιμός – badas.

[2] *Sarmatai* – gentys, gyvenusios tarp Dunojaus ir Kaspijos jūros, su kuriomis romėnai susidūrė kare prieš kvadus ir markomanus.

[3] Neaiški vieta. Galimi tokie atvejai: ἐν πορείᾳ – kelionėje, žygyje; ἐν ὄρει – ant kalno; ἐν ὅρῳ – ant ribos.

[4] Euripidui priskiriami žodžiai, kuriuos cituoja Aristotelis „Nikomacho etikoje“, I, 8.

[5] Platonas „Teaitete" (17 d-e) aiškina, jog tirano arba valdovo gerovė mažai kuo skiriasi nuo neišmanėlio piemens gerovės.

[6] Visi čia išvardyti asmenys yra daugiau ar mažiau žinomi antikos filosofai. *Eufratą* mini Epiktetas ir Plinijus; *Alkifrontas* – senovės graikų sofistas; *Kritonas* – Sokrato mokinys ir draugas.

[7] *Homeras.* Iliada, VI, 147, 149. (A. Dambrausko vertimas.)

[8] Ten pat, VI, 148.

VIENUOLIKTA KNYGA

[1] *Kitaironas* – kalnas Bojotijoje, skirtas Dzeusui ir Apolonui. „O Kitairone!" – sušuko karalius Oidipas, sužinojęs apie savo padarytų nusikaltimų baisumą (*Sofoklis.* Oidipas karalius, 1391).

[2] *Fokionas* (Φωκίων, IV a. pr. Kr.) – Atėnų valdovas, Demosteno priešininkas. Pasakojama, jog, pasmerktas mirti ir išgėręs taurę nuodų, jis įsakė sūnui niekada už jį nekeršyti.

[3] Aliuzija į vieną Ezopo pasakėčią, perpasakotą Horacijaus („Satyros", II, 6, 79–117).

[4] *Lamijos* – senovės graikų mitinės pabaisos, ryjančios vaikus ir mintančios jų krauju.

[5] *Perdikas* (V a. pr. Kr.) – Makedonijos karalius. Pasak kitų šaltinių, Sokratą į karaliaus rūmus kvietęs Perdiko sūnus Archelajas.

[6] *Efesiečiai* – filosofo Herakleito mokiniai.

[7] Šio posakio šaltinis nežinomas.

[8] *Homeras.* Odisėja, IX, 413. (A. Dambrausko vertimas.)

[9] Žr. *Hesiodas.* Darbai ir dienos, 186–189.

[10] Žr. *Epiktetas.* Pokalbiai, III, 24.

[11] Ten pat, III, 24.

[12] Ten pat, III, 24.

[13] Ten pat, III, 22.
[14] Žr. *Epiktetas.* Vadovėlis.
[15] Žr. *Epiktetas.* Pokalbiai, I, 22.
[16] Šios citatos šaltinis nenustatytas.

DVYLIKTA KNYGA

[1] *Empedoklis Akragantietis* (Ἐμπεδοκλῆς, apie 490–430 m. pr. Kr.) – senovės graikų filosofas materialistas.

[2] *Fabijus Katulinas* – romėnų konsulas Hadriano valdymo metais; *Tiberijus* (Tiberius Claudius Nero, 42 m. pr. Kr.–37 m. po Kr.) – Romos imperatorius (14–37), paskutinius gyvenimo metus praleidęs Kaprio saloje. *Stertinijus* – romėnų karvedys Tiberijaus valdymo metais. *Lucijus Lupas, Velijus Rufas* – nežinomi asmenys.

[3] Imperijos laikais Romos pretorius rūpinosi teatro vaidinimų ir žaidynių organizavimu.

MARKAS AURELIJUS – VALDOVAS IR FILOSOFAS

Valios laisvė, sąžinė, kančios prasmė ir galia, tiesos, gėrio, grožio įžvalga, viltis ir susitaikymas – visa tai visada jaudino ir tebejaudina žmogų. Žvelgiant į šių amžinųjų egzistencijos klausimų ištakas, dėmesį patraukia antikinė stoicizmo filosofija. Stojišku vadiname tvirtą, ištvermingą, varguose ir džiaugsmuose dvasinės pusiausvyros neprarandantį žmogų. Šia prasme stoicizmas bene giliausiai įsismelkė į kultūros atmintį, visais laikais daugiau ar mažiau veikdamas žmogaus mąstymą. Atsiradęs III a. pr. Kr., tolydžio keisdamasis, stoicizmas gyvavo ištisus devynis amžius, kol VI a. jį galutinai įveikė krikščionybė, beje, perėmusi daugelį jo požiūrių ir doktrinų. Paskutinis žymus stoicizmo filosofijos atstovas, šiandien virtęs gyva ir jaudinančia Europos legenda, yra Markas Aurelijus, Romos imperatorius, palikęs po mirties filosofinių užrašų rinkinį „Sau pačiam" – vienatvės ir didvyriškų pastangų įveikti ją vaisių.

Markas Aurelijus gimė 121 m. balandžio 26 d. Romoje. Tėvas anksti mirė. Berniuką įsūnijo ir jo auklėjimu rūpinosi senelis Markas Anijus Veras, Romos miesto pretorius, artimai bendravęs su imperatoriumi Publijumi Elijumi Hadrianu (76–138). Tai buvo kultūringas žmogus, padaręs gilų įspūdį būsimam filosofui, ir šis iki gyveni-

mo pabaigos minėjo jį, kaip ir motiną Domiciją Lucilą, su meile ir pagarba. Taurios vaiko savybės patraukė imperatoriaus Hadriano dėmesį. Jo ir senelio globojamas, Markas Aurelijus (tuo metu jis dar tebesivadino Marku Anijumi Veru) gavo puikų išsilavinimą. Jis gerai susipažino su graikų ir lotynų gramatika, filosofija, teise, mokėsi piešimo. Didelį poveikį jam padarė žymus to meto retorius Markas Kornelijus Frontonas (Fronto), o vėliau, brandesniame amžiuje, filosofas Kvintas Junijus Rustikas. Pastarojo paskatintas, Markas Aurelijus su dideliu užsidegimu atsidėjo stoikų, visų pirma Epikteto (apie 50–130 m.), filosofijos studijoms.

Savo įpėdiniu imperatorius Hadrianas buvo numatęs Lucijų Cejonijų Komodą. Kai šis netikėtai mirė, nauju įsūniu ir sosto paveldėtoju jis pasirinko Marko Antonijaus dėdę Antoniną Pijų, pateikęs sąlygą, kad šis įsūnys ir padarys paveldėtojais Marką Aurelijų ir mirusiojo sūnų Lucijų Verą. Tokia perspektyva mažino Marko Aurelijaus galimybes studijuoti filosofiją, kreipė jį politinės veiklos linkme. 138 m. Antoninas Pijus įsūnijo Marką Aurelijų, o 145 m. išleido už jo dukterį Faustiną. 161 m., kai Antoninas Pijus mirė, Markas Aurelijus tapo imperatoriumi. Jis pasivadino Cezariu Marku Aurelijumi Antoninu Augustu. Vienas iš pirmųjų jo aktų – pirmas toks atvejis Romos istorijoje – buvo valdžios pasidalijimas su įbroliu Lucijumi Veru: šis tapo antruoju imperatoriumi. Tai, be abejo, buvo teisinga, bet nedaug ką pakeitė: pagrindinę valstybės naštą teko nešti jam pačiam.

Valdyti Markui Aurelijui buvo nelengva. Pačia tikrąja prasme jam teko gelbėti imperiją nuo katastrofos. 162–166 m. vyko karas su partais. Nusiųsta į rytus kariuomenė atrėmė partų puolimą, bet jai grįžtant išplatintas po imperiją maras ištisą dešimtmetį kirto jos gyventojus. 166 m. prasidėjo ilgi ir varginantys karai su besiveržiančiomis iš šiaurės germanų ir sarmatų gentimis – markomanais, kvadais, jazigais. Devynerius metus tęsėsi kovos prie Dunojaus, kol imperatoriui pavyko įveikti barbarus ir sudaryti su jais taiką. 175 m., pasinaudojęs gandu apie Marko Aurelijaus mirtį, pakėlė maištą rytų provincijų valdytojas Kasijus Avidijus. Imperiją niokojo badas, stichinės nelaimės, ekonominė suirutė.

Sunkumai ir nelaimės nepalaužė Marko Aurelijaus, kurio politinės veiklos aukščiausi principai buvo žmoniškumas ir valdinių gerovė. Kiek leido galimybės, jis tobulino įstatymus, švelnino papročius, – pavyzdžiui, mėgino uždrausti gladiatorių kautynes ir tuo sukėlė liaudies nepasitenkinimą. Nors daugelio sumanymų jam nepavyko įgyvendinti, bet, kartą paskelbti, jie virto moraline norma, ilgus amžius veikusia Europos tautų sąmonę ir gyvenimo tradicijas.

177 m., sustiprinęs padėtį rytuose, Markas Aurelijus atnaujino karą su kvadais ir markomanais. Karas baigėsi romėnų pergale, bet Markas Aurelijus nebepasinaudojo jos vaisiais. 180 m. kovo 17 d. jis mirė, pakirstas maro, stovykloje prie Vienos.

Po Marko Aurelijaus mirties buvo rasti jo užrašai graikų kalba „Sau pačiam“ (Εἰς ἑαυτόν). Vienų tyri-

nėtojų nuomone, tai medžiaga stambiam veikalui, kurio autorius nebespėjo parašyti. Kitų nuomone, tai asmeniški monologai, užrašyti nemigo valandomis Dunojaus žygių metu ir skirti sau pačiam – apmąstymų išvados. Užrašus sudaro 12 knygų. Pirma knyga parašyta apie 168–169 m. kvadų krašte (dabartinėje Moravijoje), antra – apie 171–172 m. Karnunte (Panonijoje), kitos – vėlesniu metu.

Filosofija, išdėstyta šiuose užrašuose, patraukia ne tiek originalumu, kiek stipria įtaiga, ypač kai kalbama apie žmogaus padėtį pasaulyje. Už sudrausmintos Marko Aurelijaus teiginių logikos justi jausminga prigimtis, kitokios žmogaus dalios gyvenime ilgėjimasis. Filosofas smerkė save už tai, ne kartą pabrėždamas, kad negalima pasiduoti nuvedančiai į šalį vaizduotei ir vidiniams impulsams, bet kaip tik nesąmoninga jausmo ir minties prieštara, vaizdingai, aforistiškai kalbanti apie žmogaus dvasios polėkį ir ją varžančias ribas, yra gyviausia ir patraukliausia jo filosofijos savybė.

Koks lietuvių kultūros sąlytis su šiuo filosofu, kuriam likimas skyrė jaustis bejėgiam, valdant galingą pasaulio valstybę? Ar apskritai galimas toks klausimas, turint galvoje nuotolį, skiriantį veržlią ir racionalią Romos imperiją, kadaise civilizavusią Europą, ir mažytę prie Baltijos prisiglaudusią Lietuvą?

Sunku tikėtis, kad Markas Aurelijus būtų ką nors girdėjęs apie Lietuvą tuo metu, kai paties Lietuvos vardo, regis, dar nebuvo. Dar mažiau vilties, kad tuometinių baltų – dabartinių lietuvių

ir latvių protėvių – sąmonėje būtų viskėjusi kokia nors, tegu ir visai neryški, imperatoriaus asmenybės ar juo labiau jo filosofinių samprotavimų refleksija. Panašų traukia panašus, – kadaise tvirtino Aristotelis, o kas, be panašumo stokos, galėjo būti bendra baltams ir romėnams II amžiuje? Ir vis dėlto baltų pažintis su Marku Aurelijumi yra sena. Tai liudija Marko Aurelijaus laikais kaldintos Romos monetos, kurių gana daug rasta II–III a. baltų kapinynuose Palangoje, Rūdaičiuose, Pryšmančiuose, Naukaimio piliakalnyje ir kitose vietose. Pažinties tąsos reikėjo laukti net septyniolika amžių, kol 1893 m. P. Vileišis (Romojus) išleido Bitėnuose nedidelę šviečiamojo pobūdžio knygelę „Anekdotai, iszsitarimai ir patarlēs isz gyvenimo senovēs Grekonu bei Rymijonu". Perdėm populiaria forma joje, šalia kitų žymių antikos asmenybių, supažindinama ir su Marku Aurelijumi, pateikiama keletas jo aforizmų. Šiandien toks pažinties atnaujinimas kelia šypseną, bet regis, tai buvo pirmieji Marko Aurelijaus žodžiai, pasakyti lietuvių kalba.

Gilesnė ir nuoseklesnė lietuvių visuomenės pažintis su Marko Aurelijaus filosofija prasidėjo XX a. antroje pusėje, kai išaugo dėmesys filosofijos klasikai, ūgtelėjo filosofavimo kultūra. Tai skatina į keliamą klausimą pažvelgti kitu aspektu – kuo šiandien mums įdomi Marko Aurelijaus filosofija? Kur glūdi jos patrauklumo paslaptis, jei per tiek amžių daug kas iš to, kuo rėmėsi ir ką teigė Markas Aurelijus, tapo nebetikra ir sąlygiška, bet vis dėlto tebetraukia mūsų mintis ir tebejau-

dina vaizduotę, akindami ją naujoms idėjoms ir sumanymams?

Pradinių nuostatų, su kuriomis leidžiasi į kelią kiekvienas filosofas, tikslas – suprasti ir paaiškinti objektyvią būties tėkmę, rasti žmogaus ir pasaulio vienovę, atsakyti, kurie žmogaus tikslai yra teisingi ir kurie neatitinka jo, kaip žmogaus, prasmės ir vardo. Marko Aurelijaus filosofija tiesiogiai susijusi su šiais klausimais. Jos svorio centrą sudaro etika, tiksliau – gėrio problema, samprotavimai apie tai, koks turi būti žmogus pasaulyje, kuris nepavaldus jam, iš anksto nulemtas, kintantis ir visada tas pats.

Gyvenimas harmoningas tada, kai žmogaus valia nukreipta į tikslus, kurie kartu yra ir objektyvaus pasaulio, t. y. gamtos ir visuomenės, tikslai, teigia Marko Aurelijaus filosofija. Tačiau harmonijos turi būti siekiama per vidinį asmenybės tobulėjimą, per laisvą individualų būtinybės suvokimą. Iš čia – įsakmus reikalavimas įsigilinti į save, sutramdyti aistras ir pomėgius, paklusti protui, kuris, būdamas dieviškosios pasaulio ugnies dalis, yra šviesusis žmogaus pradas, jo poelgių ir sprendimų vadovas. Protingos būtybės lemtis – būti dorai, vadinasi, elgtis taip, kaip skirta prigimties, gerbti dievus, mylėti žmones, būti teisingai ir gerai. Dvasinis tobulėjimas siekiant dorybės ir išminties yra toji Marko Aurelijaus žmogaus idealo nuostata, kuri tebežavi ir dabar. Štai ką kalba filosofas: „Prisitaikyk prie tų dalykų, kuriuos tau skyrė likimas; o žmones, su kuriais esi susijęs, mylėk, bet nuoširdžiai“ (VI, 39). „Įsigilink į save; ten slypi gėrio šaltinis, ir jis niekada neišseks, jeigu

tu nuolatos skverbsies gilyn“ (VII, 59). „<...> nelaikyk svarbiu nieko kita, išskyrus būtinumą daryti tai, kas atitinka tavo prigimtį, ir susitaikyti su tuo, ką teikia visumos prigimtis“ (XII, 32). „Kol gyveni, kol įmanoma, būk geras“ (IV, 17). „Visą laiką žiūrėk, kad būtum laisvas, palankus kitiems, paprastas ir kuklus“ (VIII, 51). „<...> neleisk jam (t. y. vadovaujančiajam pradui. – *R. S.*) vergauti, neleisk, kad jis būtų tampomas kaip lėlė savanaudiškų troškimų, kad pyktų ant savo likimo ir bijotųsi ateities“ (II, 2). „Keičiasi tik tai, ką įgijai pats, o ne tai, ką tau davė tave pagimdžiusi motina“ (X, 7). „<...> išeik palankiai nusiteikęs, nes ir tas, kuris išleidžia tave, yra tau palankus“ (XII, 36).

Dvasinis tobulėjimas nėra savitikslis. Tobulindamas save, žmogus tobulina ir visuomenę, tačiau jis neįgyja teisės primesti kitiems savąjį tobulumo supratimą. Markas Aurelijus – už laisvą žmogaus apsisprendimą, už valią siekti gėrio ir išminties. Jis nepriešina individo visuomenei, bet atvirkščiai – pabrėžia jo, kaip visuomenės nario, vertę, nurodo, jog žmogaus pareiga yra padėti kitiems žmonėms nepaisant padėties, kilmės, įsitikinimų ir gyvenimo būdo skirtumų. Būtina vadovautis tiesa, kuri priimtina visiems. Žmonės yra bendros valstybės – pasaulio – piliečiai, jie gimę vienas kitam, teigia filosofas. „Ginčijamasi ne dėl niekų, bet dėl to, ar būti bepročiu, ar ne“, – primena jis Epikteto žodžius (XI, 38). Argi toks apeliavimas į žmonių – vienos planetos gyventojų – solidarumą ir atsakomybę nėra aktualus ir dabar, kai svarbiausias

žmonijos rūpestis yra gebėjimas suprasti, padėti ir sugyventi vieniems su kitais?

Dvasinio tobulėjimo nuostata susijusi su stojiško išminčiaus idealu, kuriuo vadovaujasi Markas Aurelijus, o realią žmogaus būtį jis regi esant visiškai kitokią – ji nyki ir beviltiška. „Žmogaus gyvenimo laikas – tik akimirka, jo esmė – nuolatinis tekėjimas, pojūčiai – migloti, viso kūno sandara – pasmerkta suirti, siela – klaidžiojanti, likimas – neįžvelgiamas, šlovė – nepastovi. Trumpai sakant, visa, kas priklauso kūnui, yra kaip tekanti upė, o tai, kas priklauso sielai, yra sapnas ir migla. Mūsų gyvenimas – tai kova ir klaidžiojimas svetimame krašte, pomirtinė šlovė – užmarštis" (II, 17). Žmogus gyvenime neturi jokios alternatyvos, išskyrus tą menką laimės iliuziją, kurią teikia atlikta pareiga. Viskas iš anksto sąlygota ir numatyta, viskas plaukia griežta ir nepakeičiama priežastingumo vaga. Kiekviena dalelė, taip pat ir žmogus, atėjus skirtam laikui, pavirsta kita dalele, o ši – vėl kita, ir taip iki begalybės. Teikti kam nors reikšmę tame pro šalį plaukiančių įvykių sraute yra tas pat, kaip bandyti pamilti pralekiančius paukščius: akimirka, ir jie jau išnyko iš akių (VI, 15).

Vargu ar mintys apie žmogaus gyvenimo menkumą ir laikinumą gali būti populiarios mūsų laikais, kai labiau vertinama tai, kas realu ir naudinga. O kas gali būti realiau už patį žmogų ir naudingiau už jo egzistencijos priemones? Šiuo atžvilgiu Marko Aurelijaus samprotavimai tolimi tiesoms, prie kurių esame pripratę, jie skaudžiai susikerta

su šiuolaikine sąmone, įpratusia suvokti save kaip gamtos išsivystymo viršūnę, evoliucijos žiedą. Žmogus, kaip rodo XX a. civilizacija, iš tikrųjų gali daug, jis daug pasiekė ir dar daugiau pasieks. Bet už didybę brangiai sumokama. Žmogus kenčia dėl savo netobulumo, jį kankina mirties baimė. Marko Aurelijaus filosofija tuo ir stipri, kad, nepuldama į mistiką ir abstrakčias spekuliacijas, stengiasi palaikyti žmogų ten, kur jis silpniausias. Ji padeda jam suvokti, jog net ir genialiausias protas negali ištrūkti iš to, kame jis įsižiebė ir kas dega jame, virsdamas idėjomis ir valia. Pats iš savęs, t. y. iš savo gamtiškojo lukšto, žmogus niekada neišsivaduos. Tarp didingų žmogaus užmojų ir kasdienės jo būties privalo būti pusiausvyra, natūralų augimą puoselėjantis ryšys. Kas neatitinka prigimties, tolygu savižudybei.

Distancija, iš kurios Markas Aurelijus žvelgia į žmogų, yra visata. Etika jo samprotavimuose susipina su kosmologija, nors pastaroji, tyrinėtojų nuomone, nepasižymi didesniu savitumu ir yra pagrįsta tradicinėmis stoicizmo kosmologijos doktrinomis. Pasaulį (pasaulio ir visatos sąvokos Markui Aurelijui yra sinonimai) valdo logas, t. y. visuotinis reiškinių ryšys, universalus dėsningumas, pasireiškiantis viso to, kas yra, sąveika ir kitimu. Logą kuria pasaulio protas – Dievas, kuris kartu yra aktyvusis materijos pradas, individualios sąmonės ir valios šaltinis. Pasaulis panašus į valstybę, gyvuojančią pagal nustatytą santvarką; viskas pasaulyje vyksta pagal pasaulį valdančio proto valią, teigia filosofas

(IV, 4; VI, 40). Žmonės yra pavaldūs logui, kaip ir visa esatis, iš jo jie gauna protą, paskirtį ir likimą. Pasaulio protas ir žmogaus protas yra bendros dieviškos kilmės, po žmogaus mirties jie vėl susilieja į viena. „Atsiradai kaip [pasaulio] dalis ir vėl išnyksi tame, kas tave sukūrė; teisingiau, pasikeisi ir būsi grąžintas kuriančiajam protui“ (IV, 14).

Protas, kaip jį supranta Markas Aurelijus, gali būti tapatinamas su dvasia. Protu žmogus išsiskiria iš kitų būtybių, jam vienam iš mirtingųjų suteikta mąstymo galia. Kitą – materialiąją – žmogaus dalį sudaro kūnas ir siela. „Kūnui būdingi pojūčiai, sielai – troškimai, protui – sprendimai“ (III, 16). Išmintimi pagrįsta žmogaus laisvė, o ji yra pati giliausia ir dvasingiausia žmogaus jungtis su visuma. „Tai, kas naudinga visumai, visada yra gražu ir tinkama“, – sako Markas Aurelijus (XII, 23). Visų jo samprotavimų pradžios taškas yra tikėjimas, kad žmogus ir visuma – vieningi, kad tarp visatos ir moralinių žmogaus siekimų egzistuoja nuolatinis neišardomas ryšys.

Marko Aurelijaus filosofija paprastai laikoma antikos pasaulį apėmusios didelės dvasinės krizės apraiška. „Lygindami toną, kuriuo kalba Markas Aurelijus, su R. Bekono (Bacon), D. Loko (Locke), Ž. A. Kondorsė (Condorcet) tonu, juntame skirtumą tarp nuovargio amžiaus ir vilties amžiaus. Vilties amžiuje lengvai pakeliamas didžiausias blogis ir nelaimės, nes sąmonė sako, jog tai laikina ir praeis. Nuovargio amžiuje netgi tikriausios vertybės praranda savo žavesį“, – yra pažymėjęs

anglų filosofas B. Raselas (Russell)[1]. Tą patį tvirtina ir rusų filosofas A. Losevas, kuris nurodo, kad žmogaus menkumo ir priklausomybės nuo Dievo apvaizdos idėja yra taip giliai įsismelkusi į Marko Aurelijaus sąmonę, jog pereina kone į krikščioniškąjį atpirkimo ilgesį, nors krikščionybei, kuri tuo metu intensyviai plėtė savo įtaką, Markas Aurelijus buvo abejingas, o kaip imperatorius netgi pritarė krikščionių persekiojimui[2]. Blaivumas ir idealistinė pasaulėžiūra, taurūs etiniai principai ir jais grindžiamas žmoniškumas, ginamas sunkiausiose žmogaus būties situacijose, sudaro išliekamąją, ir mūsų dienomis aktualią, Marko Aurelijaus filosofijos vertę. Kadangi tau niekas negali sukliudyti elgtis teisingai, neatsisakyk savo darbų ir nepyk ant kliudančių, teigia filosofas (XI, 9). Žmogus turi būti vyriškas, subrendęs, rūpintis visuomenės reikalais (III, 5). Kiekviena karta šioms tiesoms suteikia savą konkrečią prasmę, bet universalus bendravimo ir sutarimo dėsnis, kuris reiškiasi per jas, nepraranda dėl to savo reikšmės. Markas Aurelijus šiandien aktualus kaip taurumo ir kilnumo puoselėtojas. Jo išmintis, raginanti žmogų vykdyti savo žmogiškąją paskirtį, pergyveno jį patį.

Rimantas Skeivys

---

1 Рассел Б. История западной философии. – Москва, 1959, с. 280.

2 Žr. Лосев А. Ф. Эллинистически-римская эстетика I–II вв. н. э. – Москва, 1979, с. 312–329.

TURINYS

Marcus Aurelius, Romos imperatorius
Ma425 Sau pačiam / Markas Aurelijus; iš senosios graikų kalbos vertė Eugenija Ulčinaitė. – Vilnius: Alma littera, 2013. – 183, [1] p.
Kn. taip pat: Markas Aurelijus – valdovas ir filosofas / Rimantas Skeivys, p. 169–179.

ISBN 978-9955-38-553-0

Romos imperatoriaus Marko Aurelijaus (121–180 m. po Kr.) filosofiniai užrašai, kurie buvo rasti po jo mirties ir paskelbti atskira knyga, pavadinta „Sau pačiam“. Juose autorius kalba apie žmogaus padėtį pasaulyje, bando išsiaiškinti žmogaus ir pasaulio vienovės galimybę.

UDK 1+17](37)

Markas Aurelijus
SAU PAČIAM

Iš senosios graikų kalbos vertė *Eugenija Ulčinaitė*

Redaktorė *Diana Bučiūtė*
Korektorė *Marijona Treigienė*
Viršelio dailininkė *Irma Gineikienė*
Maketavo *Ligita Plešanova*

Tiražas 1500 egz.
Išleido leidykla „Alma littera“, Ulonų g. 2, LT-08245 Vilnius
Interneto svetainė: www.almalittera.lt
Spausdino UAB BALTO print, Utenos 41A, LT-08217 Vilnius

Markas Aurelijus – imperatorius ir filosofas, mąstantis, ieškantis ir bandantis suprasti žmogus. Pažinti save. Nebijoti savęs klausti. Nebijoti sau pasakyti tiesos. Tai niekad ir niekam nebuvo lengva. Bet ar kada buvo lengva gyventi? „Mūsų gyvenimas – tai kova ir klaidžiojimas svetimame krašte“, – sako Markas Aurelijus.

Tam, kas nori pažinti save, kad nebijotų gyventi, jis gali būti geras mokytojas.

Vertėja

www.almalittera.lt